

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRK
DIŞ POLİTİKASI ANALİZİ: 2015-2020 YILLARINDA RUSYA İLE
İLİŞKİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA NUR ÇİÇEK

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. FİLİZ ÇOBAN ORAN

Çanakkale – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRK DIŞ
POLİTİKASI ANALİZİ: 2015-2020 YILLARINDA RUSYA İLE İLİŞKİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA NUR ÇİÇEK

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. FİLİZ ÇOBAN ORAN

ÇANAKKALE, 2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Kübra Nur ÇİÇEK

24/08/2022

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden yardımlarını eksik etmeyen saygı değer danıŐmanım Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN'a ve Lisans hayatımın sonlarında karŐılaŐtıęım, bilgisine hayran olduğum, bugün benim de bilime sıkıca tutunmamı sağlayan ve yardımlarını asla esirgemeyen idolüm Sayın Dr. Öğr. Üyesi Olkan SENEMOğLU'na en içten teŐekkürlerimi sunarım.

Çalışma sürecim boyunca tüm zorlukları benimle göğüsleyen, eğitim hayatımı destekleyen ve hayatımın her anında bana destek olan canım annem Binnaz ÇİÇEK ve canım babam Müslüm ÇİÇEK başta olmak üzere; her sıkıntıma ortak olan ve ellerinden gelen yardımın daha fazlasını yapan ablam Fikrinaz ÇİÇEK, Münevver GÜNEŞ ve abim Hüseyin ÇİÇEK'e sonsuz teŐekkürlerimi sunar ve bu çalışmayı onlara ithaf etmekten onur duyarım.

Kübra Nur ÇİÇEK

anakkale, Ağustos 2022

ÖZET

GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRK DIŞ POLİTİKASI ANALİZİ: 2015-2020 YILLARINDA RUSYA İLE İLİŞKİLER

Kübra Nur ÇİÇEK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN

24/08/2022, 122

2015 yılında Rusya'nın Bayırbucak Saldırısı ve Türkiye'nin Rus savaş uçağını düşürmesi nedeniyle Türk-Rus ilişkilerinde ciddi bir kriz dönemi başlamıştır. Bir sonraki yıl, normalleşen ikili ilişkiler Türkiye'nin Rusya'dan S-400 savunma sistemi alma kararıyla ilerlemiştir. Bu bağlamda bu tezin amacı 2015-2020 yılları arasında Türk dış politikasında Rusya'nın değişen bu yerini araştırmaktır. Kopenhag Okulu'nun geliştirmiş olduğu güvenlikleştirme yaklaşımı, güvenliğin sağlanabilmesi için kime/kimlere, neye ve nasıl önlemler alınması gerektiğinin aktörler tarafından söz edimi yoluyla nasıl sağlandığını göstermektedir. Güvenlik-dışılaştırma kavramı ise tehdit olarak kabul edilenin ortadan kalktığını ve güvenlikleştirmenin sona erdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, Türk-Rus ilişkilerindeki bu değişimin Kopenhag Okulu'nun geliştirmiş olduğu güvenlikleştirme teorisinin kullanılarak açıklanabileceğini iddia etmektedir. Bunun için öncelikle Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımı dahil olmak üzere uluslararası güvenlik yaklaşımlarını ele alınmaktadır. Sonrasında, Türk-Rus ilişkileri tarihinin anlatıldığı bölüm ikili ilişkilerin geçmişinin ve tehdit tanımlamalarının kökenlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Son olarak dış politika analizi yapmaya adanan bölüm, söylem analiziyle 2015-2020 yılları arasında ikili ilişkileri etkileyen önemli olaylar kapsamında tehdit tanımlamalarındaki değişimi göstererek nasıl bir yakınlaşma olduğunu açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Güvenlikleştirme, Güvenlik-dışılaştırma, Türk-Rus İlişkileri.

ABSTRACT

ANALYSIS OF TURKISH FOREIGN POLICY FROM THE PERSPECTIVE OF SECURITIZATION THEORY: RELATIONS WITH RUSSIA IN 2015-2020

Kübra Nur ÇİÇEK

Canakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Department of International Relations

Advisor: Assoc. Prof. Filiz ÇOBAN ORAN

24/08/2022, 122

In 2015, Russia's Bayırbusak Attack and Turkey's downing of a Russian warplane launched a serious crisis in Turkish- Russian relationships. In the following year, the normalisation process of bilateral relations improved with Turkey's decision to purchase the S-400 defense system from Russia. In this framework, the aim of this thesis is to investigate this changing place of Russia in Turkish foreign policy between 2015-2020. The securitization approach developed by the Copenhagen School shows how security is provided by the actors, who or whom, against what and how precautions should be taken in order to ensure security. The concept of de-securitization states that what is considered a threat has disappeared and securitization has come to an end. Therefore, this study claims that this change in Turkish-Russian relations can be explained by using the securitization theory developed by the Copenhagen School. For this reason, this study primarily deals with international security approaches including the Copenhagen School's securitization theory. Afterwards, the section on the history of Turkish-Russian relations provides a better understanding of the history of bilateral relations and the origins of threat definitions. Eventually, the section that is devoted to make a foreign policy analysis by a discourse analysis shows the transformation of the threat definitions within the scope of important events affecting bilateral relations between 2015-2020 and explains how the rapprochement has occurred.

Keywords: Security, Securitization, De-securitization, Turkey-Russia Relations.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: KOPENHAG OKULU GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ

2.1.Dış Politika Analizi	4
2.1.1. Dış Politikayı Etkileyen Faktörler.....	7
2.1.2. Dış Politika Amaçları	8
2.1.3. Dış Politika Araçları.....	9
2.2.Güvenlik Kavramının Tanımı	12
2.3.Geleneksel Güvenlik Yaklaşımları.....	13
2.4.Yeni Güvenlik Anlayışı	18
2.4.1. Eleştirel Güvenlik Yaklaşımı: Galler Okulu.....	19
2.4.2. Post-Yapısalcı Güvenlik Yaklaşımı: Paris Okulu	21
2.4.3. İnşacı Güvenlik Yaklaşımı: Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Kuramı ..	22
2.5.Yöntem: Türk Dış Politikasında Güvenlikleştirme ve Güvenlik-dışlaştırma Üzerine Bir Söylem Analizi.....	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI

3.1.Osmanlı Döneminde Türk-Rus İlişkileri	29
3.2.Birinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türk-Rus İlişkisi	33
3.3.İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türk-Rus İlişkileri.....	36
3.4.Soğuk Savaş Dönemi Türk-Rus İlişkileri.....	43
3.5.Soğuk Savaş Sonrası Dönem	51
3.6.Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi.....	54
3.6.1. Türkiye ve Rusya'nın Karadeniz Stratejisi.....	56
3.6.2. Türkiye-Rusya Arasındaki Enerji İş Birliği.....	58
3.6.3. Türkiye-Rusya Arasındaki Güvenlik İşbirliği	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE BULGULAR

4.1. Suriye Krizinde Uluslararası Güçler ve Türk-Rus İlişkileri	67
4.2. Bayırbucak Türkmen Katliamı ve SU-24 Uçak Düşürme Krizi.....	71
4.3. Rus Büyükelçisine Gerçekleştirilen Suikastın Türk-Rus İlişkilerine Etkisi.....	76
4.4. Türkiye'nin Suriye'ye Müdahalesi ve Türkiye-Rusya İlişkileri.....	81
4.4.1. Fırat Kalkanı Harekâtı	81
4.4.2. Zeytin Dalı Harekâtı	85
4.4.3. Barış Pınarı Harekâtı	89
4.5. Türk-Rus İlişkilerinde Yakınlaşma: S-400 Meselesi	94

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ

KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ.....	Error! Bookmark not defined.

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AKEL	Emekçi Halkın İlerici Partisi
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
BLACKSEAFOR	Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu
BM	Birleşmiş Milletler Şartı
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BPH	Barış Pınarı Harekâtı
BPM	Bürokratik Politika Modeli
CAATSA	Düşmanlarıyla Yaptırımlarla Mücadele Etme Yasası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
DP	Demokrat Parti
DPA	Dış Politika Analizi
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü/Gülen Hareketi
FKH	Fırat Kalkanı Harekâtı
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HİP	Halkın İradesi Partisi
HSS	Hava Savunma Sistemi
ICISS	Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu
İŞİD/DEAŞ	Irak ve Şam İslam Devleti
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KEK	Karma Ekonomik Komisyonu
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOMİNFÖRM	Komünist Enformasyon Bürosu
KOMİNTERN	Komünist Enternasyonal veya Üçüncü Enternasyonal
MC	Milletler Cemiyeti

MEB	Münhasır Ekonomik Bölge
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖSM	Örgütsel Süreç Modeli
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê
PYD	Demokratik Birlik Partisi
RAM	Rasyonel Aktör Modeli
RF	Rusya Federasyonu
RIAC	Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi
SAM	Bakanlık Stratejik Araştırmalar Merkezi
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SSCB	Sovyetler Birliği/Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SU-24	Suhoy Su-24
TANAP	Trans Anadolu Doğalgaz Hattı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THK	Türk Hava Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
Uİ	Uluslararası İlişkiler
YPG	Halk Koruma Birlikleri
ZDH	Zeytin Dalı Harekâtı

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Suriye'deki Azınlık Grupları	68
Tablo 2	Uçak Krizi Öncesi ve Sonrasında Ekonomik İlişkiler	75
Tablo 3	Rusya'nın Türkiye ile İthalat ve İhracatı	78

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Suriye'deki Uluslararası Aktörler	69
Şekil 2	Fırat Kalkanı Harekâtından Önce Suriye	82
Şekil 3	CNN'e göre Fırat Kalkanı Harekâtıyla Hedeflenen	83
Şekil 4	Sona Eren Fırat Kalkanı Harekâtı Sonrasında Durum	85
Şekil 5	Çavuşoğlu'na göre oluşturulacak Güvenli Bölge	90
Şekil 6	Suriye'de Yer Alan Güçlerin Etkili Oldukları Bölgeler	91

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Tarihi yüzyıllar öncesine dayanan Türk-Rus ilişkileri son dönemde önemli gelişmeler göstermiştir. Öncelikle 2015 yılında yaşanan Rusya'nın SU-24 uçağının Türkiye hava sahasını ihlal etmesi ve uyarılara rağmen ihlalin devam etmesi sebebiyle uçağın düşürülmesi sonucunda Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerinde gerginlik yaşanmasına ve iki ülkenin birbirini tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. Bu süreçte iki ülkenin liderleri sert açıklamalarda bulunmuştur. Ancak ilişkide yaşanan gerilim ve duraksama iki ülkenin de olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Bu olumsuz etkilenmenin en fazla olduğu alan ise ekonomidir. Ancak 2016 yılının Haziran ayında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya Federasyonu Vladimir Putin'e yazdığı mektupla ilişkiler düzelmeye başlamıştır. 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye'de başarısız darbe girişiminin yaşanmasından sonra Rusya Başkanı Putin'in Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı destekler nitelikteki açıklamaları ilişkilerde normalleşme ve tarihi bir yakınlaşmaya neden olmuştur. Bir diğer deyişle iki ülkenin birbirini tehdit olarak algıladığı günler geride kalmış ve artık birbirlerini dost kabul ettikleri görülmüştür. Ayrıca bu süreçte ABD ile ilişkilerde sorunlar yaşanırken Türkiye'nin Rusya ile S-400 savunma sistemlerinin anlaşmasının yapılması NATO üyesi Türkiye'nin dış politikasında önemli bir değişiklik olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, dikkate değer gerilimlerden sonra Rusya'yla bu yakınlaşmanın yaşanması bu çalışmayı Türk dış politikasında Rusya'nın değişen yeri üzerine bir araştırma yapmaya itmiştir.

Bu nedenle bu tez, Türk dış politikasında 2015 yılında Suriye'de karşı karşıya geldiği, uçak düşürme olayı ile gerilimin zirveye çıktığı Rusya ile 2016 yılında nasıl olup da tarihi bir yakınlaşmanın başlayabildiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, bu çalışma Türk dış politikasında Rusya'nın nasıl bir tehdit olarak görülürken 'müttefike' dönüşebildiğini göstermeyi temel araştırma sorunsalı olarak kabul etmektedir.

Bunun için Türk dış politikasında tehdit tanımlamalarının nasıl yapıldığını anlamak gerekmektedir. Kopenhag Okulu'nun söylemlere odaklanan güvenikleştirme teorisi yaşanan olaylar neticesinde nasıl iki ülkenin birbirini tehdit olarak tanımladığını ve sonrasında dost kabul ettiğini anlamımıza yardımcı olmaktadır. Çünkü Türk-Rus ilişkilerinin yaşanan olaylar sonucunda gerilemesi ya da olumlu seyretmesinin en önemli nedenlerinden

birisi karar verici aktörlerin ve toplumun neyin/kimin tehdit olduğuna ilişkin algılamalarıdır. Kopenhag Okulu kurucularının ileri sürdüğü güvenlikleştirme teorisinde de bu koşul aranmakta ve devletin güvenliğini tehdit edebilecek her koşula karşı ancak belirli aktörlerin “tehdit söylemi” ve kitlelerinde bu tehdit söylemini kabul etmeleriyle devletin güvenliğinin sağlanabilmesi için tehdide karşı güvenlikleştirme yapılabileceği gösterilmiştir. Bu sebeple, bu çalışmada, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde 2015-2020 yılları arası dönemin analizi yapılırken Kopenhag Okulu’nun güvenlikleştirme teorisi tercih edilmiştir.

Son dönemde Kopenhag Okulu yaklaşımını kullanan çalışmalar sayıca artsa da bu yaklaşım daha önce Türk-Rus ilişkilerini açıklamada kullanılmamıştır. Bu bağlamda bu çalışma Türk dış politikası analizinde geleneksel yaklaşımlar yerine yeni güvenlik yaklaşımlarından biri kullanılarak alana bir katkı sağlanmaktadır.

Bu çerçevede bu tez çalışması üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk olarak çalışmanın ikinci bölümünde teorik çerçeve ortaya koyulmaktadır. Öncelikle Uluslararası İlişkilerde Dış Politika Analizi literatüründen bahsedip; dış politikayı etkileyen faktörlerden, dış politikanın amaçları ve araçlarından da söz edilmektedir. Ayrıca, güvenlik kavramının tanımı yapılmakta ve geleneksel güvenlik yaklaşımlarından sonra oluşturulmuş yeni güvenlik anlayışı açıklanmaktadır. Bölümün devamında güvenlik ekolleri tanıtılıp Kopenhag Okulu’nun güvenlik çalışmalarındaki yeri ve Güvenlikleştirme kuramı anlatılmaktadır. Ayrıca ele alınan Türkiye ve Rusya ilişkilerinin dış politika analizi yapılırken neden Güvenlikleştirme kuramının kullanıldığına yer verilmektedir.

Çalışmada dış politika analizine kaynaklık eden Türk-Rus ilişkilerinin daha iyi anlaşılması için üçüncü bölüm ikili ilişkilerin tarihine ayrılmıştır. İki ülkenin ilişkileri altı döneme ayrılarak incelenecektir: Osmanlı Devleti dönemi, Birinci Dünya Savaşı dönemi, İkinci Dünya Savaşı dönemi, Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş sonrası dönem ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dönemi.

Çalışmanın uygulama kısmı olan dördüncü bölümde, Türkiye ile Rusya’nın 2015-2020 yılları arasında yaşamış olduğu olay ve olguların Kopenhag Okulu’nun güvenlikleştirme ve güvenlik-dışlaştırma politikası ele alınarak dış politika analizi yer almaktadır. Sosyal-inşacı bir güvenlik yaklaşımı olan Kopenhag Okulu yaklaşımıyla Türk dış politikasında Rusya’nın değişen yeri, tehdit tanımlamalarının olaylar çerçevesinde ilişkisel olarak yeniden değerlendirilip tanımlandığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu olaylar: Bayır Bucak Türkmenleri Katliamı, SU-24 Uçak Krizi, Rus Büyükelçi Suikastı, Fırat,

Zeytindalı ve Barış Pınarı hareketleridir. Dolayısıyla, iki ÷lke arasındaki ciddi gerilimlerden sonra ikili ilişkilerdeki yakınlaşmayla Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma sistemi alımına giden sürecin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Son bölüm olan beşinci bölümde ise araştırmanın sonucu yer almaktadır. Çalışmanın amacı bu bölümde açıklanmakta ve çalışmayla ilgili tüm bulgular ve önerilere yer verilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: KOPENHAG OKULU GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ

Bu bölümde 2015 yılı sonrası Türkiye'nin Rusya'yla ilişkilerindeki değişimi daha iyi anlayabilmek adına dış politikada 'güvenlik' ve 'tehdit' kavramlarının nasıl tanımlandığı araştırılacak, çalışmanın teorik yaklaşımına açıklık getirilecektir. Öncelikle Uluslararası İlişkilerin (Uİ) alt dalı olan Dış Politika Analizi (DPA) açıklanacaktır. Dış Politika Analizi temelinde, Dışişleri Bakanlığı ve hükümetin politikaları ile yürütülmektedir. Bir devlet için öncelik sürekliliğini devam ettirebilmektir. Bunun için de devletin, ulusal güvenliği sağlaması gerekmektedir. Bunun için güvenlik kavramının tanımı yapılacak daha sonra bu kavramın Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarına göre nasıl anlam değişikliğine uğradığına değinilecektir. Güvenlik kavramının tanımı yapıldıktan sonra yeni bir kavram olan Güvenlikleştirme kavramı ele alınacaktır. Bu kavramın Kopenhag Okulu tarafından ortaya atılmış olmasına değinilecek ve bu kavrama neden ihtiyaç duyulduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Dış Politika Analizi

Devletin kendi çıkarlarına göre diğer devletlerle ilişkilerinde aldığı kararlar genel olarak dış politikalarını oluşturmaktadır. İç ve dış ilişkileri kesin olarak birbirinden ayıran bu ifade önceleri devleti tek aktör olarak görmekteydi. Ancak zamanla devlet-dışı bazı birimlerin de uluslararası sistemde aktör olabildikleri kabul edildikçe dış politika analizi çalışmalarının da kapsamı genişlemiştir.

K. Thompson ve R. Macridis dış politika analizinde iki önemli faktörün olduğunu belirtir (Sönmezoğlu, 2012: 257). Bunlar, dış politikanın elemanları ve dış politikayı oluşturma süreçleridir. Dış politika elemanlarını oluşturanları, sürekliliği az olanlar, sürekliliği fazla olanlar ve nicel/nitel insani öğeler olmak üzere üçe ayırırken; dış politika oluşturma sürecini de devlete ait birimler ve devlet-dışı birimler olarak ikiye ayırmışlardır. Dış politika analizinde karar verici olan ya da karar vericiyi etkileyen liderlerin beklentileri ve öncelikleri önem teşkil etmektedir (Aksu, 2018: 69). Bu açıdan dış politika analizi yapılırken alınan kararların hangi sebeple alındığını inceleyebilmek için birçok etkeni göz önünde bulundurmaktadır.

Dış politika analizi üç düzeyde yapılabilir: bireysel (individual), devlet (state) ve sistem (system). Bireysel analiz düzeyi, liderlere ve karar vericilere odaklanarak dış politikayı açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle karar vericilerin kişilik özelliklerine, inançlarına, değerlerine ve algılarına odaklanır. Devlet analiz düzeyinde, devletin içindeki faktörlere odaklanmaktadır. Bunlar hükümetin yasama ve yürütme organlarıyla ilişkileri, devletin demokratik olup olmadığı gibi devletin kurumsal çerçevelerini içerirken; iç seçmenleri olan kamuoyu, azınlık gruplarını; ekonomik koşulları; devletin sahip olduğu tarihi ve kültürünü de içermektedir. Son analiz düzeyi olarak tanımladığı sistem analiz düzeyi ise, devlet ve devlet-dışı uluslararası aktörleri, sistemin yapısını ve sistemin değerlerini içermektedir. Daha açıkça belirtmek gerekirse, uluslararası sistemde devletlerin ve devlet-dışı aktörlerin de sistemdeki ilişkilerini incelemektedir. Bunun yanı sıra uluslararası sistemin anarşik olmasından dolayı oluşabilecek kargaşayı önlemek adına kabul edilen uluslararası hukuk ve diğer kabul edilen değerler ve normlar da bu analiz düzeyinde benimsenmiştir.

Dış politika analizinde “güç” kavramı oldukça önemlidir. Devletler sert (hard) veya yumuşak (soft) güç kullanarak bir başka ülkenin dış politikasına etkide bulunabilir. Burada bahsedilen sert güç devletin sahip olduğu askeri ve ekonomik güç ile bir başka devletin dış politikasını etkileyebilmesidir. Yumuşak güç ise doğrudan askeri ve ekonomik güç kullanılmadan, kendi savunduğu değerleri ve inançları meşru bir şekilde diğer devlete kabul ettirebilmektir. Burada herhangi bir yaptırım uygulamaktan bahsedilmez. Yalnızca diğer devleti cezalandırmadan, kendi önerisini onun da ilgisini çekebilecek boyuta getirerek devleti ikna etmek söz konusudur. Bu nedenle de meşru kabul edilmektedir.

Dış politika analizinde amaç, karar alıcıların hangi sebepler doğrultusunda karar aldıklarının cevabını sunmaktır. Graham Allison da *Essence of Decision* adlı eserinde dış politika yapım sürecini üç yaklaşımla açıklamaktadır. Bu yaklaşımları sırasıyla Rasyonel Aktör Modeli (RAM), Örgütsel Süreç Modeli (ÖSM) ve Bürokratik Politika Modeli (BPM) olarak sıralamaktadır. Her bir modeli de Soğuk Savaş döneminde yaşanan Küba Krizi’ni ele alarak açıklamaktadır. Dış politika kararlarının nasıl oluştuğunu ve alınan kararların nasıl sıcak savaşa neden olmadığına da değinmektedir.

İlk model olan Rasyonel Aktörü ulusların ve hükümetlerin amaçlarını ve hesaplarını analiz ederek uluslararası olayları açıklamaya çalışan model olarak tanımlar. RAM’da karar verici aktörler rasyonel kişilerdir ve alınacak kararların olumlu-olumsuz sonuçlarının

analizini yapacaklardır. Bütün alternatifler incelendiğinde de sonucu en olumlu olan seçilecektir (Allison, 1971: 10; Gülmez ve Buhari Gülmez, 2020: 20). Ancak her dış politika karar verme sürecinde RAM'ın uygulanamayacağı kabul edilmelidir. Çünkü karar verici aktör rasyonel karar alabilmek için ne kadar çaba harcarsa harcasın, öteki olan aktör aynı titizliği göstermeyecek olabilir. Ukrayna ve Rusya arasındaki anlaşmazlık sonucunda savaşın başlaması ve sürdürülüyor olması örnek verilebilir.

İkinci model olan Örgütsel Süreç Modelinde ise karar vericiler birey ya da bürokrasi değildir; kurum ve kuruluşların karar verme sürecinde olmaları öne sürülmektedir. Bu modele göre karar vericiler kurum kültürünün karar verme geleneği ve alışkanlığını kullanacaklardır. Allison modelin amacının daha iyi anlaşılabilmesi için futbol takımından örnek vererek modeli açıklamaya çalışmaktadır. Örneğe göre, futbol takımındaki futbolcular nasıl oynayacaklarına dair karar alırken “en iyi şekilde oynamak” ya da “teknik direktörün nasıl oynamaları gerektiğini söylemesi” üzerine futbol oyununu sürdürmeyeceklerini tam tersine önceden oyun nasıl oynanıp kazanıldıysa bu göz önünde bulundurularak oyuncuların oyunu devam ettireceğini söylemektedir. Modelde de kurum ve kuruluşların karar vericilere seçenek sunmaları ve karar vericilerinde bu seçeneklere bakarak önceden test edilmiş ve başarıya ulaşılmış olan kararı vermeleri belirtilmektedir (Allison, 1971: 68; Gülmez ve Buhari Gülmez, 2020: 23).

Son model olan Bürokratik Politika Modeli ise karar alma sürecinde Rasyonel Aktör Modeline benzemektedir ancak bu modelde karar alma sürecindeki aktör sayısı çok fazladır. Çünkü karar alıcı olanlar hem kurum hem de kurumdaki en yetkili aktörlerdir. Bu da karmaşık bir arena oluşmasına neden olmaktadır. Ancak hükümetin karşılaştığı dış politika sorunları çok fazla olabileceğinden kararlarında ademi merkezîyetçi olması gerek görülmektedir. Her birinin önemli gördüğü ve yargıladığı şeyler farklılığa neden olacaktır, ancak asıl karar verici ve uygulayıcı için kolay bir süreç olacaktır. Yukarıda verilen örnekten devam edilecek olursa; Rusya'nın Ukrayna'yla savaşmasını ileri süren Bakanlık ve savaş sürecinde diplomasiyle ilişkilerin düzelebileceğini ileri süren Bakanlık farklıdır ve çözümleri de farklı kurgulamaktadırlar. Bu sebeple karar vermede asıl sorumlu olan Devlet Başkanı'nın seçimi çok önemlidir. Yanlış bir seçim onarılamaz bir hasara neden olabilecektir (Allison, 1971: 144-145; Gülmez ve Buhari Gülmez, 2020: 22).

Dış politika analizi yapabilmek için, alınan dış politika kararını etkileyen tüm faktörler incelenmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere dış politika kararını etkileyen en

büyük etken lider ve karar alıcıların algıları, düşünceleri ve değerleridir. Ancak sadece bununla yeterli kalmamaktadır. Daha ayrıntılı inceleyebilmek adına dış politika yapım sürecini etkileyen faktörler aşağıdaki başlıkta ayrıca ele alınacaktır.

2.1.1. Dış Politikayı Etkileyen Faktörler

Dış Politika kararları birbirini etkileyebilen bir yapı içerisinde belirlenmektedir. Bugünün dış politika kararı geçmiş ve geleceği de içinde barındırmaktadır. Bunlarla birlikte alınan kararlar belirsizlik ve risk gibi unsurları da içermektedir. Tüm bunların yanı sıra Dış Politika kararlarını etkileyen faktörler: psikolojik faktörler, iç faktörler, uluslararası faktörler ve sosyolojik ve kültürel faktörler olmak üzere dört başlıkta incelenebilir (Efegil, 2012):

Psikolojik Faktörler: Karar alıcıların ve Liderin dış politika kararı alırken sahip oldukları kişilikleri ve buldukları durumu nasıl değerlendirdikleri oldukça etkilidir. Ayrıca Liderin dış politika hedefleri de bu faktör içerisinde dahil edilebilir. Aslında verilen her karar birer tercihtir. Hitler, Lenin ve Machiavelli'nin farklı yönetim fikirlerine sahip olmaları onların farklı kişiliklere ve farklı dış politika hedeflerine sahip olmalarındandır.

İç Faktörler: Siyasi Partiler, Muhalefet, medya, azınlıktakiler ve kamuoyu bu faktörler içerisinde sayılabilir. Türkiye'de 25 Şubat 2003 tarihinde Irak krizi konusunda Hükümet'e yetki verilmesi için hazırlanan '1 Mart Tezkeresi'nin Muhalefetin tepkisinin medya tarafından duyurulması ve kamuoyunun bu tezkereye karşı çıkması sonucunda tezkerenin reddedilmesi bu faktöre örnek verilebilir. Lider Erdoğan'ın öne sürdüğü bu tezkere iç faktörler sayesinde dış politika da etkili olamamıştır.

Uluslararası Faktörler: Uluslararası sistemin anarşik kabul edilmesi (realizm) güvensizliği ve çatışmayı sağlamışken; uluslararası toplumu oluşturan uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerin bu sistemi düzenlediği (liberalizm) düşüncesi devletlerin farklı tavırlar takınmasına neden olmuştur. Bununla birlikte uluslararası sistemde dönem dönem değişen tek kutuplu sistem, iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem de dış politika kararlarını oldukça etkilemiştir. Uluslararası ahlaki ilkeler ve İnsan hakları da dış politika kararlarını etkilemektedir ve uluslararası faktörlere dahil edilebilir.

Sosyolojik ve Kültürel Faktörler: Vatandaşlar tarafından kabul görülen ve geçerliliğini kaybetmeyen normlar, gelenekler ve değerler oldukça etkilidir. Muhafazakâr Partileri destekleyen vatandaşların, savundukları partinin hatalarını görmezden gelerek, geçmişteki Hükümeti günümüz içerisinde sorumlu tutmaları uygun bir örnek olacaktır.

Ülkenin sahip olduğu inanç ve davranışlar bütününe kapsayan kültür de farklı dış politika kararlarının olmasında oldukça etkilidir. Çünkü karar vericilerin benimsediği kültürel değerler, aldıkları kararlarda doğrudan etkilidir. Karar vericinin aldığı dış politika kararı kültürel değerler içerdiğinde kamuoyu için de etkili olacaktır. Modernleşme ise bir diğer faktördür. Modern bir devlette halk, siyasi katılım göstermektedir. Halkın siyasi katılımı da dış politikayı etkileyecektir. Milliyetçilik ve Kimlik de sosyolojik ve kültürel faktörlerden bir diğerleridir. Yabancılara yapılan saldırgan davranışları meşrulaştırabilmek için yöneticilerin halka uyguladığı bir yöntemdir. Milliyetçiliğin ileri boyutunda yaşanan faşizmin örnekleri tarihte mevcuttur. Ancak sadece olumsuz anlamda kullanılmaz. Örneğin Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan savaşta (2021) Türkiye'nin Azerbaycan'a "Azerbaycan'dakiler bizim kardeşlerimizdir, onlar da Türk'tür" söylemi ile yardımını meşrulaştırması olumlu bir yanıdır. Irk ve kimlik söylemleriyle yapılan dış politika, dini ilkelerle de yapılabilmektedir. Teokratik yönetime sahip ülkeler dış politikada bu ilkeyi doğrudan uygularken; uluslararası örgüt kurarak devletlerin birbiriyle ilişkisi kurması da dış politika örneğidir (İslam İş Birliği Örgütü). Burada da yine kimlik oluşturulur. Biz ve ötekiler algısı oluşturularak dış politika yapılır.

2.1.2. Dış Politika Amaçları

Devletler için dış politikanın en temel amacı "ulusal çıkarın" sağlanabilmesidir. Sönmezoğlu (2012: 365) dış politika amaçlarını üç kategoriye ayırarak inceler. Bunlardan ilki varlığını sürdürebilmeye ilişkin amaçlar, ikincisi güvenlik-prestij yelpazesi üzerindeki amaçlar ve son olarak uzun dönemli jeopolitik ve ideolojik amaçlardır. Morgenthau'ya göre ise (1970) dış politikanın amacı güç ve barış mücadelesinin sürdürülmesidir. Bu doğrultuda devletlerin güç yarışlarının nedeni varlıklarını sürdürebilmek/bekalarını koruyabilmek için olduğu söylenebilir. Bunun içinde güvenliklerini sağlamak ve prestijlerini koruyabilmek zorundadırlar. Güvenliklerini sağlamak derken sadece yumuşak güvenlik kastedilmemektedir; devletin geniş anlamda güvenliğini sağlayabilmesinden -yani sert güvenliğin de sağlanabilmesinden- söz edilmektedir. Yine güvenlik kavramıyla iç-içe geçmiş olan 'hayati çıkarların korunması' da dış politika çıkarlarına dayalı amaçlardandır. Burada kastedilen, devletin çıkarları doğrultusunda savaşı da göze alabileceğidir. Örneğin, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının NATO'nun Rusya'yı çerçeveleme girişimi nedeniyle olduğu, çıkarları için savaşı göze aldığı iddia edilmektedir.

Devletlerin prestij siyaseti ise Morgenthau'ya göre güç politikasının başka bir türüdür. Aristokratik yönetime daha uygun olan prestij siyaseti, demokratik yönetimle ilişkili kabul edilmese de gerçekte “status quo” ya da “emperyalizm” amaçlı siyasetlerin aracı olmaktadır. Devletlerin güç savaşlarının sebebi tanınma ve saygın olma arzusundan kaynaklandığını belirten Morgenthau bu amaca yönelik iki aracın olduğundan bahseder. Bunlar; diplomatik törenler ve askeri kuvvet gösterileridir (1970: 92-93). Morgenthau diplomatik törenleri Napolyon'un yükseliş ve düşüş dönemlerinde yaşadıklarından örnekler vererek açıklamaktadır.

Dış politikanın uzun dönemli amaçları ise jeopolitik ve ideolojik amaçlardır. Ülkelerin kendi bekalarını sağlayabilmeleri buldukları coğrafyanın/toprağın da güvende olması demektir. Bu nedenle ülkeler kendi topraklarında güvenliği sağlayabilmek adına çevre ülkelerini bir araç olarak görmektedirler. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Rusya'yı çevreleme politikası buna örnektir. Rusya bu politikaya karşı kendini korumaya almak ve çevre ülkelerinin bu kuruma üye olmalarını engellemek zorundadır. Bu doğrultuda savaşı da göze alabilecektir. İdeolojik amaç için de devletin kendi ideolojisini yaymaya çalışması ve bu sayede sürekliliğini devam ettirebilmesi söylenebilir. Sovyet Rusya'nın yeni üyelere sahip olması ve birliğine dahil etmesi kendi ideolojisini -sosyalizm/komünizm- yayma girişimidir.

Morgenthau (1970: 46-91) dış politika amacı olarak emperyalizmi (yayılmacılık) ve statükoyu (status quo) da kabul etmektedir. Her devlet hem ulusal hem de uluslararası gücü elinde bulundurmak ve bunu koruyup devam ettirmek istemektedir. Statükocu anlayışın amacı budur. Sahip olduğu gücü daha fazla haline getirmek ve kabul edilen güç ilişkilerini de değiştirmek isteyen bir devlet emperyalist yani yayılmacı politika uygulayacaktır. Rusya'nın Kırım'ı Ukrayna'dan ayırması ve kendi parçası haline getirmesi onun yayılmacı/emperyalist bir politika uyguladığını göstermektedir.

2.1.3. Dış Politika Araçları

Devletler dış politika amaçlarına ulaşabilmek için bazı araçlardan yararlanmaktadırlar. Bunlar; siyasi etki araçları olarak kabul edilen diplomasi ve propaganda, ekonomik önlemler -abluka, ambargo, boykot- ve silahlar ile savaşlardır. Harold Nicolson (1970) *Diplomasi* adlı eserinde kavramın tanımını iki şekilde yapmaktadır. İlkini de diplomasi, uluslararası ilişkilerin yürütülebilmesi için yapılan diplomatik sanattır. Bir diğer tanımı, ‘demokrasi kuramının gelişmesiyle artık uluslararası çıkarlar ortak bir dış

tehlikenin yaratılmasına neden olmuştur ve demokratik diplomasi devletler arasında müzakereler yoluyla bir ilişki kurulmasını sağlamıştır' şeklindedir. Propaganda ise diplomasi kadar eski bir dış politika aracı değildir. En etkili kullanıldığı dönem de Nazi Almanyası dönemi'dir.

Siyasi etki araçlarının kullanımı için görüşmeler, önlemler ve resmi olmayan yöntemler de önemlidir. Özellikle iki ülke arasında diplomasi'nin sağlanabilmesi için görüşme yapılmaktadır. Bu süreçte de ülkeler kendi çıkarları için bazı taktikler uygulamaktadırlar. Görüşme yapılan ülkeyi kendi isteğine ikna etmek ilk taktiktir. İkna edebilmek için de vaatler ya da tehditler öne sürülmektedir. Bir diğer taktik ise oldu-bitti yapmaktır. Eğer ülke kendi çıkarına uygun şekilde öteki devleti ikna edemiyorsa bu yöntemle çıkarını sağlamaya çalışır ya da yeni çözüm önerileri sürerek her iki tarafında memnuniyetinin sağlanmasını amaçlar. Ancak bu taktik çoğunlukla öteki ülke ya da ülkeleri ikna edememe durumunda ortaya çıkar. Eğer görüşmelerle ortak çözüm bulunamıyorsa devletler, siyasal önlem alırlar. Bunu uluslararası arenada tanımama (Kırım'ın Rusya toprağına geçtiğinin tanınmaması), diplomatlar aracılığıyla önlem alma (Uçak krizinden sonra Karlov'un suçluların cezalandırılmasını istemesi), sosyo-politik önlemler (Uçak krizi sonrasında Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımlar), askeri mobilizasyon ve ultimatoma verme alınacak önlemlerdendir. Resmi olmayan yöntemler de ise; haber, radyo kanalları, fotoğraflar gibi kitle iletişim araçlarıyla ülkeler kendi çıkarlarına uygun bir ağ oluştururlar. Aynı zamanda kültürel olarak birbirine yakın olan ülkelerde kültürel diplomasi yoluyla çıkarlarına uygun bir dış politika gütmektedir. Burada dil ve eğitim önemli iki öğedir. Ne kitle iletişim araçları ne de kültürel diplomasi gizliden gizliye yürütülen araçlar değildir; ancak hukuk dışı yöntemler gizliden yapılmaktadırlar. Burada iki şekilde bir dış politika güdülür. İlki maddi çıkar karşılığında devletin kendi çıkarının yürütülmesi bir diğeri ise devletin kendi çıkarı için öteki devlete şiddet uygulamasıdır (Sönmezöğlü, 2012: 439-482).

Ekonomik önlemlerin uygulanmasının sebebi, öteki devleti kendi kararına uygun biçimde etkileyebilmektir. Bu taktiğin işe yarayabilmesi için alternatif ortağın çok olması gerekmektedir. Zira, eğer bu kararı tek bir devlet uyguluyorsa ve diğer devletler kararda ortak değilse kararı alan devlet için olumlu sonuç almak oldukça zordur. Ancak devletler de bu kararı ortaklaşa uygulayacaklarsa; birçok devletin karşısında tek bir devlet bulunduğundan, kararın alınmasında istenilen sonucun elde edilmesi daha olasıdır. Ekonomik önlemlerin dış ticarete ilişkin üç biçimi vardır: boykot, ambargo ve abluka. Eğer

bir ülke öteki ülkenin üzerinde etki elde edebilmek için onun bazı ürünlerini pazara kapatıyorsa boykot; öteki ülkeye bazı ürünlerin ya da dış ticarete dair her malın satışı kapatıldıysa ambargo; savaş durumlarında öteki ülkenin dış ülkelerle askeri ya da ekonomik bağlantısını kısmen ya da tamamen kesilmesi ise abluka yöntemidir.

Dış politika aracı olarak kullanılan çeşitli silahlar ve çıkar çatışmaları nedeniyle gerçekleşen savaşlar ise askeri etki araçlarındandır. Ancak tüm bu araçları içerisinde barındıracak ancak bu araçların tek biriyle açıklanamayacak olan dış politika araçlarından biri de müdahaledir. Bu araç, A devletinin iç etkenleri ya da dış etkenleri nedeniyle B devleti tarafından müdahaleye uğramasıdır. Uluslararası hukukun eşitlik şartı (Shaw, 2017: 163-164) ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın (1945) 2. Maddesinin 4. Bendine göre bir devletin egemenliğine müdahalede bulunmak yasaktır ve aynı maddenin 7. Bendinde de bir devletin içişlerine karışmama yasağından bahsedilmektedir; ancak insan haklarının ihlali durumunda Birleşmiş Milletlerin 42. Maddesi gereğince uluslararası barış ve güvenliğinin yeniden sağlanabilmesi için “her türlü girişimde” bulunulabilecektir.

İnsani müdahale kavramı Soğuk Savaş dönemi sonrasında gündeme gelmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki birçok tek taraflı müdahale, iyi niyetle yürütülen müdahaleler değil, müdahalelerin tamamen ‘ulusal çıkar’ dayalı olduğunu gizleyebilmek için kavramın başına ‘insani’ sözcüğü eklenmiştir (Dallmeyer, 1995: 24). Soğuk Savaş sonrasında Kosova, Ruanda gibi ülkelerde yaşanan iç çatışmalar insani müdahale kavramına yeni bir ilkenin eklenmesine neden olmuştur: koruma sorumluluğu. İlk kez Kofi Annan tarafından ortaya atılan ilkenin asıl amacı hangi durumlarda insani müdahalenin yapılacağına cevabını bulmaktır. 2001 yılında Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu'nun (ICISS) hazırladığı Koruma Sorumluluğu Raporuyla devletler dört büyük suç olarak belirlenen soykırım, insan hakları ihlali, savaş suçları ve etnik temizliğe karşı vatandaşlarını koruma sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Eğer bu sorumluluğu yeterli şekilde yerine getiremediklerinde koruma sorumluluğunun uluslararası topluma devredileceğini de kabul etmişlerdir (Halatçı Ulusoy, 2013: 274). Koruma Sorumluluğu Raporuyla “insani müdahalenin” eleştirilen yönleri kapatılmaya çalışılmıştır. Devleti yönetenler devlet adına aldıkları kararlardan sorumlu oldukları kadar ihmallerinden de sorumludurlar. Eğer vatandaşlarının güvenliğini sağlamaya ve onları korumaya gönüllü ya da yeterli değilse “koruma sorumluluğu prensibi” içişlerine karışmama prensibinin yerini alır. Ancak bunun içinde dört şartın sağlanmış olması gerekmektedir. İlk şart, müdahalede bulunulabilmesi için

haklı bir sebebin varlığıdır. Bölgede soykırımın yaşanıyor olması ya da sivillere silahlı bir saldırı mevcutsa müdahale için haklı bir sebep vardır. İkinci şart, ihtiyatlılık ilkesidir. Müdahalede bulunulmadan önce barış için her yolun denenmesi ve barışın hala sağlanamaması durumunda son çarenin askeri müdahale olması kastedilmektedir. Ayrıca bölgeye askeri müdahalede bulunulduğunda da kullanılacak silahların orantılı araçlar olması gerekmektedir. Üçüncü şart, meşru bir otoritenin varlığıdır. BM Antlaşması'nın maddeleri askeri müdahaleye meşru bir sebep sağlamalıdır. Aksi durumda bölgeye müdahalede bulunulmamakta bölge ilhak edilmektedir. Son şart ise askeri müdahalenin uygulanması sırasında uyulması gereken prensiplerdir (Bellamy, 2008: 430-431).

İnsani gerekçelerle yapıldığı söylenen müdahaleler incelendiğinde; Irak, Somali, Bosna ve Kosova'ya askeri müdahalede bulunulması ancak Suriye'ye müdahalede bulunulmaması hangi durumlarda müdahalenin insani müdahale olacağına belirsizliğini göstermektedir. O hâlde devletler kendi çıkarları doğrultusunda insani müdahale kavramını kullanarak bir devlete müdahalede bulunabilirler. İnsani müdahale sebebiyle bir devletin iç meselesine askeri müdahalede bulunuyor olmak; içeride sorunu olan devleti daha büyük bir sorunla baş başa bırakabilmektedir. Öte yandan Suriye'de olduğu gibi iç savaşın uluslararası güvenliği tehdit edebildiği de açıktır. O halde dış politika aracı olarak kullanılan müdahalenin ulusal çıkarla ilişkili bir kavram olduğu kadar uluslararası güç ilişkileri ve uluslararası güvenlik ile ilgili olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

2.2. Güvenlik Kavramının Tanımı

Güvenlik kavramı “emniyetli olma durumu” olarak tanımlanabilir. Ancak kavram dönemlere göre ve teorilere göre anlam değişikliğine uğradığından konsensüse varılmış bir tanımı yoktur. Kavramın anlamının sürekli değişikliğe uğramasının nedeni ise bireylerin, devletlerin ve uluslararası kurumların döneme göre üstlendiği rollerin sürekli değişiyor olmasıdır. Eskiden evlerin kapıları kitlenmeden açık bırakılabilirdi. Ancak günümüzde hırsız girebileceği korkusu göz önünde bulundurularak sadece anahtar ile kapı kitlenip bırakılmıyor; güvenlik kameraları, güvenlik çalışanı gibi yardımcı etkenlerle güvenliğin sağlanması çalışılmaktadır. Devletler içinse durum başkadır. Bugünün yaşantısına göre A devletinin dost görünüyorsa, on yıl hatta birkaç ay sonrasında bile değişiklik gösterebilir. A devleti dostken düşmana dönüşebilir ve B devletinin güvenliğini tehdit edebilecektir.

Sürekli güvende olma çabası olumsuz sonuçlar da doğurmaktadır. Güvenliğin sağlanabilmesi için ciddi çatışmalar yaşanabilir. Bunun en iyi örneği güvenlik ikilemidir. Kavram, 1951 yılında ilk kez John Herz tarafından kullanılmıştır. Thomas Hobbes, *Leviathan* adlı eserinde “insan insanın kurdudur” derken insanın sürekli olarak korku duyduğu ve kendisini koruması gerektiğini söylemiştir. Kendini koruma duygusu ile hareket eden birisi, diğer kişileri tehdit etmektedir. Çünkü diğer kişiler de bu koruma iç güdüsünün kendilerine zarar verebileceğini düşünecektir. Bu karşılıklı korku ve kendini koruma güdüsü, kişileri istemeden de olsa savaşa götürecektir. Herz bu durumu “güvenlik ikilemi” olarak açıklamış ve “güvenlik ikilemini” uluslararası sistemin anarşik yapısına bağlamıştır. Devletler ancak kendilerini güçlü durumda tutabilirlerse sürekliliklerini koruyabileceklerdir; yoksa anarşik sistemde her an başkalarının saldırısına maruz kalabileceklerdir. Eğer devletler güç edinmeye çalışmazlarsa yok olma tehlikesi ile baş başa kalabileceklerdir (Bilgiç, 2011 :125). Zaten Hobbes, *De Cive* (2007: 25-26) adlı eserinin devamında da insanların toplumu oluşturmasının nedenini birbirlerine karşı duydukları sevgiden kaynaklı olmadığını, birbirlerine duydukları güvensizlikten kaynaklandığını belirtmiştir.

McSweeney (1999: 13) ‘güvenlik’ kavramının barış, onur, adalet gibi kavramlarla ilişkilendirilebildiğini; ancak bu kavramlarla da tanımlanamayan bir ilişki kurduğunu ifade etmektedir. Bir bireyin ya da bir devletin güvenliğinden bahsediyorken; onun diğer kişi ya da devletlerle ‘barış içinde’ olması gerektiği kabul edilebilir. Ancak barış içerisinde olmadığında diğerleri tarafından tehdit edilmemesi için diğerlerinden güçlü olması yeterli olabilecektir. Buna karşılık Hobbes (2018: 134), *Leviathan* kitabında devletin amacını bireysel güvenliği sağlayabilme şeklinde tanımlar. Ona göre güvenlik, herhangi bir sayının çokluğu (örneğin gücün çokluğu) ile sağlanmayacaktır. Bunun yerine korkulan düşmanın olası bir savaş durumunda kendisinin kaybeden olabilme ihtimalini göz önüne alabilmesi ve teşebbüs edememesi durumunda sağlanabilecektir. Soğuk Savaş dönemindeki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ilişkileri Hobbes’un bu yaklaşımına örnek verilebilir. ABD’nin ilk atom bombasına sahip olması onu diğer güçlü devlet olan SSCB için kullanmasına yeterli değildir.

2.3. Geleneksel Güvenlik Yaklaşımları

Güvenlik ile devlet egemenliği arasındaki bağlam 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması ile sağlanmıştır. O dönemde gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları ve Seksen Yıl Savaşları sonucunda devlet topraklarının güvenliğinin sağlanmasıyla ülke topraklarında

yaşayan vatandaşların güvenliğinin de sağlandığı gözlemlenmiştir. Anlaşma sayesinde güvenliğin ülkesel bir boyut kazanmış olması, ülke için tehdit ya da risk görünümündekileri halk içinde aynı konuma getirmiştir. Çünkü güvenli bir toprak halkın ihtiyacıdır ve bunun için devlet egemenliği gerekmektedir. Bireyin güvenliğinin sağlanabilmesi için devletin devamlılığı sağlanmalı ve devlet kendi çıkarlarına uygun politika kararları alabilmelidir. N. Machiavelli ve T. Hobbes'un devlet üzerine olan yaklaşımları geleneksel güvenlik yaklaşımlarına ışık tutmaktadır. Machiavelli'ye göre (2018:101-102) devletin varlığının sağlanabilmesi için her yol denenebilir. Bir prens savaşı ya yasalarla kazanır ya da zor kullanarak. Yasalarla çözümün insana özgü olduğunu ve zor kullanmanın da hayvanlara özgü olduğu ifade etmiştir. Bu doğrultuda tilki ve aslan örneğini vermiştir. Bir prens tuzaktan korunmak için tilki, kurtları korkutmak içinse aslan gibi olmalıdır. Yönetici eğer bir söz vermişse ve bu sözün arkasında durmak ona zarar verecekse sözünü tutmamalıdır. Eğer sözünü tutmayacaksa da meşru bir gerekçe sunmakta zorlanmamalıdır. Ona göre aldatan kişi, her zaman kendisine aldanacak birisini bulacaktır. Hobbes ise (2018: 136) devletin varlığı eğer yok ise insanlar arasında sürekli bir savaş hali olabileceğini iddia etmiştir. Bu nedenle kişilerin hakkının korunabilmesi, yabancı saldırılardan korunabilmesi ve mutluluk içinde yaşayabilmeleri için devletin varlığı gerekmektedir.

Dünya Savaşları döneminde güvenlik kavramı askeri anlamda kullanılmıştır. Ancak, kavram, devletlerin üstlendiği roller neticesinde dönemselsel olarak anlam değişikliğine uğramıştır. Bu dönem uluslararası ilişkilerde idealizmin yükseliş dönemidir. İdealizmin kökeni 17. ve 18. yüzyılda Avrupa'ya egemen olan Aydınlanma dönemine dayanmaktadır. İdealizmin ilk savunucuları da John Locke ve Immanuel Kant'tır. ABD Başkanı Woodrow Wilson'un hazırladığı 14 ilkeyle birlikte tekrar bir dünya savaşının yaşanmaması için Milletler Cemiyeti kurulmuş ve ilk kez "kolektif güvenlik" kavramı kullanılmıştır. İdealizme göre güvensizlik yaşayan aktörler tehdiye karşı ya bir iş birliği kurarlar -tıpkı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin kurulması (MC) ya da İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulması gibi- ya da tehdidi ortadan kaldıracabilecek en güçlü aktöre başvururlar. Ancak ikinci seçenek, başvuran aktörün bu güçlü aktöre bağımlı olmasına neden olabilecektir. Tıpkı Rusya'yı kendisine tehdit gören Türkiye'nin NATO'ya katılması ve vereceği kararlarda NATO'yu dikkate alması gibi. Asıl sebep devletler tarafından oluşturulmuş olan çoğulcu bir güvenlik topluluğunda herhangi bir anlaşmazlık çıkması sonucunda ilişkilerin çatışmaya gitmesini önleyebilmektir.

İdealizm karşılıklı bağımlılık ve dayanışmanın sadece devletler arasında bir iş birliğiyle sağlanabileceğini iddia etmeyip, uluslararası sistemin içerisindeki tüm aktörlerin birbirleriyle iş birliği yapması sonucunda barışın sağlanabileceğini savunmuştur. Kant'ın 'ebedi barış' denemesine dayanan demokratik barış yaklaşımına göre ise demokrasiyle yönetilen ülkelerin birbirleriyle çatışmaya girmeyecekleri belirtilmektedir (Ergüven, 2016: 783-784). İdealizmin temel özelliği iyimser bakış açısıdır. Ancak iyimser bakış açısı İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiştir. Bu nedenle de Realizm ortaya çıkmış ve Amerika'nın dış politikasını meşru kılabilmek için "milli güvenlik" kavramı ortaya atılmıştır. İdealizmin 'barış için iş birliği sağlanmalı' görüşüne karşılık realizm, devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiği görüşünü ileri sürmüştür. Uluslararası sistemin temel aktörünü ise devlet kabul etmişlerdir. Ayrıca uluslararası sistemin anarşik olmasıyla güç olgusunun oluştuğunu söylemişlerdir. Devletler anarşik sistem içerisinde tehdit edilebilirler. Bu nedenle diğer devletlerden daha güçlü olmaları gerekmektedir. Güçlü oldukları takdirde güvenliklerini de sağlayacaklardır.

Realizme göre öncelik devletin sınırları içerisinde güvenliğinin sağlanmasıdır. Devletin güvenliği sağlandığında bireylerin de güvenliği sağlanmış olacaktır. Sınırların dışarısında güvenliğinin sağlanabilmesi daha zordur. Çünkü uluslararası sistem anarşiktir. Devletleri kontrol altında tutabilecek bir güç yoktur. Bu nedenle devletler yalnızlardır ve güvenliklerini ancak kendilerine yardım (self-help) yoluyla sağlayabileceklerdir (Tuğtan, 2014 :116).

Realizmin ele aldığı "güç" olgusu devletin içeride ve dışarıda güvenliğinin sağlanabilmesi için gereklidir. Ancak güç ile kastedilmek istenen "askeri güçtür". Yani güvenliğinin tanımı askeri anlamda kullanılmaktadır. Devlet askeri eylem gerektirmeyen bir tehdit altında olduğunda da konu "siyasi" olarak incelenmektedir. Bu anlamda güvenlik iki kola ayrılarak incelenir: Devletin varlığını tehdit eden savaş, terör gibi olgular askeri güvenlik kapsamında ele alınırken; ekonomik, sosyal ve siyasal olarak tehdit oluşturan sorunlar ikincil politika olarak ele alınmıştır.

İkinci Dünya savaşı sonrasında uluslararası sistem değişmiş ve iki kutuplu sistem oluşmuştur. Soğuk Savaş dönemiyle birlikte ise güvenlik kavramı "savunma" amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. İki güçlü devlet olan ABD ve SSCB bu dönemde sıcak bir çatışmaya girmemiş; bunun yerine nükleer silahlara sahip olarak birbirlerini caydırmaya çalışmışlardır. Yani iki güçlü devlet, güç dengesini sağlamak adına girişimde bulunmuş

ancak nükleer bir savaşa girişmekten çekinmişlerdir. Bu süreçte iki devletin birbirlerini caydırmak adına sahip olduğu silahlar güvenlik ikilemine neden olmuştur. Diğer devletler için de bu durum tehdit oluşturmuştur. Bunun örneği ise, ABD'nin atom bombasının gücünü gösterebilmek ve SSCB'ye gözdağı verebilmek için Hiroşima'ya attığı atom bombasıdır. Bu doğrultu da kendisini savunabilmek için Batı bloğu NATO'yu oluşturmuş, Doğu bloğu ise Varşova Paktı'nı imzalamıştır. Yani, Soğuk Savaş döneminde de güvenlik kavramı “savunma” amaçlı kullanılmıştır.

Devletlerin güvenliklerini sağlayabilmek için savunma silahlarına yatırım yapması diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanmasına neden olmaktadır. Böylece güvenlik ikilemi yaşanmaktadır. Çünkü güvenliğini sağlamak için savunma silahlarına yatırım yapan ülke diğer ülkeler için saldırgan konumunda kabul edilecektir. Eğer saldırmayacaksa silahlanmasına gerek olmadığını öne süreceklerdir. Bu doğrultuda da neorealizmin iki alt ekolü ortaya çıkmıştır: Savunmacı realizm ve saldırgan realizm. Kenneth Waltz, *Theory of International Politics (1979)* adlı eserinde Neorealizm teorisi bu iki ekolü açıklamakta yetersiz kalmıştır. Devletlerin birbirleriyle saldırgan ve savunma amaçlı kurdukları ilişkileri daha iyi açıklayabilmek için bu iki yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Savunmacı Realizme katkıda bulunan Stephen Walt'un oluşturduğu, güç dengesi teorisinin daha ayrıntılı hali olan, “tehdit dengesi” teorisine göre devletler diğer devletler tarafından kendilerine tehdit oluşturabilecek bir şey olduğunda tehdidi dengeleyecek bir tutum ve politika gütmektedirler (Doğan, 2017). Devletlerin birbirleriyle iş birliği kurup güç dengesi yaratmasının ardında tehdit dengesi yer almaktadır. Walt bu güç dengesine vurgu yaparken sadece askeri anlamda bir gücün anlaşılması için “bütünleşik güç” kavramını kurmuştur. Yani, sadece askeri değil; ekonomik, teknolojik düzey ve nüfustaki artışlar benim gücümden fazlaysa benim için tehdit demektir.

Devletlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirlenen topraklarına yapılabilecek olan bir saldırıyı engelleyebilmek için savunma amaçlı dengeleyici bir politika aramalarının nedeni statükonun korunmaya çalışılmasıdır. Bir diğer nedeni ise güvenlik ikileminin varlığıdır. Uluslararası arenada tek bir devletin varlığı kabul edilemeyeceğinden güvenlik ikilemi sürekli olacaktır. Ancak güvenlik ikileminin şiddeti değişiklik gösterebilecektir. Bu nedenle Walt güvenlik ikileminin şiddetini artırabilecek olanları sıralamaktadır. Ona göre; hammaddeye ulaşım isteği, devletlerin birbirlerine coğrafi yakınlığı ve karar alıcıların algılarına ve önceliklerine göre güvenlik ikileminin şiddeti artabilecektir.

Saldırgan realizmi tercih eden devletler ise kendi topraklarını genişletebilmek ve siyasal olarak daha güçlü olmak için saldırgan politikalar kullanmaktadırlar. Saldırgan realizme göre devletler sahip oldukları gücü diğer devletlere oranla daha fazla hale getirirlerse çıkarlarını daha iyi koruyabilir ve varlığını daha uzun sürdürebilecektir. Bu nedenle ulusal güçlerini öteki devletlere göre maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Böylece güvenlik ikileminin yaşanmasına neden olacaklardır. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a müdahalede bulunması saldırgan realizme örnek verilebilir. Saldırgan realizmi uygulayan devletler kendi güvenliklerini sağlayabilmek için uluslararası arenada daha fazla güçlü olmanın yollarını aramaktadırlar. ABD'nin sahip olduğu hegemonik güçte yine buna örnektir. Sahip olduğu hegemonya sayesinde diğer devletlerin kendisine meydan okumasına engel olmuştur. Ancak zamanla hem Çin'in hem de Rusya'nın ekonomik, teknolojik ve nüfus gibi alanlarda yükselmiş olması ABD'nin hegemonyasını sarsmıştır. Mearsheimer'ın (2001) büyük güç olan/olmak isteyen devletlerin daha saldırgan tutum sergilediklerini söylemesi de saldırgan realizmin uygulanmasının nedenlerindedir.

Güvenlik kavramının genişletilmesi ise 1983 yılında yayımlanan iki eserle olmuştur. Bu eserler; Barry Buzan'ın *People, State and Fear* adlı kitabı ve Richard Ullman'ın *Redefining Security* adlı makalesidir. Buzan (2015: 107-119), kitabında devletin güvenliğini tehdit eden beş sektör türünden bahseder. Askerî tehdit, devletin tüm kurum ve kuruluşlarını tehdit etmektedir. Çünkü güç kullanımını içeren bu tehdit; barışçıl ilişkileri çığnemektedir. Askeri hareketle yenilgiye uğratılmış bir toplum, galip gelenin insafına kalmıştır. Siyasî tehditler de askerî tehdit kadar tehlikeli ve korkutucudur. Çünkü askeri bir saldırıdan önce devletin siyasi yapısını zayıflatmaya neden olabilir. Bu durum aynı zamanda ulusal kimliğe karşı bir tehdit oluşturmaktadır. Toplumsal tehditler ise siyasî tehditlerle oldukça benzerdir. Ancak toplumsal tehditler daha çok devletin içerisinden kaynaklanmaktadır. Yani, devletin içerisindeki toplum, dışarıdakinin (devletin) dil, din ve yerel kültüründen etkilenip benimsemeye başladığında ulusal kimliği saldırı altındadır. Bu nedenle Buzan, bu tehdit türünü ulusal güvenlik başlığı altında ele almanın zor olduğunu söyler. Devletin sahip olduğu ekonomi onun güvenliği/güvensizliği ile bağlantılıdır. Devletin ekonomisi sadece dışarıdakiler tarafından tehdit edilmez; devletin ekonomik gidişatını yönetemeyenlerin zayıflıkları da bu tehdiye neden olur. Ekonomisi güçlü devlet, güçlüdür. Ekonomik güvensizlik yaşayan devletler için ise sömürülmelerinden daha kötü olan şey sömürülüyor olmalarıdır. Kısaca, ekonomik tehditte saldırı sayılabilir ancak askeri saldırı barışçıl ya da saldırgan çizgisini geçerken; ekonomik saldırı bu çizgiyi geçmeyebilir. Son tehdit türü ise

ekolojik tehditlerdir. Ancak burada bahsedilen tehdit türü deprem, sel, kuraklık gibi doğal afetleri içeren tehditler değildir. Bir devletin ekolojik tehdidinin diğer devleti etkilemesidir. Buna en yakın örnek ise, Çin’de Wuhan kentindeki hayvan pazarından alınan ve yenilen yarasadan, insana geçtiği belirtilen Covid-19 virüsünün çevre ülkeleri de tehdit etmesi durumu verilebilir. Ancak önüne geçilemeyen bu virüs daha sonra küresel bir olay haline gelmiştir.

Ullman ise (1983) makalesinde ulusal güvenliği, askeri olarak tanımlamanın yanlış olduğunu belirtmiş ve güvenliği tehdide sokabilecek şeylerin sadece dışarıdan kaynaklanmadığını; içeriden de kaynaklanabileceğini söylemiştir. Bu anlamda da güvenliğin, kendisini tehdit edenlerle tanımlanabileceğini ifade etmiştir.

Sonuç olarak güvenlik kavramı, önceden içerisinde sadece “askeri” anlam barındırırken; zamanla bireyin ya da devletin emniyetini birçok tehdidin bozabileceğini göz önünde bulundurarak hem derinleşmiş hem de genişleşmiş bir anlama sahip olmuştur. Bu da zaten tanımlanmakta zorlanılan kavramın tek bir tanımının olmamasına yol açmıştır.

2.4. Yeni Güvenlik Anlayışı

1940-1980 yıllarına kadar sadece ‘askeri’ anlamda kullanılan güvenlik kavramı, Soğuk Savaş sonrasında yoksulluk, göç, terörizm, hastalık ve çevre sorunları gibi nedenlerden de güvenliğin tehdit edildiği ve bu kavramın sadece askeri bir tanımı içermediği anlaşılmıştır. Soğuk Savaş sonrasında anlamı genişleyen güvenlik kavramı, artık sadece devlet için kullanılmıyordu. İçerisinde bireyleri, çok-uluslu şirketleri, çok-uluslu örgütleri, azınlıkları ve aslında uluslararası sistemdeki herkesi barındırmaktadır. Böylece kavram derinleşmiştir. Artık uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı; bireylerin güvenliği, toplumsal alt yapı gruplarının güvenliği, toplumun güvenliği, devletin güvenliği, bölgelerin güvenliği ve uluslararası sistemin bütününe güvenliğini ifade etmiştir (Dedeoğlu, 2008: 24-25).

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramı sadece askeri ya da savunma anlamında kullanılmamıştır. Yoksulluk, göç, hastalık, çevre sorunları gibi tehdit oluşturan diğer olgular için de kullanılmaya başlanmıştır. Böylece yeni bir güvenlik anlayışı oluşmuştur. Küreselleşen sorunlarla birlikte güvenlik kavramının anlamı genişleşmiştir. Artık güvenlik; ulusal güvenlik, toplumsal güvenlik, insan güvenliği, çevresel güvenlik ve cinsiyet güvenliği başlıklarıyla incelenmeye başlamıştır.

Güvenlik kavramı genişleyip derinleşince farklı yöntemler ortaya çıkmıştır. Bunlardan nesnel ve öznel güvenlik yaklaşımını ortaya atan ilk isim Arnold Wolfers olmuştur. Wolfers nesnel ya da objektif güvenlik yaklaşımını “kazanılmış değerleri tehdit eden bir şeyin var olup olmadığıyla ilgilidir” şeklinde açıklamıştır (Açıkmeşe, 2018: 244). Öznel ya da sübjektif güvenlik yaklaşımı ise, devletin sahip olduğu değerleri tehdit eden bir korkunun var olup olmadığıyla ilgilidir. Bu yaklaşıma göre önemli olan algıdır. Buna göre, tehdit algısı yoksa güvenlik sağlanmış demektir; ancak tehdit olduğu söyleniyorsa bu güvensiz bir durumun varlığını göstermektedir.

Dolayısıyla Uluslararası Güvenlik Çalışmalarında zamanla geleneksel yaklaşımlara meydan okuyan yeni güvenlik yaklaşımları türemiştir. Yeni güvenlik anlayışı, yeni güvenlik ekolleriyle oluşturulmuştur. Bu ekollerin önde gelenleri: Kopenhag Okulu, Galler Okulu ve Paris Okulu’dur. Bu tez çalışmasında bu ekollere kısaca yer verilip Kopenhag Okulunun “güvenleştirme teorisi” temel yaklaşım olarak kullanılacaktır.

2.4.1. Eleştirel Güvenlik Yaklaşımı: Galler Okulu

Galler Okulu ya da bir diğer ismi ile Aberystwyth Ekolü’nün eleştirel yaklaşımı M. Horkheimer, T. Adorno, H. Marcuse ve J. Habermas gibi temsilcileri olan Frankfurt Okulu’nun eleştirel teorisine dayanmaktadır. Eleştirel teorisyenler bilimsel teori ve eleştirel teorisinin birbirinden ayrı olduğunu belirten üç madde açıklamışlardır. Bunlardan ilki, bilimsel teori dünyayı etkilemeyi amaçlarken; eleştirel teorisinin aydınlanmayı ve özgürleşmeyi amaçlamasıdır. İkincisi, bilimsel olarak farklıdır. Bilimsel teorilerde teori ile nesne arasında ayırım yapılabilecekken; eleştirel teori de böyle bir ayırım söz konusu değildir. Çünkü her zaman teorisinin kendisi nesnenin parçasıdır. Üçüncüsü ise kanıtlanma türlerinin farklı olmasıdır. Bilimsel teori de gözlem ve deney ile doğrulama sağlanırken; eleştirel teori de değerlendirmenin başarılı bir şekilde tamamlanmasıyla kanıtlanma tamamlanmış olur (Geuss, 2002: 84-85).

Frankfurt Okulu pozitivist bir bilgi kuramı ve bir bilim felsefesi olarak eleştirmiştir (Bottomore, 1989: 28). Bu bağlamda Karl Popper felsefesinden de oldukça etkilenmişlerdir. Güvenlik sorunu, Frankfurt Okulu’yla birlikte otorite ve önyargılar üzerinden incelenmeye başlamıştır. Bunun muhtemel nedenlerinden biri Yahudi olan teorisyenlerin Nazi Almanyası tarafından sıkıntı yaşamış olmalarıdır. Bu nedenle kimlik sorununu ilk ele alan Frankfurt Okuludur; sonrasında bu okuldan etkilenen Galler Okulu da kimlik sorununu ele almıştır. Ancak güvenlik sorunlarını inceleyen diğer okullardan farklı olarak güvenlik

sorunlarını “özgürleşme” kapsamında ele almıştır (Booth 2007). Soğuk Savaş dönemi sonrasında yaşanan tehditleri de kimlik sorunları ve ötekileştirmenin neden olduğu marjinalleştirmeyle çözümlenmeye çalışmışlardır (Birdişi, 2014: 244).

Galler Okulu'nun üç temel ilkesi vardır: İlki, güvenliğin merkezinde bireyin varlığı kabul edilir. Böylece “neyin” değil “kimin” güvenliğinin sağlanacağı vurgusu yapılmıştır. İkincisi güvenliği derinleştirmek veya türetilmiş bir kavram olarak tanımlamaktır. Onlara göre, eğer güvenlik insanlar tarafından inşa edilmişse; bireyin güvenliği türettiğini belirtmek onun derinleştirildiğini de kabul etmektir. Son olarak güvenlik özgürleşmedir. Güvenliğin varlığı bireyin ya da devletin tehdit altında olmadığını gösterir. Özgürlükte bireyi sınırlandırmaya ve onu kısıtlamalardan kurtaran bir olgudur. O halde güvenlik ve özgürleşme madalyonun iki yüzü gibidir (Kolasi, 2014: 142- 146).

Booth (2007: 104) güvensizlik ve seçilmiş tehlikenin birbirinden farklı olduğunu belirtir. Kişinin seçimleri doğrultusunda tehlike yaşaması onun özgür olduğunu göstermektedir. Ancak sıradan güvensizlikler ya da Nazi ölüm kamplarındaki tutukluların yaşamış olduğu güvensizlik bireylerin tercih ettikleri bir hayat değildir. Bu nedenle de “güvenlik, güvenlik içindir” ifadesini doğru bulmaz ve güvenliğin her zaman “biri için ve bir amaç için” olabileceğini belirtmiştir. Böylece Booth (2007: 107-108) güvenliğin araçsal bir değer ifade ettiğini söylemiştir. Tüm bunların yanı sıra güvenlik çok güçlü bir siyasal söylemdir. Bir devlette herhangi bir konu için “güvenlik” vurgusu yapıldığında o konu artık öncelik haline gelir. Devletin zamanı, enerjisi ve kaynakları bu sorunun çözülmesi için tüketilecektir.

Galler Okulu güvenlik sorunlarıyla ilgili özgürleştirmeyi vurgularken güvenliğin göreceli bir kavram olduğuna da dikkat çeker. Bireyin kendi seçimleri doğrultusunda (özgür ve göreceli bir biçimde) güvende olabileceğini belirtmiştir. Ancak devlet politikalarını biçimlendirecek olanların “tehdit ya da güvenlik algısı” da onların, özgür seçimleri doğrultusunda gerçekleşecektir. Bu sayede “ötekileştirme, korkunun öğretilmesi ve davranışların yönlendirilmesi” gibi olumsuz sonuçlar da doğabilecektir. Avrupa'daki popülist liderlerin Müslümanları tehdit olarak tanımlayıp yabancı düşmanlığını körüklemesi buna örnek verilebilmektedir. Aslında Galler Okulu da özgürleştirmeden bahsederken bunu vurgulamak istemiştir. Bireylere öğretilen korkunun ya da ötekileştirmenin ortadan kaldırılması ve bireyin kendi seçimleri doğrultusunda, kararı kendisinin vermesi gerektiğini belirtir. Ancak ulus devlet için bu söylem geçerli değildir.

2.4.2. Post-Yapısalcı Güvenlik Yaklaşımı: Paris Okulu

Paris Okulu, post-yapısalcı düşünür Michel Foucault ve Pierre Bourdieu'nun fikirlerinden etkilenen akademisyenler tarafından Paris'te Science Po adlı enstitüde ortaya atılmıştır. Okulun kurucusu sayılabilecek isim Didier Bigo'dur. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (1992) eserinde kapitalist sistemden önce suçlulara verilen "ölüm ve işkence" cezasının kapitalist sistemle beraber -artık işçiye ihtiyaç duyulduğundan- "hapishane kurumlarının kurulması" gerektiğini belirtmiştir. Böylece suçludan iş gücü sağlanacak hem de eğitimle onlara doğruyu öğretmek sisteme bir işçi daha kazandırılacaktır. Keza ülke içerisinde güvenliğin sağlanabilmesi için suçlulara eğitim verilecek hem de suçlarını anlamalarını sağlayabilmek için kitap okuma saatlerinde bunlara değinilecektir. Bu şekilde iç güvenlik sağlanabilecektir. Paris Okulu da devletin iç güvenliğinin sağlanması için oluşturulan bu kurumların "güvenikleştirmeyi" sağlamak adına kurulmasına rağmen güvensizleştirmeye neden olabileceğini belirtmiştir.

Paris Okulu'nun özgünlüğü ise yaklaşımını söylemler üzerinden değil pratikler üzerinden açıklamaya çalışmasıdır. Buradaki "pratik" kavramının kuramsal kökeni Fransız sosyolog Bourdieu'ya (1995) aittir. Kavramı ilk kez 1972'de *Esquisse d'une Théorie de la Pratique* adlı eserinde açıklamıştır. Ardından yayımladığı *Le Sens Pratique* adlı eserinde ise kavramı daha açıklayıcı bir şekilde ele almıştır. Bourdieu'nun kullandığı pratik kavramı "eylemleri" kastetmektedir. Eylem teorisini açıklarken de "habitus" kavramını kullanmıştır. Bireylerin toplumsal eylem gerçekleştirmeleri onların habitusundan kaynaklıdır. Yani yaşadığı ortama göre şekillenen karakteri (öznelliği) o ortama ayak uyduracak şekilde (nesnellik) eylemde bulunur.

Paris Okulu'nda pratikleri açıklayabilmek için çoğunlukla göç ve göçmen olgusu üzerine çalışılmıştır. Güvenliği sağlamak adına belirlenen ya da uygulanan pratikler güvenliğin 'ne olduğunu' belirler. Böylece belirlenen pratik aslında güvenliğin kendisidir. Bu sayede de güvensizlik durumu yaşanacaktır. Ancak güvensiz hissetmenin sonucunda da güvenliğin sağlanması için çalışabilir. Bu durum örnek verilerek açıklanacak olursa; 2021 yılında Türkiye'ye düzensiz bir şekilde giren Afganlar Türkiye de korkuya neden olmuştur. Yaşanan korku, güvenlik ihtiyacını doğurmuştur. Bir diğer deyişle Türkiye'ye giren Afganların içeri de güvensizliğe neden olabileceği korkusu güvenlik ihtiyacını doğurmuştur. Aslında hissedilen güvensizlik durumu, yaratılan korku nedeniyle olmuştur.

Paris Okulu, “göç” olgusunu hükümetlerin araç olarak kullandıklarını belirtmiştir. Göçmenin “ötekileştirilmesi” de güvenlikleştirme ihtiyacını doğurmuştur. Böylece Jeremy Bentham’ın planladığı *pan-optikon* (mahkumların gözetiminin yapıldığı hapisane) kavramından etkilenilerek *ban-opticon* kavramı türetilmiştir. Ban-opticon ile hükümetlerin ötekileri gözetlemesini kastetmektedir. Böylece korkuya neden olan ötekileri (örn. Göçmenleri) güvenliği sağlamak için meşru bir şekilde gözetleyebilecektir (Bigo, 2002: 63-64). Güvenliğin sağlanabilmesi için “ötekilerin” gözlemlenebilmesi insan haklarının ihlal edilmesini doğuracaktır. Bir diğer deyişle de Paris Okulu’nun eleştirdiği üzere güvenliğin sağlanması öne sürülerek güvensizleştirme yaşanacaktır.

2.4.3. İnşacı Güvenlik Yaklaşımı: Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme

Kuramı

Kopenhag Okulu kuramı, 1985’te Kopenhag Üniversitesi altında *Centre for Peace and Conflict Research*’te özellikle Buzan ve Waever olmak üzere Jaap de Wilde, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre ve Elzbieta Tromer gibi bilim insanlarının güvenlik üzerine yaptığı çalışmalarla oluşturulmuştur. Soğuk Savaş sonrasında devletlerin sadece askeri tehdit altında olduğu anlayışı değişmiş ve belirtilen yeni tehditlerin de sadece devletin güvenliğini tehdit etmediği; çevre, toplum ve bireylerin de bu tehdide dahil olduğu belirtilmiştir. Okula ilk ismini veren McSweeney olmuştur. Buzan ve Waever öncülüğünde oluşturulan bu kuramın 3 temel yaklaşımı vardır: Sektörel Güvenlik Yaklaşımı, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ve Güvenlikleştirme.

Sektörel Güvenlik Yaklaşımı: Kopenhag Okulu, güvenlik kavramını askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve ekolojik (çevresel) sektör olmak üzere beş sektörde incelemiştir:

- a) Askeri sektörde temel aktör devlettir. Devletlerin saldırı ve savunma kapasitelerini inceler. Ayrıca devletlerin birbirleriyle ilgili etkileşimlerine bakarak niyetlerini anlamaya çalışır. Bu sektörün tehdit edilmesi devletin baskı altında kalmasına, çökertilmesine ve hatta yok edilmesine neden olabilir. Bu anlamda verilen zarar sadece devleti değil; sosyal ve bireysel her şeyi kapsamaktadır. Kabul edileceği üzere bu sektörün tehdidi “güç” kullanımını içermektedir. Ancak buradaki güç barışçıl ilişkileri bozan bir nitelik taşımaktadır.
- b) Siyasi sektörde de kaynak yine devlet ve devlet egemenliğidir. Bu sektörün tehdit edilmesi devlet yönetimine baskı yaparak hükümetin devrilmesini ve ülke içerisinde ayrılıkçı hareketlerin yaşanmasına neden olabilecektir. Bu açıdan

“karşıt görüşü benimseyen” her devlet, tehdit içermektedir. Örneğın Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğunun benimsemiş olduğu kapitalist düzene karşıt olan SSCB tehdit oluşturmaktaydı. Ancak devletlerin birlik kurup oluşturduğu siyasi örgütlenmelerde bu sektörde kaynak olabilir. Örneğın Karadeniz Ekonomik İşbirliğı Örgütü (KEİ) buna örnektir.

- c) Her iki sektör de (askeri ve siyasi) ulusal güvenliğı sağlamaya çalışmaktadır. Ulus kimliklerinin güvenliğine odaklanan sektör ise toplumsal sektördür. “Biz” algısının tehdit edilip edilmediğini inceler. Sektörün tehdidi daha çok devlet içinden gelmektedir. Ulus devletin sağlanabilmesi için azınlık kimliklerinin baskı altına alınması bu sektöre örnek verilebilir.
- d) Ekonomik sektör ise devletin refah seviyesine gelebilmesi ve güçlü olabilmesi için finans ve piyasa gibi konulara değinir. Devletin fiziksel yapısı için önemli bir sektördür. Ekonominin zayıflığı askeri kapasitenin sağlanamamasına ve devlet gücünün zayıflamasına da neden olabilecektir. Ancak yalnızca ekonomistlerin öngörülerini tarafından kontrol edilebilen bu sektörün tehdit edilip edilmediğinin anlaşılması da daha zordur. Bu açıdan sadece yabancılar tarafından tehdit edilmez; devletin ekonomisini kontrol edemeyenler tarafından da tehdit edilmektedir. Farklı bir ifadeyle ekonominin zayıflaması devletin güç kaybı yaşamasına neden olacaktır; ancak bu sadece dış nedenlerden değil iç nedenlerden de kaynaklı olabilmektedir.
- e) Ekolojik sektörün temel aktörü ise çevredir. Depremler, seller ve fırtına gibi doğal afetler de savaş kadar zarar verebilmektedir. Ancak bu daha çok insan ve doğa arasındaki mücadele olarak kabul edilmektedir. Oysa ulusal güvenlik insanların birbiriyle mücadelesini kapsar. Bu nedenle iki devletin etkilenebileceğı küçük boyutlu tehditler ve Çernobil Patlaması gibi küresel sonuçları olan ekolojik tehditler bu sektör için geçerlidir.

Askeri tehditler hala güvenliğın sağlanabilmesi için diğeri sektörel tehditlerden önce gelmektedir. Devletin devamlılığı için askeri güvenlik hayati öneme sahiptir. Ancak en gelişmiş devletler için ilgi payı azalmaktadır. Örneğın Amerika, Rusya, Çin gibi ülkeler nükleer silahlara sahiptir; ancak olası bir tehdit karşısında bunları kullanacak olmaları uluslararası arenayı felce uğratabilecektir. İnsan hakları ve demokrasinin artan önemi siyasi ve toplumsal güvenlik konularının daha çok ilgi görmesine neden olmaktadır. Öte yandan

karşılıklı bağımlılığın artmasıyla ekonomik ve ekolojik tehditlerin daha merkezi hale geldiği görülmektedir.

Bölgesel Güvenlik Yaklaşımı: Ana fikir uluslararası sistemdeki güvenlikleştirme ve güvensizlikleştirmenin bölgesel olarak kendini göstermesidir. Bu yaklaşım güvenlik(siz)leştirme yaklaşımından farklıdır. Her devletin hem kendi içerisinde hem de diğerleriyle nasıl etkileşimde olduğu incelenmektedir (Buzan ve Waever, 2004: 44). Bu teoriye göre aynı bölgede bulunan devletlerle birbirinden uzak devletler arasındaki güvenlik ve güvensizlik aynı olmayacaktır. Bu bağlamda Karadeniz bölgesinde olan ülkelerin birbirleriyle olan bağımlılığı diğer ülkelerle olan bağımlılığından farklı olacaktır.

Buzan, (1983: 106) bölgesel güvenliği tanımlarken “güvenlik kompleksi” terimini kullanmıştır. Güvenlik kompleksi, güvenlik kaygıları ve ulusal güvenlikleri birbirinden ayrı düşünemeyecek kadar birbirine bağlı olan devletler grubudur. Ayrıca karşılıklı bağımlılığın sadece ortak çıkarlar için değil rekabet için de geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Karşılıklı olma kriterinin kullanılmasının nedeni ise bu kriter olmadığında, birbirine yakın iki güçlü bölgesel devlet arasında oluşabilecek orantısız güvenliğin yaşanabilecek olmasıdır. Daha iyi anlayabilmek adına günümüzden örnek verilecek olursa; Rusya Federasyonu Ukrayna için birincil güvenlik sorunudur. Rusya’nın Ukrayna ile yaşadığı ufak çaplı anlaşmazlıklara dahi takındığı tavır güçlü bir güvensizlik ilişkisini ve bu sayede oluşabilecek güvenlik kompleksini göstermektedir. Aynı durum Türkiye için de geçerlidir; ancak Türkiye Rusya’ya Ukrayna’ya göre daha uzaktır ve bu güvenlik dengesini sağlayabilmiştir. Bu durum güvenlik kompleksini “düşük ve yüksek düzey” güvenlik kompleksi olarak da tanımlamamıza neden olur. Büyük güce sahip olan Rusya Federasyonu’nu yüksek düzeydeki komplekse örnek verilebilirken; Türkiye de yakın komşularına nazaran daha güçlü ancak sahip olduğu güç ‘sınırlı’ olduğundan düşük düzey komplekse örnek verilebilir.

Güvenlikleştirme: Kavram ilk olarak 1995 yılında Ole Waever tarafından *Securitization and Desecuritization* makalesinde kullanılmıştır. Daha sonra güvenlikleştirme teorisi, 1998 yılında daha ayrıntılı bir şekilde Kopenhag Okulu’nun *Security: A New Framework for Analysis* kitabında ele alınmıştır. Kopenhag Okulu, askeri sorunları ve devleti bağlayan güvenlik kavramına karşı çıkmıştır. Bu nedenle de muhafazakarlarla ayrılmaktadırlar. Kurama göre güvenlik, kuvvet kullanımını meşrulaştırmanın yanı sıra halkı olumsuz yönde etkileyebilecek birçok karara da neden olabilecektir. Örneğin, güvenliğin

sağlanması nedeniyle “gizlilik hakları iddiası” devletin halka karşı şeffaflığını bozacağından halkı olumsuz etkileyebilecek bir karar alınmasına neden olabilir. Bu nedenle okul, güvenlik kavramının çok geniş bir şekilde ele alınmasının sakıncalı olabileceğini savunur. Yani her konunun güvenlik bağlamında ele alınmasının ülkede paranoya neden olabileceğini belirtir.

Buzan, Waever ve de Wilde *Security: A New Framework for Analysis* adlı çalışmalarında güvenliğin siyasi öncelikler oluşturabildiğini ve kuvvet kullanımını meşrulaştırmasının yanı sıra yürütme yetkilerini ve diğer aşırı önlemleri arttırabilen bir kavram anlamına da gelebileceğini belirtmişlerdir (Açıkmeşe, 2018: 250). Güvenlik kavramının geniş bir anlamı olması her konunun güvenlik sorunu oluşturabileceğini düşündürebilir. Bu durum da devlette sürekli bir alarm ve paranoya yaşanmasına neden olur. Böylece hem yöneticiler uygulayacakları baskıyı meşrulaştırabilecek hem de sürekli yaşanan güvensizlik durumu ekonominin olumsuz etkilenmesine neden olabilecektir. Buzan’ın belirttiği üzere aslında güvenlik kavramı güvensizlikten daha iyi olsa da ciddi çatışmaların yaşanmasına neden olan bir kavramdır. Waewer açısından en iyisi güvenikleştirmeyi sağlamaktır. Böylece sorunlar acil durum modundan çıkarılabilecek ve çözümü için siyasi alanda bir pazarlığa girişilebilecektir (Buzan, 1997: 11).

Kopenhag Okulu bünyesindekiler, yaşanabilecek paranoya durumunun önlemi için, güvenlik tehdidi oluşturabilecek sorunları tespit edebilecek ve bu sorunların oluşturabileceği tehdidi engellemek adına önlem alabilecek yetkili aktörlerin olması gerektiğini belirtirler. Yoksa güvenlik ve güvenliği sağlayabilme adına olağanüstü durumun sağlanması halkı da içerisinde olmak istemeyeceği bir duruma itebilecektir. Bu nedenle Güvenikleştirme de en önemli kavram “seyirci/kitle”dir (Ole Waever, 2014). Seyirci/Kitle olarak nitelendirilen grup demokratik ülkelerde halk olarak sınıflandırılabilirken; otokratik ülkelerde de hükümdarın yakınında bulunan 20 general de sayılabilir. Çünkü her zaman ikna edilmesi gereken bir kitle olacaktır.

Güvenikleştirmenin üç bileşeni bulunur; tehdidin oluşu, yetkili aktörlerin tehdidi kabul etmesi ve önlemlerin alınmasıdır. Güvenikleştirme yapılabilmesi için öncelikle bir tehdidin olması gerekmektedir. Bu tehdit, gündelik yaşamdaki gerçekleşmesi mümkün bir kaygıyı nitelendirebilir. Öncesinde sadece tehdit olarak nitelendirilen bu sorun zamanla güvenlik sorununa dönüşecektir. Ancak bunun için seyirci/kitle’nin bu tehdidi kabul etmesi/onaylaması gerekmektedir. Onaylandığı takdirde tehdit ‘güvenlik sorunu’ kabul edilebilecektir. Yani, önce bir tehdidin varlığı, yetkili aktörler tarafından söyleme dökülecek

ve kitlenin bu tehdit söylemini kabul etmesi üzerine ‘güvenlikleştirme’ başlatılabilecektir. Güvenlikleştirme kapsamında alınacak olağanüstü önlemler vs. hepsi meşru kabul edilecektir. Bu açıdan yetkili aktörlerin güvenlikleştirmedeki tercihi önemlidir. Çünkü ancak onun tercihi ile bir konu güvenlikleştirme kapsamında ele alınabilecektir. Waever güvenlikleştirme yaklaşımı için “yüzen her şeyi yakalamayan, sadece balıkları tutan özel bir ağ” benzetmesini kullanmıştır.

Kısacası bir sorunun güvenleştirilebilmesi (securitization) için yetkili aktör tarafından tehdit söylemi gerekmektedir. Foucault’nun *Özne ve İktidar* eserinde (2014: 86) belirttiği üzere iktidarın elinde bulunacak olan bu söylem doğru ya da yanlış bir seçim yapılmasıyla güvenleştirmeyi sağlayabileceği gibi güvenliksizleştirmeye de neden olabilecektir. Bir diğer deyişle, söz-edimi yapılan güvenleleştirme, güvenlik kapsamında olmayan bir olgu ya da olayı da güvenlik kapsamına sokabilecektir. O halde kuramcılar güvenlik kavramının genişlemesiyle ulusal ve uluslararası her olgu ya da olayın güvenliği tehdit etmekte olmasının paranoyaya neden olabileceğini eleştirmektedir. Eğer kitle ikna olursa güvenleleştirme olabilecektir. Ancak siyasi elit söz ediminde çok başarılıysa güvenleleştirme durumunu kitleleri manipüle etmek için tehlike biçimde kullanabilecektir.

Foucault *İktidarın Gözü* eserinde (2012: 102) medyanın iktisadi-siyasi çıkarların emrinde olduğunu belirtmesi de güvenleştirmenin güvensizleştirmeye dönüştürülebileceğinin bir diğer örneği kabul edilebilir. Yetkili aktörlerin söylemlerinin medya aracılığıyla seyirci/kitle’ye sunulması, onların da acil önlem alınması gerekliliğini kabul etmesi güvenleştirmenin yapılmasına neden olmaktadır. Yetkili aktör medyayı kendi çıkarına kullanıp halkını buna ikna edebilir.

Güvenleleştirme teorisinin ortaya çıkış nedeni, toplumsal güvenliğin sağlanabilmesi için “öteki” olanın “biz” üzerindeki tehdit olgusunu sorgulamaktır. Siyasal ilişkilerin bir ölçütü olarak alındığında biz/öteki ya da dost/düşman ayrımının (Schmitt (2006) nasıl inşa edildiği önemlidir. Bu teori, güvenlik tehdidinin toplum tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. Ancak teori savunucularının “toplum” ve “kimlik” eşleştirmelerini McSweeney (2004: 69-72) eleştirmektedir. Kimlikler tarafından oluşturulan toplumun aktör tarafından desteklenecek olması -ki bu aktör de bir kimliğe sahiptir- ancak toplumun aktif bir şekilde aktörü desteklemesiyle gerçekleşecektir. Kimlik ise sürekli olarak farklı anlamlar ya da pozisyonlar alabilecektir. Tıpkı Suriye Savaşı’nda Suriyeli halkın zulme uğramasıyla Ukrayna-Rusya Savaşı sırasında yapılan “Benim için bu yaşananlar çok duygusal, çünkü

mavi gözlü ve sarı saçlı Avrupalıların öldürüldüğünü görüyorum”, “Putin'in desteklediği Suriye rejiminin bombalarından kaçan Suriyelilerden bahsetmiyoruz, Avrupalıların bizimkine benzeyen arabalarla kendilerini kurtarmak için ayrılmalarından bahsediyoruz” ya da “Burası on yıllardır kaosla yaşayan Irak veya Afganistan değil. Burası böyle şeyleri görmeyi hiç ummadığınız medeni Avrupalılara has bir kent” (Irkçı Söylemler, 2022) söylemleriyle zulmün bile liberal demokrat değerler ve coğrafyaya indirgenmiş olduğu görülmektedir. Bir başka örnek ise Müslüman ülkelerle Hıristiyan ülkelerin birbirlerini “dini kimlik” üzerinden ötekileştirmeleridir. Hıristiyan Avrupalı ülkeler için Müslüman ülkeler bir tehdit imajı barındırmaktadır. Bu ötekileştiren söylemler de güvenlikleştirme uygulamalarını etkilemektedir. Yani kimliğin belirli değerlerle tanımlanmaya çalışılması “öteki”yi yaratmaya neden olmaktadır.

Sonuç olarak, güvenlikleştirme nasıl ki bir konunun/aktörün ulusal güvenlik meselesine dönüştüğü ve olağanüstü önlemler alınması gereken bir tehdit olarak görüldüğünü analiz etmede kullanılmaktaysa; *güvenlik-dışlaştırma* da sorunun siyasal müzakere alanına geri dönüp, artık bir tehlike olarak görülmemesi sürecini ifade etmektedir (Çoban Oran ve Çiçek, 2022: 3). Türkiye ve Rusya arasında yaşanan olaylar neticesinde iki ülkenin birbirlerine karşı nasıl söylemlerle güvenlikleştirme politikası uyguladığı ve sonrasında birbirlerini nasıl güvenlik-dışlaştırıp ilişkilerde normalleşme yaşandığı bu çalışmada ele alınacaktır.

2.5. Yöntem: Türk Dış Politikasında Güvenlikleştirme ve Güvenlik-dışlaştırma Üzerine Bir Söylem Analizi

Bu çalışmada Türk dış politikasındaki Rusya'nın yeri değişen tehdit tanımlamalarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunun için söylemlerdeki değişim araştırılarak Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin hangi sebeple dost hangi sebeple düşman boyutuna geldiği araştırılıp incelenmesi planlanmıştır.

Çalışmanın kapsamına bakıldığında, öncelikle 2015 yılında yaşanan Rusya'nın Bayırbucak'ta bir saldırı düzenlemesine karşı Türkiye'nin Rusya'ya ait bir hava aracını hava sahasını ihlal etmesi ve uyarılara rağmen ihlalin devam etmesi sebebiyle düşürmesi sürecindeki güvenlikleştirme söylemleri analiz edilmektedir. Bu söylemler Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerinde gerginliği ve iki ülkenin birbirini tehdit olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Bu çalışma bu süreci daha iyi anlamak için uçağın düşürülmesinden sonra ‘güvenlikletiren aktörler’ olarak devlet başkanlarının ve ülke içerisindeki diğer elitlerin öteki

olarak belirttikleri ülkeye karşı nasıl söylemler kullandığını göstererek ‘güvenlikleştirme’ sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

İlişkilerde bu tarihi gerginlik döneminin ardından 2016 yılında nasıl bir normalleşme yaşandığı ise güvenlik-dışlaştırma kavramı ile analiz edilmektedir. Bir diğer deyişle iki ülkenin birbirini tehdit olarak algıladığı günler geride kalmış ve artık birbirlerini dost kabul ettikleri görülmüştür. Bu yakınlaşma Türkiye’nin NATO üyelerince çokça tartışılan Rusya’dan S-400 savunma sistemlerini alma kararına kadar taşımıştır.

Bu çalışmada Kopenhag Okulu’nun Güvenlikleştirme teorisi kapsamında belirli olayların ele alınmasının nedeni ise yaşanan olaylar neticesinde nasıl iki ülkenin birbirini tehdit ettiği, düşman ya da dost kabul ettiğini bu teori ile açıklayabilecek olmaktır. Çünkü Türk-Rus ilişkilerinin yaşanan olaylar sonucunda gerilemesi ya da olumlu seyretmesinin en önemli nedenlerinden birisi iki ülkenin kendi kamuoylarında tehdit olarak temsil edilmeleridir. Kopenhag Okulu kurucularının ileri sürdüğü güvenlikleştirme teorisinde de bu koşul aranmakta ve devletin güvenliğini tehdit edebilecek her koşula karşı ancak belirli aktörlerin “tehdit söylemi” ve kitlelerinde bu tehdit söylemini kabul etmeleriyle devletin güvenliğinin sağlanabilmesi için tehdide karşı güvenlikleştirme yapılabileceği belirtilmiştir. Bu sebeple, bu çalışmada, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde 2015-2020 yılları arası dönemin analizi yapılırken Kopenhag Okulu’nun güvenlikleştirme teorisi tercih edilirken metodolojik olarak söylem analizi yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI

Çalışmanın bu bölümünde Osmanlı Devleti'nin son dönemleriyle birlikte Türkiye'nin Rusya ile ilişkileri ele alınacaktır. Günümüze kadar sürdürülecek olan tarihsel anlatının özellikle Dünya Savaşları sırasında Türk-Rus ilişkileri ardından Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Türk-Rus ilişkilerine ve 2000'li yıllarla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu ikili ilişkideki rolüne daha ayrıntılı yer verilecektir.

3.1. Osmanlı Döneminde Türk-Rus İlişkileri

Tarihte ilk Türk-Rus ilişkisi, Moskova Knezliği'nin dağılık haldeki diğer prenslikleri birleştirip hakimiyeti altına aldığı ve Rus merkezi gücünü örgütlediği dönemlerdir (Yanar, 2002: 87). Osmanlı Devleti'ni 13. yüzyılın sonunda kuran Türkler yaklaşık üç yüzyıl geçtikten sonra, yani 16. yüzyılın sonunda tüm Ortadoğu ile Kuzey Afrika, Anadolu, Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın büyük bölümünü egemenliği altına alacak boyutlara ulaşmıştı (Sander,2003: 57). Rusya da bu dönemde Doğu Avrupa'da yükselişe geçen devletlerden biri olmuştur. Türk ve Rus ilişkileri iyi yönde seyrediyorken 16. yüzyılın başlarında Kırım ile Moskova'nın ilişkileri düşmanca bir nitelik kazanınca, Türk-Rus ilişkileri de olumsuz yönde etkilenmiştir (TTK, 1999: 77). Böylece, 16. yüzyılın ikinci yarısında Kırım üzerindeki çıkarları nedeniyle Rus Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ilişkileri düşmanca bir boyut almıştır.

Rus Devleti'nin temel amacı Üçüncü Roma İmparatorluğu'nun kurucusu olmaktır. Bu amaç doğrultusunda Rusya'nın yayılma, genişleme ve büyüme amaçlarının uygulanması 1550'lerde başlayıp; Türk-Rus ilişkilerindeki güç ve rekabet mücadelesi 1800'lerin ilk yıllarına kadar sürmüştür (Yanar, 2002). III. İvan veya Büyük İvan olarak anılan Moskova Büyük Prensi tahta çıktığında, “modern Rusya'nın” milli birliği sağlanmaya başlamıştır. Ardından tahta geçen oğlu III. Vasil öldüğünde Rusya artık tam anlamıyla doğmuştu. İlk defa 12. yüzyılda adı geçen Moskova Prensiği, Rus devletinin merkezi haline gelmişti (Sander, 2003: 117). Osmanlı Devleti'nde ise, Devlet hazinesini doldurup taşiran ve iç-dış emniyeti sağlayan büyük hükümdar Yavuz Sultan Selim ve onun ardından tahta adımını atıp ilk sefere çıkmasıyla Kanuni Sultan Süleyman bu İmparatorluğun “yenilmez olduğu” fikrini diğer ülkelere aşlamıştı (Ayverdi, 1970).

Rusya’da ise ilk kez taç giyerek Çar olan Korkunç İvan tahta geçer geçmez, Osmanlı İmparatorluğu’nun karşısına çıkıp, Rus sınırlarına ilerleyerek Kazan şehrini ele geçirmiştir. Böylece Kazan Hanlığının yıkılmasıyla Doğu Türk illerine yayılma imkânı Rusya için sağlanmıştır. Kazan’ın ardından Astrahan hanlığı (Ejderhan) da Çar İvan’ın İmparatorluğu’na katılmıştır. Ancak Sultan Süleyman’ı karşısına almaktan ürken IV. İvan Kırım Giraylarının iddialarını yalanlamıştır. Bu şekilde Rus Çarlığı kurulmuş ve Volga havzası tamamen ele geçirilmiştir. Hem Astrahan hem de aşağı Volga’nın kontrolleri Rusların eline geçmiştir. Bu bölgelerden geçecek olan Mekke hacılarının ve tüccarların serbest geçişleri eskide kalmıştır. Osmanlı Padişahı, “Bütün Müslümanların Halifesi” kabul edilmekteydi. Bu nedenle serbest geçişi yeniden sağlaması istenmiştir. Böylece ilk kez Rus yayılmasına karşı direniş ‘cihad’ niteliğinde olmuştur (TTK, 1999). Sultan Süleyman’ın ölümünden sonra Veziriazam hala Sokollu Mehmet Paşa idi. Kazan ve Astrahan’ı geri alabilmek için plan yapmıştı. Osmanlı ordusunun Astrahan’daki tüm çabalarına rağmen Rusların direnişi nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak Korkunç İvan’ın Rusya için istediği büyük plan da gerçekleştirilememiştir.

IV. İvan’dan sonra Rusya’ya büyük galibiyet kazandıracak diğer isim ise I. Petro (bir diğer ismi ile Büyük Petro) olmuştur. Petro, Azak kalesini ele geçirerek Rusya’nın “Çarlığın açık denizlere çıkmak, İstanbul ve boğazlara sahip olmak” (Okçu, 2004: 72) şeklindeki isteklerini gerçekleştirebilmesi için büyük bir adımı gerçekleştirmiştir. Petro Ruslar için önemli olan Azak’ı ele geçirinca gözünü iyice karartmıştır. 1711 tarihinde Prut için Osmanlı Devleti ile yine karşı karşıya kalmıştır. Ancak bu defa olaylar planladığı gibi gitmemiştir. Osmanlı Devleti Petro’nun planını önceden tahmin etmiş; Rus ordusunun etrafını sarmış ve Rusları her türlü yardımdan mahrum etmiştir. 3 Temmuz 1711 tarihinde Prut Anlaşması’yla da Prut’taki Rusların memleketlerine sağ-salim dönmelerine karar verilmiş, Azak Ruslardan alınmış ve Rus tüccarlarının dahi gelebileceklerse karadan İstanbul’a gelebileceği kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasındaki düşmanca rekabet Rus Çariçesi Anna İvanovna döneminde (1730-1740) son bulmuştur. Rus Çariçesi Avusturya İmparatoru VI. Karl ile anlaşma yaparak Osmanlı Devleti’ne 1736 yılında savaş açmıştır. Ancak bu savaş sonucunda galip gelen Osmanlı Devleti Avusturya ile Belgrad Anlaşmasını imzalayarak eski topraklarını geri almıştır. Ruslar ile imzaladığı anlaşmayla da Rusların işgal ettiği

topraklardan çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca Rusların Karadeniz de savaş ve ticaret gemileri bulundurması da engellenmiştir (Topsakal, 2016: 39).

Rusya'da tahta Çariçe II. Katarina (1762-1796) geçtiğinde ise Rus orduları Osmanlı'ya karşı ardı ardına galibiyet kazanmıştır. Osmanlı sınırındaki Türk kalelerini ele geçiren Ruslar, en önemli kale olan Hotin Kalesi'ni de Osmanlı'nın tedbirsiz olması nedeniyle ele geçirmiştir. Böylece Ruslara Buğdan ve Eflak yolu açılmış oldu. Rus kuvvetleri Karadeniz'in kuzeyinden hamleler yaparken; 1770 yılının ilkbaharında İngiltere'nin yardımıyla Akdeniz'e gelen Ruslar Ege'ye ilerleyerek Osmanlı Devleti'ne buradan da hamle yapmıştır. Ancak Türk ordusu Rusların tüm çabalarına rağmen onları geri püskürtmeyi başarmıştır. Osmanlı Devleti'nin büyük kayıplarından bir diğeri de 1771 yılında Kırım'ı Rusya'nın ele geçirmesi olmuştur. Hem karadan hem de denizden yaşanan kayıplar nedeniyle 10-21 Temmuz 1774 yılında Rusya ile "Küçük Kaynarca Antlaşması" imzalanmıştır (Kurat, 2011). Bu antlaşma iki devletin birbiri ile münasebetlerini sona erdirmemiştir. Rusların 1788 yılında Özü kalesini kazanması ile teslim olan Türk garnizonları ve şehirdeki Müslüman halk katliam edilmişti. Bunun üzerine Ruslarla girişilen savaşlarda sürekli yenilgiye uğrayan Osmanlı, Ruslarla tekrar müzakere girişiminde bulunmuştu. 1791 yılında Osmanlı ile Ruslar arasında "Yaş Antlaşması" imzalanmıştır.

19. yüzyıl itibariyle ve hatta Bolşevik İhtilali'ne kadar Rusların uyguladığı politika "Panslavizm" idi (Keleş, 2008: 126). Panslavizm adı altında tüm dünyadaki Slavların bir bütün olabilmelerini sağlamak amacıyla Slav İmparatorluğu kurulmaya çalışılmıştır. Türk-Rus mücadelesi bu dönemde de savaş mücadeleleri ile geçmiştir. Bunun nedeni ise Rusya'nın hedefinin Karadeniz'de tek hakimiyeti sağlayıp, Boğazlarda etkin olabilmeyi sağlamak istemesidir. Ancak Çarlık Rusya eğer Boğazlarda hakimiyeti sağlayamayacaksa bir başka güçlü devletin eline geçmesinden, Boğazların baskı kurabileceği Osmanlı'nın elinde kalması gerektiğini de düşünmektedir. 1831 tarihinde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa Fransa'dan aldığı destek nedeniyle Osmanlı Devleti'ne karşı isyan başlatmıştır. Böylece Suriye ve Filistin'i işgal etmiştir. Osmanlı Devleti İngiltere'nin gereken yardımı yapacağını düşünmüştü. Ancak düşündüğü gibi olmayınca Sultan II. Mahmut Rus yardımını kabul etmek zorunda kalmıştır. İki devlet arasında 8 Temmuz 1833 tarihinde "Hünkâr İskeleyi Antlaşması" yapılmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı'nın eskisi kadar güçlü bir devlet olmadığı ve Rusya'nın güçlü bir devlet olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca Rusya hedeflediği gibi Boğazlardaki hakimiyetini sağlamıştı (Yılmaz ve Yakşi, 2016).

Rusya'nın gittikçe güçlenmesi karşısında Avrupa devletleri de huzursuz olmuştur. Bu nedenle 1853 yılında Rusya ve Osmanlı arasında çıkan Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne destek olmuşlardır. Bu sayede savaşı Osmanlı Devleti kazanmıştır. Savaşın sonunda Avusturya, İngiltere, Fransa, Osmanlı ve Rusya arasında Paris Antlaşması imzalanmıştır (Keleş 2008). Rusya, Paris Antlaşması'ndan memnun kalmamıştır. Çünkü Karadeniz'in tarafsızlığı ilkesi kabul edilmiş ve bu ilke Rusya'nın çıkarları ile ters düşmüştür. Böylece Balkanlarda itibarını kaybeden Rusya, tekrar aynı konumda bulunmak isteğiyle Panslavizm hareketine hız vermeye başlamıştır. Balkanlarda bulunan Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan bölgelerinde Rus kışkırtmaları nedeniyle ayaklanmalar yaşanmıştır. Gerçekleşen ayaklanmaları önleyebilme amacıyla Osmanlı'da I. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Rusya bu gelişmeden de rahatsız olunca yeni bir Osmanlı-Rus savaşı (1877-1878) başlamıştır. Bu savaş sonucunda galibiyet Rusya'nındı ve Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, 3 Mart 1878 tarihinde imzalandı. Antlaşma toplamda yirmi dokuz maddeden oluşmaktaydı. Bu antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarını kabul edecekti. Karadağ Adriyatik denizine kadar uzanacak, Sırbistan Niş'i alacaktı. Romanya Besarabya'yı Rusya'ya verecek, karşılığında Dobruca kendisinde kalacaktı. Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik haline getirilecek ve sınırları Tuna'dan Ege denizine, Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanacaktı. Bulgaristan prensi halk tarafından serbestçe seçilecek, Avrupa devletlerinin tasvibi ve Osmanlı Devleti'nin tasdiki ile tayin edilecekti. (...) Girit'te 1868 nizamnâmesi uygulanacak ve Osmanlı Devleti, savaş tazminatı olarak Rusya'ya 1.410.000.000 ruble verecekti. Ancak bu tazminatın büyük bir kısmına karşılık Rumeli'deki bazı yerler ile Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt'ı Rusya'ya bırakacaktı. Kalan 300.000.000 ruble ise para olarak ödenecekti (TDV, 1991: 225). Rusya istediğini elde etmişti. Artık Balkanlarda tamamen hâkim konumdaydı ve bir bakıma bu antlaşmanın Panslavizm için bir zafer olduğu da söylenebilir.

19. yüzyılın ikinci yarısında hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde serflik kurumu ortadan kalkmıştı. Tüm devletlerde parlamenter kurumlar kuruldu ve daha önceden parlamenter kuruma sahip devletlerde de bu kurum daha demokratik hale getirildi. Osmanlı'da 1876'da anayasa kabul edilmişti. Ayrıca Osmanlı'da kabul edilen anayasaya uygun bir parlamento kuruldu. 1905 yılında da Rusya'da ilk kez ulusal parlamento kuruldu ve bu sayede anayasal gelişmeler yaşanmaya başladı (Sander, 2003: 235). Ancak Rusya'nın Osmanlı devletinin sahip olduğu Türk Boğazlarına sahip olma isteği ve daha sonrasında

İngiltere'nin de Osmanlı devletini parçalama politikasını gütmesi, Osmanlı'nın zayıflamasına neden olmaktadır. Osmanlı'nın parçalanmasının önemli bir nedeni de Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yatmaktadır. Çünkü bu dönemlerde devletin gücü olabilecek en yüksek noktaya çıkmıştı ve böylesine yüksek güç süreklilik sağlayamazdı (Sander, 2003: 290-295).

3.2. Birinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türk-Rus İlişkisi

20. yüzyılın daha başlarında Osmanlı Devleti büyük sorunlar yaşamaktaydı. 1908 tarihinde yaşadığı Bosna-Hersek bunalımı da önemli çatışmalardan biridir. Hatta Sander (2003: 321), 1908 tarihli Bosna-Hersek bunalımını Birinci Dünya Savaşı'nın "provvası" olarak değerlendirmektedir. 5 Ekim 1908 tarihinde Avusturya, Bosna-Hersek'i resmen ilhak etmiştir. Bu duruma en sert tepki Sırbistan'dan gelmiştir. Çünkü Balkanlarda bulunan Bosna-Hersek toprağını kendisinin yayılma alanı olarak görmüştür. Sırbistan, Avusturya'ya karşı tepkisinde Rusya'dan destek istemiştir. Ancak Rusya, 1905 tarihinde Japonya'yla giriştiği savaşın kaybını hala atlattığından Sırbistan'a istediği desteği verememiştir. Bunun üzerine Sırbistan'da geri çekilmek durumunda kaldı. Ancak Sırbistan, Avusturya'nın tekrar yayılcı bir politika izlemesi üzerine geri adım atmayacağı kararını alırken; Rusya ve Fransa ise bir daha ne birbirlerini ne de Sırbistan'ı yalnız bırakmayacakları kararını almışlardır. Bu kararın niteliğinin doğruluğu 1914 yılında gerçekleşen "Birinci Dünya Savaşı'nda" gözlemlenecektir.

Bosna-Hersek'in ilhakı ile yaşanan karışıklıktan yararlanan Bulgaristan tek taraflı bağımsızlığı ilan ederken; bu ilhak nedeniyle Osmanlı Devleti bir başka savaşa yani Trablusgarp Savaşı'na sürüklenmiştir. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ele geçirmesine Sırbistan kadar tepki gösteren bir diğer devlette İtalya'ydı. İtalya, Adriyatik denizinin kıyılarına kadar kendi güvenliğini sağlamak istemiştir. Bu nedenle de Rusya ile İtalya arasında 1909 tarihinde Racconigi Antlaşması ile bir yakınlaşma yaşanmıştır. Bu antlaşmaya göre İtalya ve Rusya Boğazlar ve Trablusgarp üzerinde birbirlerinin çıkarlarını tanımışlardır. Bunun üzerinde 1911 yılında İtalya Trablusgarp'a saldırırken, Rusya'da Boğazlar konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı kurmuştur (Sander, 2003: 323). Japonya'yla savaşında mağlup düşen Rusya, Uzak Doğu'dan 'sıcak denizlere inebilme' imkanının olmadığını görünce tekrar Türkiye'ye yönelmiştir. İtalya ise bütün çabasına rağmen Osmanlı'ya üstünlük sağlayamamıştır. Ancak Osmanlı Ouchi (Uşi) Antlaşması ile Trablusgarp'tan

çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun sebebi ise 1912-1913 yılında gerçekleşen Balkan Savaşları olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti, Almanların tarafını seçmiştir. Osmanlı Devleti içerisinde bulunan Alman zırhlıları Sivastopol ve Odessa'yı bombalaması üzerine 2 Kasım 1914 tarihinde Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaşını ilan etmiştir. İki devlet Birinci Dünya Savaşı sırasında sadece Kafkas bölgesinde karşı karşıya gelmiştir. Ancak 1917 yılında Rusya'da gerçekleştirilen Bolşevik İhtilali sonucunda iki devlet anlaşmaya vararak savaşı sonlandırmıştır (Topsakal, 2016: 45). Birinci Dünya Savaşı'nın içerisindeki tüm taraflar içinde bir yılgınlık söz konusuydu. Bu nedenle barışın sağlanabilmesi için bazı girişimlere yönelinmişti. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devleti Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson, genel barışı sağlayacak 14 maddeyi açıklamıştır (Tayhani, 2007: 147). Bu ilkelerin açıklanması üzerine aynı yılın Kasım ayında Mondros Ateşkesi¹ ile savaş sona ermişti. Öte yandan Rusya'da Komünist-Bolşevik Partisi'nin lideri Lenin'in Petrograd'da 25 Ekim 1917 tarihindeki Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti Devrimci Askeri Komite'nin şu açıklamasıyla “Geçici Hükümet” devrilerek iktidar ele geçirilmiştir (Lenin, 2010: 1):

“Geçici Hükümet devrilmiştir. Devlet iktidarı Petrograd İşçi ve Köylü Temsilcileri Sovyeti'nin organı olan Petrograd proletaryasının ve garnizonunun başındaki Devrimci Askeri Komite'nin eline geçmiştir. Halkın uğrunda savaştığı dava, derhal demokratik bir barış teklif edilmesi, toprakta özel mülkiyetin kaldırılması, üretimde işçi denetimi ve Sovyet iktidarının kurulması, bu dava kazanılmıştır. Yaşasın işçi, asker ve köylülerin devrimi!”.

Yeni hükümet toprak sahipleriyle kapitalistlerin hükümetinin Şubat'tan 25 Ekim 1917'ye kadar onayladığı ya da imzaladığı bütün gizli anlaşmaları derhal açıklayacağız duyurusunu yapmış ve bütün ülkelerin hükümetleri ve halklarına barış antlaşmaları yapacağını açıklamıştır (Lenin, 2010: 11). Bu amaçla Rusya ve Rusya'yla savaşan devletler arasında 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalanmıştır. Ancak bu barış Rusya için “Huzursuz Barış” ismini almıştır. Bu antlaşma nedeniyle Rusya himayesindeki toprakların %32'sini kaybetmiş ve bu büyük kayıp nedeniyle sınıra yakın olan Petersburg Moskova'ya taşınmıştır. Nüfusunun %34'ünü, demiryollarının %33'ünü, sanayi şirketlerinin %54'ünü, demir cevherinin %73'ünü ve kömür yataklarının da %90'nını kaybetmiştir (Memedli ve Akgüller 2020).

¹Ateşkes'in maddeleri için detaylı bilgiyi “<https://web.archive.org/web/20161119054847/http://www.osmanli700.gen.tr/olaylar/olaym4.html>” den sağlayabilirsiniz.

Rusya’da gerçekleşen Ekim Devrimi Osmanlı Devleti için büyük önem arz etmektedir. Öncelikle Osmanlı, kaybettiği toprakları tekrar kendi bünyesine alabilme imkanını bulmuştu. Ayrıca Osmanlı Devleti’ni gizli antlaşmalarla bölüştüren devletlerin, aralarında yapmış oldukları antlaşmalardan haberdar olma şansını elde etmiştir.

Güç dengesinin ortadan kalkmasına sebep olan I. Dünya Savaşı sonucunda, Osmanlı Devleti yıkılmış ve yerine küçük ve yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Rusya’da ise Çarlık Rusya ‘Ekim Devrimi’ ile yıkılmış ve yerini Sovyet Rusya’ya bırakmıştır. Yirminci yüzyılın başında her iki ülke de ekonomik açıdan zor durumdaydı. Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması nedeniyle itilaf devletleri tarafından işgal altındaydı ve kurtuluş mücadeleleri vermekteydi. Sovyet Rusya kapitalist sisteme karşı duruşu nedeniyle Batılı devletler tarafından tehdit altındaydı. Bu durum iki ülkeyi iş birliğine itmiştir. Ankara hükümetinin askeri malzemelere ulaşabilmesinde Moskova’nın yardımı olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin yayılmacı güçlere karşı zafer kazanması Rusya için güney cephesinin güvende olmasını sağlayacaktı. Ankara ile dostane ilişkilerinin olması Orta Asya’da da olumlu bir etki yaratmasını sağlayacaktır.

İttifak iki devletin 1921 yılında imzaladıkları Moskova Antlaşması ile TBMM Hükümeti ilk kez bir devlet tarafından resmi olarak tanınmış oldu (Topal 2018). Bu antlaşmanın 1. maddesi ile Türkiye’nin bugünkü doğu sınırı her iki devlet içinde kabul edilmiş oldu (Oran, 2004: 173-174) Antlaşmanın 6. maddesine göre ise her iki devlet arasında yapılmış olan eski antlaşmaların hepsi iptal edildi. 8. maddeye göre her iki ülkenin, taraflardan birine zarar verebilecek bir örgütlenmeyi desteklemeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca Kafkasya Sovyet Cumhuriyeti’nde her iki ülkenin karşılıklı yükümlülükleri olduğu kabul edilmiştir. Antlaşmada yer alan 12. maddede tarafların eskiden kendisine ait topraklarında bulunan halkın, serbest bir şekilde kendi vatanına dönmesi hakkı tanınmıştır. Ancak bu antlaşma ile iki ülke arasında sorunların yaşanması engellenemedi. Antlaşmanın 8. maddesinde taraflardan birine zarar verebilecek bir örgütün desteklenmeyeceği belirtilmişti ancak Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Rusya tarafından kurulmuş ve desteklenmiştir.

Milli Mücadele döneminde Türk-Rus ilişkilerinin olumlu seyretmesinin nedeni her iki ülkenin de Batı emperyalizmine karşı durmalarıydı. Bu nedenle aralarında Moskova Antlaşması imzalanmış ve birbirlerini Batılı devletlere karşı desteklemişlerdi. İki ülke arasındaki yakın ilişki Cumhuriyet döneminde de devam etti. Türkiye’nin aleyhine

sonuçlanan Musul Meselesi Türk-Rus ilişkilerinin olumlu seyretmesine neden oldu. Uluslararası arenada yalnız olan bu iki ülke arasında 17 Aralık 1925 tarihinde “Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması” imzalanmıştır. 3 madde, 3 protokol ve 1 gizli mektuptan oluşan antlaşmanın geçerlilik süresi yürürlüğe girdikten sonra 3 yıldır. Taraflardan biri bu süre bitiminden 6 ay önce antlaşmanın bitirilmesine dair bilgilendirmede bulunmadıkça antlaşma bir yıl daha uzatılabilecektir. Yıllar içerisinde iki ülkenin ilişkilerinin olumlu seyretmesiyle de 1929 Protokolü ile antlaşma 2 yıl daha uzatılmıştır. Türk-Rus yakın ilişkileri sadece siyasi alanda gerçekleşmiyordu. 11 Mart 1927’de Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile SSCB’nin Türkiye’deki ticari temsilcilerinin statüsü belirlendi ve bu temsilciler, yardımcıları ve diplomatik binaları dokunulmazlık kazandı. Her iki tarafın üçüncü ülkeye göndereceği mallar kendi ülkelerinden geçerken transit geçiş hakkı kazandı. Türkiye’nin SSCB’ye yaptığı yıllık ihracat sınırlandırıldı (Tellal, 2009: 317).

1930 yıllarına gelindiğinde Türkiye hem Rusya ile ilişkilerini iyi yönde devam ettirirken; 1932 yılında Milletler Cemiyeti’ne katılım sağlayarak Batı ile karşı karşıya gelme riskini de ortadan kaldırmış oluyordu. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’nin her iki tarafla da kendi çıkarları doğrultusunda “dengeyi” kurmaya çalıştığı söylenebilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki; o tarihe kadar Batı ile ilişkileri iyi olmayan SSCB nedeniyle Türkiye’de Cemiyete katılım sağlamamıştır. 1932 yılında SSCB’nin Batı ile ilişkilerinin ilerlemeye başlaması ve Cemiyete katılacak olmasının sinyalleri verilmesi doğrultusunda Türkiye SSCB’nin onayını da alarak Milletler Cemiyeti’ne katılmıştır. Zaten 1934 yılında SSCB de Milletler Cemiyeti’ne katılınca Türkiye ile işbirliğini burada devam ettirmişlerdir. Kısaca, Türkiye ile SSCB arasındaki ekonomik ve siyasi işbirliği İkinci Dünya Savaşı zamanlarına kadar sürmüştür.

3.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Türk-Rus İlişkileri

1930’ların ikinci yarısında dünyada siyasi ve askeri olumsuz gelişmeler yaşanıyordu. Türkiye bu gelişmelerden fırsat bularak Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nin tekrar ele alınmasını istemiştir. Sovyetler Birliği ile görüşüp anlaşmaya varan Türkiye, Lozan Konferansı’na katılan diğer ülkelerle de bu isteğini bildiren bir nota paylaşmıştı. Boğazların tehlike yaratabilecek olmasının farkında olan SSCB bu çağrıya ilk olumlu yanıt veren ülke olmuştur. İtalya hariç diğer devletlerin de olumlu yanıt vermesiyle Montrö Konferansı 22 Haziran 1936’da toplandı (Soysal, 2005: 274-276). Konferans, İngiltere ve SSCB’nin temsilcilerinin tartışması üzerine iki ay sürmüştür. Ancak SSCB’nin diğer ülkelerle olan

antlaşmaları nedeniyle daha baskın olması sonucunda İngiltere daha fazla uzatmayarak konferansın kısa sürede tamamlanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmeye göre Türkiye boğazlarda tam egemenliği sağlamış; bu sayede uluslararası arenada güç kazanmıştır. Ancak İngiltere ile ilişkilerini ilerletirken; Rusya ile ilişkisinde bozulmalar yaşamaya başlamıştı. Çünkü SSCB, boğazlarda tek hakim gücün Türkiye olmasını istememiştir.

1937 yılında Türkiye ile Sovyet Rusya arasında ilişkiler daha da gerilemeye başladı. Aslında Türkiye İngiltere ile ilişkisini ilerletiyorken SSCB ile de ilişkisini bozmak istemiyordu. Ancak SSCB'nin Çarlık Rusya'sından kalan talepleri ortaya atmasıyla ilişkileri iyice gerilemeye başlamıştı (Atabey, 2014: 4). Aynı senenin yaz döneminde İtalyan denizaltıları Akdeniz'deki gemileri batırınca İngiltere ve Fransa'nın önderliğinde Nyon Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans'ta Türkiye, Sovyetler Birliği, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Mısır ve Bulgaristan yer aldı. Ancak Balkan Pakti'nda yer alan ve konferansa katılan ülkelerin hepsi SSCB'nin karşısında yer almışlardır. Böylece Türk-Rus ilişkilerinin gerilemesi ve Rusya'nın bundan duyduğu rahatsızlık dünya basınında yer almaya başladı. Konferansın sonucunda ise Akdeniz'deki korsan denizaltı saldırılarına karşı alınacak önlemleri içeren Nyon Antlaşması imzalanmıştır.

Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ittifak olurken Sovyetler Birliği'yle de aynı birlikliliği kurmak istemiştir. Bu defa Sovyetler Birliği de bu isteğe olumlu yaklaşmıştı. Çünkü batısında Almanya, doğusunda Japonya tehdidi vardı. Üstelik uluslararası arenada bir statüye sahip olan devlet bunu yitirmek istemiyordu. Böylece 5 Mayıs 1939 tarihinde Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Yardımcısı Ankara'ya gelerek Türk-İngiliz-Fransız ve Sovyet ittifakını kurmak istediğini hükümete bildirmişti (Atabey, 2014: 5). Sovyetler Birliği'nin yeni Dışişleri Bakanı Molotov, İngiltere ve Fransa'nın Almanya'nın saldırgan tavrına karşı sessiz kaldığını; saldırgan devletin Romanya ve Polonya'ya saldırması durumunda SSCB'nin yardımını istediklerini ancak saldırgan Almanya'nın SSCB ya da Baltık ülkelerine karşı saldırısı durumunda ilgisiz olduklarını gözlemlemiştir (Bekcan, 2016: 111). Tellal, Dışişleri Bakanı'nın Litvinov yerine Molotov'un seçilmesinin sebebini Almanya'yı memnun etmek şeklinde yorumlar (Tellal, 2009: 323). Mayıs ayında yapılan bu değişimin sonucunda, öncesinde Batıyla ilişkilerini ilerletmeye çalışan SSCB varken; sonrasında yukarıda yapılan gözlem de savunularak 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Saldırmazlık Pakti imzalayan Sovyetler Birliği olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı başladığında Sovyet Rusya ile Türkiye arasında 23 gün süren bir görüşme gerçekleşmiştir. Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, İngiltere ve Fransa'yla birlikte yapılan görüşmelerin sonucunda bir anlaşma sağlanamamıştır. Çünkü SSCB Almanya ile yakınlık kurmuş ve boğazlarda statü sahibi olmak istediğini tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Görüşmenin başarısız sonuçlanmasından SSCB memnundu. Nedeni, Türkiye'nin savaş dışı kalma çabası sonucunda Boğazlar Sözleşmesi uyarınca Türkiye savaşa girmediği sürece Boğazlardan savaş gemisi geçmesinin yasak olmasıdır (Tellal, 2009: 324). Ancak Almanya Batı ile uğraşırken doğuda bir sorun çıkmasını diye Rusya ile anlaşma yapmıştı. Batı Avrupa'dan olumlu dönüş alınca sıra SSCB'ye gelmiştir. 1941-1943 yıllarında Almanya, SSCB ile savaşmıştır. Üç milyon askere sahip olan Almanya, beş milyon askere sahip Kızıl Ordu'yu geri püskürtmeyi başarabilmişti. Ancak Rusya ordusu geri çekilirken tüm erzakları yanında götürmeyi ve götüremediklerini de yok etmeyi akıl edince Almanya zor şartlar altında savaşı devam ettirmeye çalışmıştır. Önce açlık çeken Alman ordusu, savaşın gerçekleşmesinden önce SSCB'nin dikkatini çekmemek için kalın giysilerden de mahrum kalmıştır. 1942 yılında petrol yatağına sahip Stalingrad'da savaş devam edilmeye çalışılmıştır. Ancak Kasım ayında topraklar tankların ilerleyemeyeceği kadar donduğunda Kızıl Ordu, Alman ordusunu çevirerek Almanya'ya o zamana kadar ki en büyük yenilgisini yaşattır (Aydın, 2009: 413).

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Sovyet Rusya ve Almanya ittifak iki devletken; aralarında savaşın çıkması sonucunda İngiltere ile Sovyet Rusya birlik olmuş ve ortak düşmana karşı birlikte hareket etme kararı almıştır. Ancak bu birliktelik daveti Almanya tarafından aldatılan Sovyet Rusya'dan değil İngiltere'den gelmiştir. 12 Temmuz 1941'de Moskova'da imzalanan *Ortak Hareket Antlaşması* ile iki ülke birbirlerine her türlü yardımı yapacağını ve birbirlerinden ayrı mütareke ya da barış yapmayacaklarını kabul etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'na Amerika da taraf olunca iki ülke arasında 26 Mayıs 1942 yılında yirmi yıllık ittifak imzalanmıştır (Armaoğlu, 2016: 339). Birleşik Amerika savaşa katılmasıyla ittifak olduğu ülkelere geniş askeri yardımlar yapmıştır. İngiliz ve Amerikan yardımları Rusya'ya İran üzerinden gerçekleşmiştir. Baskı altında olmasına rağmen bu geçişe izin vermeyen İran'ı İngiltere ve Rusya işgal altına alarak geçişi sağlamışlardır. Boğazlar kullanılamıyordu; çünkü Türkiye tarafsızlığı nedeniyle Boğazları savaşan gemilere kapamıştır. Deringil'e göre Türkiye'yi kendi çıkarları doğrultusunda kullanamayacak olan ülkeler için Türkiye'nin bu tutumu tutarsız olarak nitelendirilecektir. Ancak Türkiye'nin savaş dışında kalmak için tüm anlaşmalar, sözleşmeler ve ittifakları değerlendirmesi Türk

bakış açısına göre tutarsız değildir (Deringil, 2000: 177). Murmansk ve Vladivostok limanları ise yapılan büyük yardımlar için yeterli değildir.

1943 yılında Stalingrad'da yenilgiye uğrayan Almanya'nın bu kaybı İkinci Dünya Savaşı'nın dönüm noktalarındandır. Bir diğer dönüm noktası ise 1943 yılının Mayıs ayında Kuzey Afrika'yı Müttefik Devletlerin ele geçirmiş olması ve bu sayede İtalya'nın çöküşünün hızlanması olmuştur. Bu sayede cesaret bulan Alman işgalindeki ülkeler yavaş yavaş hareketlenmeye başlamışlardır (Armaoğlu, 2016: 349). Dolayısıyla, 1944-1945 yıllarında Müttefik Devletlerin zaferi ile İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir. Ancak bu dönemde önemli olan bazı Konferanslar şunlardır:

Casablanca Konferansı: Roosevelt ve Churchill Fas'ın Casablanca şehrinde savaşın gidişatı hakkında, düşmanın teslim olmasına değin savaşın devam edeceği şeklindeki önemli kararı almışlardır. Ayrıca Türkiye'nin de savaşa girmesi için gereken girişimleri gerçekleştirmeyi kararlaştırdılar. Bunun üzerine her iki Başkan'da Türkiye'ye görüşme yapılması için ayrı ayrı mesaj göndermiştir. İsmet İnönü'nün bu mesajı kabul etmesiyle de üç lider arasında Adana konferansı gerçekleştirilmiştir.

Adana Konferansı: 1943 yılının Ocak-Şubat ayları arasında gerçekleştirilen konferansta önceleri Türkiye'nin savaşa katılmasının sağlanması için gereken askeri yardımların yapılması görüşülmüş ve gayet olumlu sonuç alınmışsa da görüşmenin ikinci gününde Türkiye ve Churchill arasında SSCB'nin savaş sonrası konumu üzerine önemli görüş ayrılıklarının çıkması sonucunda bir karara varılamamıştır. 12 Mart günü Molotov'un da katıldığı Adana Konferansı'nda SSCB, Türkiye'yle ilişkilerini iyileştirmek için ne gerekiyorsa yapacaklarını açıklamıştır. Aynı zamanda Rusya, Türkiye'nin İngiltere ile görüşmesinden rahatsız oluyordu ve Türkiye'nin hemen savaşa girmesini istiyordu.

Moskova Konferansı: Amerika'nın savaşa dahil olması sonucunda Rusya, Amerika ve İngiltere Almanya'ya karşı işbirliği yapmayı kabul etmişti. Ancak başlarda Sovyet Rusya, Almanya karşısında kendisinin Amerika ve İngiltere tarafından yıpratılmaya çalışıldığı şüphesine düşmüştü. Bu nedenle de Japonya'nın Almanya ile Sovyet Rusya arasında barışı sağlama çabalarına önce olumlu cevap vermese de sonrasında bu şüpheleri onu da Almanya ile barışı aramaya itmiştir. Sovyet Rusya'nın şüpheli tavrını fark eden İngiltere ve Amerika, durumu açıklamak üzere Dışişleri Bakanlarını Moskova'ya göndermişlerdir. İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull ile Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov 1943 yılının Ekim ayında toplantı yapmışlardır (Hull 1948). Savaşın kısıtlanması,

sömürgeler, nüfuz alanları, savaş suçluları ve Dört Devlet Deklarasyonu başlıkları incelenerek anlaşmaya varılmıştır. Sözü edilen dördüncü devlet Çin'dir. Deklarasyon ise Amerika tarafından teklif edilmiştir. Sovyet Rusya, Çin'in çıkarılmasını istemiş ancak bu istek kabul edilmemiştir. Savaşın kısaltılması başlığında, Rusya ikinci cephenin en geç 1944 yılında açılması gerektiğini ve Türkiye'nin bu savaşa girmesini istediğini bildirmiştir. Türkiye'nin savaşa girmesinin diğer devletlerin de kabulünü alması Sovyetleri memnun etmişti. Ancak Türkiye'de tarafsız kalma konusunda son derece kararlıydı.

Quebec Konferansı: İtalya'nın savaştan çekilmesiyle Türkiye üzerindeki 'savaşa gir' baskısı daha da yoğunlaştı. Bu nedenle konferans, 11-24 Ağustos 1943 yılında Churchill ve İngiliz Genelkurmayı ile Amerikan Genelkurmayı arasında Kanada'nın Quebec şehrinde yapılmıştır. Müttefikler Türkiye'nin yanlarında savaşa girmesi için henüz erken olduğunu, buna karşılık Türk havalimanlarının Müttefikler için derhal açılması gerektiği kararını verdi. Türkiye için bu konferansın önemi SSCB'den kaynaklanıyordu. SSCB Türkiye'nin tarafsız kalmasının Almanya'nın yararına olduğunu ve Türkiye'nin derhal savaşa dahil olması gerektiğini söylemiştir. SSCB sürekli Türkiye'nin savaşa dahil olmasını istediğini belirtiyordu ancak bu defa İngilizlerin Balkanlarda yeni bir cephe açma fikrine karşı olması dolayısıyla da Türkiye'nin savaşa dahil edilmesini istemiştir. Çünkü Balkanları kendi doğal nüfuz bölgesi olarak gören SSCB, burada Batılı Müttefik askerlerinin konuşlanmasını istememiştir.

Tahran Konferansı: Churchill, Stalin ve Roosevelt arasında yapılan bu konferans, 28 Kasım 1943 yılında gerçekleştirildi. Konferans'ın şifre adı 'Eureka'dır. Konferans'ta Türkiye konusu açılınca, üç ülke de Türkiye'nin savaşa girmesi sonucunda kazanacakları faydayı görüşmüştür. Konferans'ta görüşülen önemli meseleler şunlardır (Armaoğlu, 2016: 354):

- i. SSCB'nin İkinci cephenin açılması gerektiği görüşü üzerine Churchill, ikinci cepheyi Balkanlarda açmak istemiş; ancak bunu Rusya'ya kabul ettirememiştir.
- ii. İkinci cephenin açılması için Türkiye'nin savaşa dahil olması gerektiği kararına varılmıştır.
- iii. Milletler Cemiyeti'ne fazla katılımın olmaması ve Milletler Cemiyeti'nin başarısız olması sonucunda çıkan bu İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla, barış düzeninin korunması için milletlerarası bir teşkilat kurulması fikri

görülmüştür. Ancak Rusya, Çin'in dört büyük devlet arasında olmasını istemediğini belirtmiş ve itiraz almışsa da İngiltere ve Birleşik Amerika da kendi isteklerini kabul ettirememiştir.

- iv. Moskova Konferansı'nda görüşülen birçok konu bu konferansta da konuşulmuştur. Yine Polonya meselesi görüşülmüş ancak Ruslar, Londra'daki mülteciler Polonya hükümetini tanımadığını belirtmiştir. Polonya'nın sınırı olarak da Oder Nehri'ne kadar olan Alman topraklarının Polonya'ya verilmesi kabul edilmiştir.

Tahran Konferansı'ndan sonra Türkiye'ye görüşme teklifi edildi. Dört gün süren konferansta her gün Türkiye konusu da ele alındı. Türkiye'nin konferans boyunca sürekli gündemde olmasının nedenlerinden biri, SSCB'nin Boğazlardan ulaşım sağlayabilecek olmasıydı. Ayrıca Türkiye'de kurulacak hava üsleri sayesinde Almanya'nın denetimindeki bazı bölgelere hava saldırıları gerçekleştirilebilecekti. Özellikle Bulgaristan ve Romanya bu sayede savaştan çekilebilirdi (Aydın, 2009: 460). Aydın'a göre Tahran Konferansında SSCB, Türkiye'nin savaşa dahil olmayacağından emindi. Ancak Türkiye'nin ikna edilmesini ABD ve İngiltere'ye bırakarak Türkiye'nin açıkça reddini belirtmesini ve bu sayede Batılı devletlerle ilişkisinin bozulmasını istiyordu (Aydın, 2009: 461).

Yalta Konferansı: İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği hem birbirleriyle hem de kendilerinden güçsüz devletlerle görüşmeler düzenleyip, anlaşmalar yaptılar. Yalta Konferansı da gerçekleştirilmiş olan bu konferanslar ve anlaşmalardan biri olmakla birlikte; öncekilerden oldukça önemlidir. Yalta'nın önemli olmasının iki nedeni vardır: Öncelikle bu konferans nedeniyle bugünkü dünya düzeninin temelleri atılmıştır. İkinci olarak, bu konferans nedeniyle müttefikler arasında güvensizlik yaşanmaya başlamış ve Soğuk Savaş döneminin kıvılcımları atılmıştır (Özdemir vd., 2017: 69). "Kırım Konferansı" olarak da anılan ve yedi gün süren bu konferansta; böylesine büyük kayıpların tekrar yaşanmaması için milletler birliği kurmak, Sovyetler ve Polonya'nın sınırlarının kesin net belirlenmesi ve ABD'nin Japonya'yla Pasifikteki savaşının galibiyetle sonuçlanması konuları görüşülmüştür. Ayrıca bu üç güçlü devlet, Özgür Avrupa Bildirgesi'nin imzalanmasını, savaşta büyük kayıp ve yıkım yaşamış olan Doğu Avrupa ülkeleri için demokratik ve uygar bir istikbal kurmayı da hedefliyordu. Görüşülen en önemli konulardan biri Almanya'nın teslim olmasını sağlamak ve nasıl bölüneceğinin

planlanmasıydı. Bu konu Batılı devletlerle Sovyetler Birliği'ni tamamen karşı kaşıya getirdi ve Soğuk Savaş dönemindeki Doğu ve Batı Bloğu oluşmaya başladı.

Stalin, Boğazlar konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Milletler Cemiyeti'nin bir parçası olan Montreux artık geride kalmış ve bu sebeple Türkiye'nin meşru çıkarları göz ardı edilmeden yeni bir düzenleme yapılması gerektiğini savunmuştur. Roosevelt ve Churchill de Stalin'i desteklemekteydi. Ayrıca toplanılacak olan Birleşmiş Milletler Konferansı'na ancak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden devletlerin katılacak olmasının kararlaştırılması üzerine Türkiye, konferansa katılabilmek için bu iki ülkeye savaş ilan etmiştir. Ancak bu savaş ilanı sadece hukuki koşulu doldurabilmek amacını gütmektedir (Aydın, 2009: 472).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye'nin taraf tutmasıyla Sovyetler Birliği'nin isteği gerçekleşmiş olsa da Türkiye üzerindeki baskısı azalmadı. 1925 yılında iki ülke arasında imzalanmış olan Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı iptal eden Rusya, Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istedi. Aslında bu istek "Sovyet vatandaşı olan iki Gürcü profesörün yayımladıkları makalede 'Giresun'dan başlayarak, Kars ve Ardahan'ın Gürcistan'a ait olduğu ve geri iade edilmesi gerektiği' tezinin ortaya atılması sonucunda; Molotov'un da Moskova'daki görüşmede Sarper'e Kars ve Ardahan'ın Stalin'in memleketlisi olan Gürcüleri memnun etmek için istediklerini söylemesi" (Köse, 2019: 1131) ile gerçekleştirildi. Savaş sonrasında Balkanlarda da güçlü konumda olan Rusya, Türkiye için güçlü bir tehditti. İngiltere ve ABD, Türkiye'yi destekliyordu ancak SSCB'nin Türkiye üzerindeki özellikle Boğazlar hakkında istekleri savaş sonrasında da devam etti (Topsakal, 2016: 45). 1925 yılında imzalanan anlaşmanın Rusya tarafından feshedilmesi üzerine Türkiye, ilişkileri devam ettirmek istediğini bildirdi. Ancak Rusya bu olumlu geri dönüşe iki ay sonra, Boğazlardan üs istediğini bildirerek yanıt verdi. Moskova Büyükelçisi Selim Rauf Sarper ise Rusya'nın bu isteklerine karşılık "Rusya'ya Boğazlarda üs ya da Doğu Anadolu'dan toprak verilemeyeceğini kesin bir dille ifade ederek Rus notasını yanıtladı" (Uzman, 2018: 122).

Postdam Konferansı: Türk-Rus ilişkilerinin iyice gerginleştiği bu dönemde Postdam Konferansı (17 Temmuz 1945-2 Ağustos 1945) yapıldı. Konferansın nedenlerinden biri Rusların Boğazlarla ilgili isteklerine karşılık; İngilizlerin de 'Boğazlarda tek devletin değil, (İngiltere, Sovyet Rusya ve Amerika) üç devletin kontrolü olmalı' düşüncesi üzerine detaylı

görüşmeyi sağlayabilmektir (Erden, 2014: 261). Rusya'nın Boğazlarda üs istemesinin nedenlerinden biri de Akdeniz'de hakimiyet kurmak istemesiydi.

Amerika'yla Rusya'nın tezleri yakın görünse de Konferanstan iki ay sonra Pasifik ve Balkanlarda iki ülke sorun yaşamaya başladı (Köse, 2019: 1130). Ayrıca hem İngiltere hem de Amerika Türkiye'nin yalnız olmadığına dair işaretler veriyorlardı. Örneğin, İngiltere 1939 yılındaki Üçlü İttifak'ın halen devam ettiğini bu nedenle Türkiye'nin saldırıya uğraması durumunda yardımda bulunacağını belirten bir notu Türkiye'ye iletti. Diğer tarafta Türkiye'nin Amerika'daki Büyükelçisi'nin ölümü üzerine Mehmet Münir Ertegün'ün naaşı Amerikan zırhlısı ile Türkiye'ye getirildi. Sovyetler isteklerini 8 Ağustos, 22 Ağustos ve 22 Eylül'de yinelemesi üzerine İngiltere ve Amerika bu istekleri her defasında reddetmiş ve Sovyet isteklerinin resmen gündemden düşmesini sağlamışlardır (Aydın, 2009: 475).

3.4. Soğuk Savaş Dönemi Türk-Rus İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Dünya'da iki kutuplu sistem kurulmuştur. Avrupa'daki savaşta, savaşın galibi Avrupalılar olmamıştır; Sovyetler Birliği ve ABD olmuştur. Galibiyeti kazanan bu güçlü iki devlet, küme oluşturarak iki kutuplu dünya sisteminde "Soğuk Savaş'ın" yaşanmasında etkili olmuşlardır. İki kutuplu dünya sisteminde güç dengesi iki blok olan, Batı Bloğu (ABD) ve Doğu Bloğu (Sovyetler Birliği) olmak üzere iki güçlü devletin güçlerini arttırmaya çalışmaları ile gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra da tekrar büyük kayıpların verilmemesi için 1945 yılında Birleşmiş Milletler kurulmuştur.

Soğuk Savaş döneminde "güvenlik siyaseti" söz konusu olmuştur. Bu dönemde güvenlik politikalarını ve stratejik düşüncüyü şekillendiren unsurlar şunlardır: İki kutuplu dünya sistemi ve bununla gelişen askeri ve siyasal dinamikler, bir diğeri ise tahribat gücü yüksek olan kitle imha teknolojilerinin geliştirilmesidir. Bu iki unsur, olası bir savaşa karşı askeri önlemlerin sağlanması ile güvenliğin sağlanabileceği anlayışına sahiptir (Balta, 2018: 283). Ancak bu anlayış, güç dengesinin "klasik güç dengesi" yerine "dehşet dengesi" ya da "karşılıklı kesin mahvolma" adını almasını sağlayacaktır (Sönmezoğlu vd., 2017: 29). Soğuk Savaş döneminde asıl önemli olan iki güçlü devletin birbiriyle sıcak bir çatışmaya girmemiş olmasıdır. Çünkü hem ABD hem de SSCB eğer bir çatışma yaşanacaksa bunun nükleer bir savaşa dönüşeceğini bilmektedir. Ancak iki blok arasında yaşanan rekabet, doğrudan çatışmalarına sebep olmadıysa da üçüncü dünya ülkelerinin üzerinden savaş yürütülmesine neden olmuştur.

Sovyetler Birliği önce Avrupa’da daha sonra ise Asya’da kurulan sosyalist devletlere önderlik etmek istemiştir. Bu nedenle 1919 yılında kurulmuş olan Komintern’in (Komünist Enternasyonal ya da Üçüncü Enternasyonal) İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte feshedilmesinden sonra, 1947’de Kominform’u (Komünist Enformasyon Bürosu) kurarak tüm Avrupa’daki sosyalist partilerin eşgüdümlü hareket etmesini sağlamak istemiştir. Kominform, Polonya’nın Wilcza Gora kentinde 1947 yılında SSCB, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Polonya, İtalya ve Fransa’nın komünist partileri ile kurulmuştur. Ancak SSCB ve Yugoslavya arasında çıkan anlaşmazlıktan sonra Yugoslav Komünist Partisi 1948 yılında Kominform’dan çıkarılmıştır.

Ocak 1949 yılında da üye ölkelerin ekonomik gelişimini hızlandırmak ve birlikteliğini kurabilmek için COMECON kurulmuştur. Yugoslavya’yla arasını düzeltmek isten SSCB 1956 yılında Kominform’u dağıtmıştır. 1991 yılında ise Sovyet bloğunun yıkılması ile COMECON da sona ermiştir. Soğuk Savaş döneminde ABD ise Truman Doktrini, Marshall Planı ve *çevreleme politikasını* uygulamıştır. Çevreleme politikası, 1946’da Amerikalı diplomat George Kennan’ın *Uzun Telgraf* adlı yazışmasıyla ortaya atılmıştır. Kennan “komünist yayılmacılık” söyleminin bir olgu değil; hayata geçirilmeye çalışılan siyasi bir plan olduğunu söylüyordu. Bu siyasi plana karşılıktta ABD’nin “çevreleme politikasını” uygulamaya koymasını gerektiğini belirtiyordu. Yani, Sovyetlerin belirlenmiş olan hatlarından dışarı çıkmalarına engel olmalıydılar.

Ardından ise NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) kurulmuş ve bunu da SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı), Bağdat ve Balkan Paktları seyretmiştir. Bu durum ise Sovyetler Birliği’ni güvenlik açısından tedirgin etmiştir.

Bu dönemde, Türkiye ile SSCB arasındaki önemli sorunlar şunlardır: Türkiye’nin doğu topraklarının SSCB tarafından istenmesi ve Boğazlar sorunudur. SSCB’nin bu konuyla ait ilk notası 8 Ağustos 1946 yılında yapılmıştır. Boğazlarla ilgili yapılan notaları 12 Mart 1947’de yapılan Truman Doktrini takip etmiştir. Türkiye bu sayede ABD’den yardım sağlamıştır. SSCB ise Truman Doktrinine karşı kampanyalar düzenlemeye başlamıştır. Ardından 1948 yılında SSCB’nin Doğu Avrupa’da denetimi eline almış ve aynı sene Türkiye’de Marshall Planına katılım sağlanmıştır. SSCB, Marshall Planına da karşı çıkmıştır. Türkiye’nin Batı bloğu ile yakınlık kurmaya çalışmasının farkında olan SSCB tedirgindi. 1951 yılında Türkiye’nin NATO’ya üye olmasıyla da SSCB, Türkiye’yi kınadığı

bir nota paylaşmıştır. Ancak Türkiye, NATO'ya katılma sebebinin savunma amaçlı olduğunu belirtmiştir.

Kısacası SSCB'nin ilgili talepleri, Türkiye'nin Batı Bloğuna geçmesine neden olmuştur. Zaten İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB lideri ile arası bozulan Türkiye, Batı bloğu ile yakınlaşma fırsatı bulmuştur. Bu dönemde özellikle üniversiteli gençler arasında "sosyalizme" siyasi bağlılık çok fazladır. 1947 yılında CHP kurultayında da laiklik ve milliyetçilik başlıklı konuların yerini komünizm ve komünistlere karşı mücadele tartışması ve gençlik konusu ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle ABD Başkanı Truman'ın "komünizm ile mücadele" çağrısı yaparak komünizmle mücadele eden milletlere her türlü yardımı yapacağını ilan etmesi üzerine Türkiye daha fazla antikomünist propaganda yapmaya başlamıştır (Yılmaz, 2010: 99). Buna bir diğer örnek olarak dönemin Demokrat Parti (DP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) verilebilir. Partiler kendini bir diğer partiden farklı göstermek amacıyla, birbirlerini komünist olmakla suçlamışlardır. Yaşanan karışıklıklara rağmen 1946'da Dr. Şefik Hüsnü Değmer tarafından Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi adlı komünist parti kurulmuştur. 1946'nın son ayında sıkıyönetim kanunları uygulamaya konulmuş ve bu partiler kapatılmıştır (Zürcher, 1999: 310).

Sovyet Rusya 1946 yılında yayılmak için üç farklı yol belirlemiştir. İlk olarak İran üzerinden Ortadoğu petrollerine ve Basra Körfezi'yle de Hint Okyanusu'na ulaşmayı hedeflemiştir (Armaoğlu, 2016: 396). Bu amaç için İran'da karışıklık yaşanmasını sağlamıştı. Öyle ki Sovyetler Birliği, İran topraklarında çıkan karışıklıklar sayesinde bölgede hakimiyet kurup Basra Körfezi'ne inmek istemiştir. İran egemenliğinin ihlal edilmesi üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) başvurduysa da yeni kurulmuş olan örgüt, böylesine ciddi bir olayda başarısız olup güvenilirliğini kaybetmek istemediğinden İran'ı desteklememiştir. Bunun üzerine Sovyetlerle görüşerek anlaşmaya varılmasını isteyen İran, 4 Nisan 1946'da imzalanan gizli anlaşmayla Sovyet askerlerinin İran topraklarından çekilmesini sağlamıştır. Ancak Kuzey bölgesindeki petrollerinin %51 hissesini de kaybetmişti. İran kamuoyu gizli anlaşmadan haberdar olunca Güney bölgesi hükümete karşı cephe tutmaya başlamıştır. Gelişen olaylar neticesinde ABD ise 20 Eylül 1947'de İran'ın petrol anlaşmasını reddetmesini ve bu ret karşısında İran'ın karşılaşılabileceği olumsuz bir tutum için İran'ın toprak bütünlüğünü koruyacağını açıklamıştır. Böylece İran Meclisi 22 Ekim 1947'de Sovyetlerle yaptığı gizli anlaşmayı reddetti. ABD ile sıcak bir çatışmayı göze alamayan Sovyet Rusya'nın ilk yolu kapanmıştı.

İkinci yolu, Türkiye üzerinden Boğazlara, Ege Denizi'ne ve Doğu Akdeniz'e ulaşmaktı. Yukarıda da değinildiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin arası gitgide soğumuştur. Moskova gazetelerinde mektubu yayımlanan Gürcü profesörün yazdıklarına göre, Giresun ve Gümüşhane'ye kadar olan Doğu Anadolu bölgesi Gürcistan toprakları kabul edilmiş ve bu bölgenin Gürcistan'a iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Armaoğlu, 2016: 383). Bu olayın ardında 1946 yılının Ağustos ayında Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Boğazlardaki yetkisini eleştirmiş ve bu yetkiyi İkinci Dünya Savaşı sırasında kötüye kullandığını belirtmiştir. Rusya açıkladığı yeni Boğazlar rejiminde, Boğazların kontrolünü eline almak istediğini açıklamıştır. Bu durum Truman Doktrininin ortaya atılmasında önemli bir faktördür. Böylece Türkiye, tamamen ABD'ye ve NATO'ya dönmüştür.

Üçüncü yolu ise, Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz'e ulaşabilmektir. Yunanistan içerisinde "iç savaş" yaşanmasını planlayan Sovyetler Birliği'nin bu planını sona erdiren hadiselerden biri yine Truman Doktrini olmuştur. Bir diğer hadise ise, Tito'nun Moskova ile arasının açılması sebebiyle Markos'un Yunan hükümetiyle anlaşmaya gitmesidir. Böylece Yunanistan'ı komünizm çatısı altına sokmaya çalışan Sovyetler Birliği'nin bu çabası da sonuçsuz kalmıştır.

Truman Doktrini, Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyetler tarafından baskıya uğramaları nedeniyle aldıkları askeri yardımdır. Ancak Avrupa'nın durumu da ekonomik açıdan çok kötüdür. Bu nedenle Amerika sürekli geri dönüşünün olmayacağını bildiği yardımlarda bulunsa da asıl çözüm, Avrupa ülkelerinin kendi aralarında ekonomik iş birliğini sağlamaları ve birbirlerinin eksiklerini tamamlamalarıdır. Yapılacak olan bu iş birliğinin sonunda ortaya çıkan açığı da Amerika kapatmak için yardım edecektir. Bu nedenle 27 Haziran 1947'de Marshall Planı teklifi Paris'te görüşülmüştür. Bu toplantıya Sovyetler Birliği de katılmıştır ancak bu katılımın nedeni planın kabul edilmemesi içindir. İçerisinde Türkiye'nin de bulunduğu toplam 16 Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948'de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) kurdular. Sovyetler de Marshall Planı'na karşılık Molotov Planı'nı kurdu. Ancak Sovyetler Birliği'ndeki uydulardan bazıları bu plana değil Marshall Planı'na katılmak istemişlerdir.

5 Mart 1953'te Stalin vefat etti. Böylece 'Kolektif Liderlik' dönemi başladı. (Kolektif Liderlik ya da Kolektif Yönetim olarak adlandırılan bu yönetim biçimi çoğunlukla sosyalist yönetime sahip devletler içerisinde gerçekleşmekte olup; devletin örgütsel yapısı

içerisinde iktidarın dağılımının gerçekleştirilmesi söz konusudur.) Bu siyasal gelişme SSCB'nin dış politikasını da etkiliyordu. SSCB'nin en önemli dış politikası, 1 Ekim 1949'da kurulmuş olan Çin Halk Cumhuriyeti ve diğer sosyalist devletlerle ilişkilerini iyi yönde ilerletmek ve onları denetimi altında tutabilmektir. 11 Mayıs 1955'te SSCB, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Polonya, Romanya ve Arnavutluk Varşova'da buluşmuşlardır. Böylece Batılı devletleri bir araya toplayan NATO askeri örgütüne karşılık; Doğu'nun da askeri birliğini sağlayan Varşova Paktı 14 Mayıs tarihinde kurulmuştur. Daha sonra SSCB, Batılı devletlerle de ilişkilerini iyileştirmek için "barış içinde bir arada yaşamak" esaslı dış politikayı benimsemiştir (Tellal, 2009: 510). Böylece komşusu olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için önemli adımlar atmıştır.

1953 yılında Türkiye ile SSCB arasında Yumuşama Dönemi'nin başladığı söylenebilir. SSCB'nin bu dönemde ilk önemli adımı 30 Mayıs 1953 yılında Türkiye'ye bildirdiği nota olmuştur. Bu notada SSCB, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den bulunduğu isteklerden vazgeçtiğini belirtmiştir (Oran, 2004: 511-512). Bu notayla SSCB Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmek istediğini, herhangi bir toprak talep etmediğini ve Boğazlarla ilgili görüşlerini de tekrar gözden geçirdiğini belirtmekteydi. Ancak Türkiye bu notayı olumlu karşılasa da yeterli bulmamıştır. Çünkü yirmi yıllığına imzalanan Montreux Anlaşması'nın bu tarihten itibaren taraflara toplamda iki yıl boyunca fesih hakkı doğmuştu ve SSCB'nin, Boğazlarla ilgili kesin bir yanıt vermemesi nedeniyle, fesih sürecini başlatabileceğini düşündüğünden kaygılıydı. Ancak bu kaygılanmanın boşa olduğu sonradan anlaşılacaktır.

İki ülke arasında ilişkiler iyiye gitmekteyken 14 Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan darbe iki ülkenin ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine neden oldu. Irak'taki darbenin gerçekleştirilmesinin ardından Türkiye'nin Irak'a müdahale edeceği konuşulmaktaydı (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2009: 786). SSCB'de eğer Türkiye Irak'a müdahale ederse bunun sonuçlarına da katlanması gerektiğini belirterek Türkiye'yi tehdit etmekteydi. Irak bunalımında tıpkı Suriye bunalımında gerçekleştiği gibi Türkiye'nin askeri girişimini engelleyen ABD olmuştur. Aynı yıl Türkiye ile SSCB arasında füze sorunu çıktı. Bu sorun ABD ile SSCB'nin 1962 yılındaki füzelerin kaldırılmasıyla ilgili anlaşmasına kadar sürdü. SSCB askeri üslerden ve füzelerden rahatsızlık duyduğunu açıkça beyan ediyordu. Bu füzelerin Türkiye'nin güvenliğini sağlamak amaçlı konulmadığını ve Türkiye'nin bunları kullanamayacağını söylüyordu. Türkiye ise bu füzelerin "sadece savunma amaçlı" olduğunu

ve kendisini bu üs ve füzelerden dolayı saldırgan olarak değerlendiren SSCB'nin, her türlü üs ve füzeye sahip olmasının nasıl değerlendirildiğini belirtmişti. İki ülke arasında soğuk rüzgarlar esse de olumsuz bir gelişme gerçekleşmemiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde Soğuk Savaş döneminde “yumuşama dönemine” geçiliyordu. Bu dönemde Türkiye ve SSCB arasında olumlu gelişmeler yaşandı. Bunun nedenlerinden biri 1962 Küba Bunalımı ve 1964'teki Kıbrıs Sorunundaki Johnson Mektubu'ydu. Kıbrıs sorunu nedeniyle karşı karşıya gelen, iki NATO üyesi olan, Yunanistan ve Türkiye'nin konumları ABD için önemliydi. Her iki ülke de Sovyetler Birliği için sıcak denizlere açılan kapı niteliğindedi. ABD Başkanı Johnson, 1964 yılının sonunda gerçekleşecek olan başkanlık seçiminde Rum kökenli Amerikalıların oylarını kaybetmek istemediğinden bu sorun karşısında hareketsiz kalmayı tercih etmiştir. Ancak Türk gemilerinin İskenderun'dan açılması Yunanistan'ı tedirgin etmişti. Bunun üzerine 5 Haziran 1964'te Johnson, Türkiye'ye “böyle bir tutumun gerçekleştirilmemesinden önce Amerika'ya danışılması gerektiğini” anlatan mektubunu iletmiştir. Türkiye bu mektup karşısında iki şeyi fark etmiştir: Türkiye'nin Kıbrıs'ta askeri müdahalede bulunmasına Sovyetler Birliği'nin doğrudan karışması durumunda NATO Türkiye'yi savunmayabilirdi. İkincisi ise, Türkiye'nin bölgeye askeri müdahalede bulunması durumunda ABD menşei silahları kullanması menedilmiştir (Akman, 2012: 87-88). 1962 yılında Sovyetler Birliği'nin Küba'ya orta menzilli füzeler yerleştirmesi sonucunda iki süper güç arasındaki gerilim artmıştır. ABD önlem olarak Küba'ya abluka uygulamaya başlamış ve NATO ülkelerinden de bu isteğe uymalarını beklemiştir. Türkiye bu dönemde Küba'ya buğday gönderen bir ülke olarak ABD'nin bu isteğine uyan ilk devlet olmuştur. Hatta NATO ülkeleri, ABD'ye daha bağımlı olan ülkeler olan Türkiye, Federal Almanya, Yunanistan, İtalya ve askeri olmadığı gerekçesiyle ticarete yetkisiz müdahale olduğunu düşünen ülkeler olan Fransa, İngiltere, Kanada ve Norveç olarak ikiye ayrılmıştır. Bununla birlikte ABD'nin bu talebini Türkiye'nin kabul etmemesine rağmen, Türkiye'ye baskı kurarak Jüpiter füzelerini kaldırmayı kabul etmesi; Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'nin güvenliğini pazarlık edebilen bir ABD izlenimi oluşmuştur (Fırat, 1997: 108-114).

Bu gelişmeler sonucunda Türkiye, yakın olduğu Batı Bloğu ile ilişkilerini gözden geçirmiş ve kendi dış politika hedeflerine yönelmiştir. Böylece Doğu Bloğunda yer alan SSCB ile ilişkilerini de ilerletebilmiştir. Öncelikle 1957 yılında Türkiye İş Bankası ve SSCB arasında imzalanan anlaşma ile 1962 yılında Türkiye'de cam fabrikası kurulmuştur. 1958

yılındaysa Sümerbank ile Sovyet Technoexport firması arasında tekstil fabrikasının kurulmasına ilişkin anlaşma yapılmıştır. Daha sonra 1967 yılında Moskova’da imzalanan anlaşmaya göre de SSCB tarafından bir demir-çelik fabrikası, 200 bin alüminyum ve alüminyum fabrikasının elektriği için 270 bin kW gücünde hidroelektrik santrali, 3 milyon ton ham petrol işleyebilecek petrol rafinerisi, asit sülfürik fabrikası ve kurulmuş olan cam fabrikasının geliştirilebilmesi için gerekli malzemeler sağlanmıştır (Polatoğlu, 2019: 485). Bu dönemde Kıbrıs’ta yaşanan sorunlar karşısında Türkiye ile SSCB’nin ilişkileri de iş birliğine dönüşmüştü. Türkiye Kıbrıs sorunu nedeniyle BM’ye başvurmuştu ancak Batılı devletler destek vermemişlerdi. Kıbrıs sorununun çözülebilmesi için önerilen Acheson Planları ise ne Türkiye’ye ne de Yunanistan’a çözüm getirememiştir. ABD Dışişleri Bakanı’nın adı ile anılan bu planlar, Kıbrıs’la ilgili Türkiye ve ABD’nin planlarının birbirlerinden farklı olduğunu gözler önüne sermiştir. Çünkü ABD’de NATO’nun Kıbrıs’ta hakimiyetini sağlayarak SSCB’nin Doğu Akdeniz’deki egemenliğini sonlandırmak istemiştir. Ancak Makarios SSCB’yle yakın ilişkilere sahip olsa da SSCB enosisine karşıydı. Bu nedenle Türkiye ve SSCB ilişkileri olumlu ilerlemeye devam etmiştir.

Boğazlarda hakimiyeti sağlama ve sıcak denizlere inebilme hedefi olan SSCB için Kıbrıs önemliydi. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sırasında Rum komünistleri bu bölgeye yerleştirmişti; çünkü Kıbrıs’ta Sovyet yanlısı bir yönetimin olmasını sağlamaya çalışıyordu. Sorunun olduğu dönemde Kıbrıs’a Çekoslovakya üzerinden Sovyetlerin silah yardımıyla bulunduğu bildiriliyordu. Ama SSCB bunu kabul etmemiştir (Uzgel, 2013: 302). Türkiye, SSCB ile ekonomik iş birliğini sürdürüyorken ABD’yle de daha fazla yakınlaşmıştı. 1967 Kıbrıs Bunalımında Rum askerlerinin köylerdeki Türklere saldırması sonucunda SSCB bölgedeki etkinliğini artırmış ve Washington da ABD denetimindeki Atina’ya Türkiye için baskı yapmıştı. Ancak belirtmek gerekir ki, ABD’nin Türkiye lehine Yunanistan’a yaptığı baskının nedeni Türkiye ile SSCB’nin ortak çıkarı olan “enosis” nedeniyle yakınlaşmış olmalarıydı.

1970’li yıllara gelindiğinde Türkiye muhtıra nedeniyle dış politikasında ABD’nin önceliklerini dikkate almaya başlamıştır. Ancak SSCB ile ilişkisinde de bir değişiklik yaşanmamıştır (Canar, 2018: 238-239). 1974 yılında Ege Denizi’nin kuzeyinde petrol bulunması, Türk-Yunan ilişkilerini daha da kötüleştirmiştir. Sovyetler Birliği’yse KGB Walter” marka 100 tabanca ve 2500 mermiyi Kıbrıs’a ulaştırıp Yunanistan’a karşı kurulan AKEL’e teslim etmiştir. Aynı yıl Yunan cuntası desteğiyle Makarios’a darbe

gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin adaya harekât düzenlemesini önlemek adına ABD temsilci göndermiştir. Harekata karşı olan sadece ABD değildi, SSCB'de karşıydı. Ancak Türkiye 20 Temmuz 1974'te tek başına adaya harekât düzenlemiş ve 22 Temmuz 1974'te ateşkes imzalamıştır (Saynur Derman ve Kurban, 2016: 469-470).

12 Eylül 1980 darbesi gerçekleştirildiğinde Türk-Sovyet ilişkisi yakın değildi. Çünkü Türkiye, ABD ile yakınlaşmaktaydı ve SSCB bu durumdan memnun değildi. 12 Eylül darbesinden sonra dış politikasında çok yönlülüğe yönelen Türkiye, Sovyetlerle olan ilişkisinde de yumuşama yaşanmasına neden olmuştur (Armaoğlu, 2016: 739). 1980 yılı itibariyle Türkiye ile SSCB'nin siyasi ilişkileri durgunken ekonomik ilişkileri kesintisiz devam etmişti. 18 Eylül 1984'te iki ülke arasında Doğal Gaz Anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma iki ülkenin ilişkisi için dönüm noktasıydı. Türkiye'nin enerji kaynaklarından birini Doğu Bloğundan karşılaması önemli siyasi gelişmeydi. İki ülkenin ilişkileri için önemli bir diğer gelişme ise 6 Temmuz 1989'da Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması'nın imzalanmasıydı. Bu anlaşma Sarp Kapısı'nda önemli sayıda giriş-çıkışların olmasını sağlamıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye, toplam ihracatı içinde 24 OECD ülkesi içerisinde dördüncü, 1986-1990 arasında gerçekleştirilen artış nedeniyle ikinci sıradaydı (Tellal, 2010a: 164).

Sovyetler de ise 1982 yılında Brejnev ölünce yerine Andropov geçmişti. Ancak Andropov hem yaşlı hem de hastaydı ve devraldığı işi 15 ay sürdürebilmişti. 1984 yılında ölen Adropov'un yerine de Çernenko geçmiştir. Çernenko'da yaşlı ve hastaydı. O da ancak 13 ay görevini sürdürebilmişti. Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 50 yaş altındaki gençleri etkisiyle, Mikhail Gorbaçov Genel Sekreter seçilmiştir. Gorbaçov'un seçilmesi SSCB için bir dönüm noktası olacaktır (Armaoğlu, 2016: 805).

Gorbaçov, Kruşçev'in "barış içinde birarada yaşamasına" "karşılıklı bağımlılık ve uluslararası işbirliği" ilkelerini eklemiştir. Ayrıca Stalin'in iki kamp teorisi tamamıyla reddedilmiş ve dış politikada 'sınıf' temelinde yaklaşıma son verilmişti. Lenin'in kto kavo (kim-kimin) olarak adlandırdığı, sıfır toplamlı oyun (zero sum game) yaklaşımı terk edilmiş ortak çıkarların peşinden koşma ilkesi benimsenmiştir. Sovyet yöneticiler, bunu uzun erimli bir atak öncesi soluklanma (peredışka) biçiminde kamuoyuna sunmaya çalışmışlardır. 1986'dan başlayarak izlenen *yeni düşünce* (novoye mişleniye) politikası uluslararası yapıda önemli değişikliklere yol açmıştır (Tellal, 2010a: 160). SSCB'nin yaşadığı bu değişim dağılmasına neden olmuş ve 1991 yılında dağılan SSCB'nin ardından Rusya Federasyonu kurulmuştur. Ancak Rusya Federasyonu da Doğu Avrupalı bağlaşıklardan geri kalırken;

Sovyetler Birliği'nden ayrılan 14 devletle ilişkilerini dış politikası için değerlendirmek zorunda kalmıştır.

3.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

8 Aralık 1991 yılında SSCB'nin dağıldığı Rusya Başkanı Yeltsin, Ukrayna Başkanı Karavchuk, Belarus Başkanı *Shushkevich'in Belovezhskaya Anlaşmalarını* imzalamasıyla gerçekleştirilmiştir. 14 bölümden oluşan bu anlaşmaya göre, 1922 yılında kurulmuş olan Sovyetler Birliği'nin c önemli ülkesi, demokratik hukuka uygun devletler inşa edeceklerini; devlet egemenliğini tanıyarak kendi kaderini tayin hakkı, eşitlik ve iç işlerine karışmama ilkesini onaylayarak herhangi bir anlaşmazlık yaşandığında bunu uluslararası hukukun diğer ilke ve normlarıyla ozebileceklerini; birbirleri arasında dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı yarara dayalı işbirliğine gideceklerini, Birleşmiş Milletler şartı (BM), Helsinki Nihai Senedi ve Avrupa Güvenlik ve işbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) amaç ve ilkelerine bağlı olduklarını teyit etmiş ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurmuşlardır (Melville ve Shakleina, 2005: 3-7). Ardından Rusya Federasyonun ilk başkanı Boris Yeltsin, Batı modelini benimsemiş ve bunu uygulamaya koymuştur. Ancak Yeltsin Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na geçişi sağlarken özellikle ekonomi alanında bazı zorluklar yaşamaktaydı. Bunla şu Şekilde zetlenebilmektedir (Stiglitz, 2018: 384-390):

a) Yeni kullanıma geçilecek olan piyasa ekonomisini -Tayvan ve Çin'in tecrübelerine dikkat kesilerek- nasıl kullanıma koyacaklarına çok fazla önem göstermemiş olmalarıydı. Bunun nedeni ise; bu devrimin ideal bir ekonomi olduğunu dşnmeleriye.

b) Yeni Rusya'da bankalar mevduat topluyordu; ancak kimin borlandırılıp borlandırılmaması gerektiğine dikkat edilmediğinden borçların ödenip ödenmediği de bilinemiyordu.

c) Sovyetler döneminde işsizlik olmadığında "işsizlik sigortasına" da ihtiyaç duyulmuyordu. Üstelik işçilerin iskn ve emeklilik ödenekleri de sağlanıyordu. Ancak yeni piyasa düzeni nedeniyle işsiz kalan insanların sayısı gitgide artmakta ve işçiler için güvenli bir ortam oluşturmamaktaydı.

Hızlı bir Şekilde piyasa ekonomisinin uygulanmaya çalışılması, Rusya'yı 1998 yılında büyük bir Kriz yaşamasına neden olmuştu. 1989 yılında Rusya'da %2 yoksulluk varken; 1998 yılında bu sayı %23.8'e yükselmiştir (Stiglitz, 2018: 405). Dünya Bankasının, IMF'nin ve Japonya'nın "kurtarma" alışmaları nedeniyle Rusya'ya vermiş olduğu

toplamda 22.6 milyar dolar da Rusya'yı bu krizden kurtarmaya yeterli olamamıştır. Ancak bu krizin yaşanmasının nedenlerinde biri de Yeltsin'in kleptokrat bir yönetimi gerçekleştirmiş olmasıdır. 1999 yılında Putin'in önce başbakan daha sonra ise başkan olarak yönetime geçmesi ile bu durum tersine bir değişiklik göstermiş ve Rusya'nın batıyla ilişkisini ilerletmeye devam etmesiyle de Batılı devletlerin bu yönetimi memnuniyetle karşılamasına neden olmuştur (Mankoff, 2009:18).

Soğuk Savaş sonrası dönemden Suriye krizine kadarki süreçte Rusya ile Türkiye'nin ikili ilişkileri üç dönemde incelenmektedir (Özbay, 2011: 38-39):

1992-1999 yılları arası ilk dönem: Bu dönemde iki ülke rekabet içerisinde olduğundan bu dönemi iyi değerlendirememiştir. Dolayısıyla bu döneme “kayıp yıllar” dönemi de denilebilir. Bu dönemin kapanışı Bülent Ecevit'in Moskova'ya yaptığı ziyarette Çeçenistan konusunun gündemden kaldırılması; çünkü bu sorunun Rusya'nın iç sorunu olduğunu söylemesi üzerine olmuştur.

2000-2008 arası ikinci dönem: Bu dönem her iki ülke de güven ilişkisini güçlendirmek için arayış içerisine girmiştir. İkinci dönem için de “arayış yılları” denilebilir. Bu dönemde de işbirliğine girilmesi için ilk adımı atan Türkiye'dir. AK Parti yönetiminin “Rusya ile dostça işbirliği ilişkisinin kurulması” yönündeki yaklaşımı bunu göstermektedir.

2008-2011 arası üçüncü dönem: Özellikle 2008 Gürcistan-Rusya savaşında Türkiye'nin barışçıl yaklaşımı Rusya'nın Ankara algısını değiştirmesine neden olmuştur. Hatta ABD ve NATO'nun Gürcistan için yardım bahanesiyle Karadeniz'e girmek istemesi sonucunda Türkiye'nin tavrı Rusya'yı memnun etmiştir.

Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerindeki gelişmenin günümüz boyutuna yansımalarının sebebi ticari ve ekonomik ilişkileri biçimlendiren Türk-Rus Karma Ekonomik Komisyonunun (KEK) kurulmuş olmasıdır. Komisyon, 14 Mayıs 1992 tarihinde “Ticari ve Ekonomik İşbirliği Konularında Türk-Rus Karma Ekonomik Komisyonunun Kurulmasına İlişkin Anlaşma” ile oluşturulmuş ve ilk toplantısını 2-6 Kasım 1992'de Ankara'da gerçekleştirmiştir. Ayrıca iki ülkenin diplomatik/resmi ikili ilişkileri modern dönemde ilk kez 20-22 Ocak 1992'de Dışişleri Bakanı'nın Rusya'yı ziyaretiyle gerçekleşmiştir. Dönemin Başbakanı olan Süleyman Demirel'in Mayıs ayında Rusya'ya ziyaretinde “Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkındaki Anlaşma” ise iki ülkenin günümüze ulaşacak yeni ilişkilerinin başlangıcını oluşturmaktadır (Çelikpala, 2011: 60-61).

Rusya Federasyonu ile Türkiye arasındaki ilişkiye bakıldığında bu dönemde her iki ülkenin de yeni roller aradığı gözlemlenebilir. Her iki ülkenin ilişkilerini etkileyen önemli faktörse Rusya Federasyonu'nun (RF) yeni siyasal gelişimidir. 12 Aralık 1993 yılında yürürlüğe giren Rusya Federasyonu Anayasası'nın siyasal yapısını Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı, Federal Meclis ve Hükümet oluşturmaktadır (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 2021). Başkan, sadece dış politikayı belirlemekle kalmıyor bu politikayı hayata geçirmeyi de sağlıyordu. Ayrıca 1994 yılında dışişleri, içişleri ve savunma bakanlıklarını Başkan Yeltsin kendisine bağlamış ve dış politika alanındaki bütün yetkilerini de dışişleri bakanına devretmiştir (Kamalov, 2008: 17).

Tüm bu değişikliklerin yanı sıra Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında bazı sorunlar yaşanmıştır. Öncelikle Bosna-Hersek ve Kosova sorunlarında bu iki ülke karşı karşıya gelmişti. Ayrıca Balkanlarda Rusya Federasyonu, Yunanistan ve Yugoslavya birliğine karşılık Türkiye, Makedonya ve Arnavutluk birliği vardı. Ardından iki ülke için en önemli sorun PKK ve Çeçenya sorunu idi. Çeçenya Rusya için büyük önem arz etmektedir. Örneğin, Çeçenya'nın bağımsız olması Kafkaslardaki Rusya denetiminin kaybedilmesi idi (stratejik-toprak bütünlüğü), Orta Asya'ya giden petrol ve doğalgaz hatları da bu bölgeden geçmekteydi (ekonomik), Çeçen gerillalarının eylemleri terörizme kayıyordu ve bu daha da geniş bir alana yayılabilecek tehdidi taşımaktaydı (güvenlik), artan köktendincilik Rusya'nın dağılmasına neden olabilirdi (dinsel) ve Afganistan'ın ardından Çeçen sorunun yaşanması da yakınlarını kaybetmiş olanlar huzursuzluk yaratmaya başlamış ve savaşın bitmesine dair kamuoyu oluşturulmuştur (toplumsal). 1998'de PKK örgütü lideri Öcalan'ın ise Suriye'den Rusya'ya gitmesi ve burada sığınmak istemesi sonucunda Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler kötüleşebilecekken; Öcalan'ın İtalya'ya gitmesi, burada sığınması ve daha sonra yakalanması ilişkilerin zedelenmesini engellemiştir (Tellal, 2010b: 544-546).

Türkiye ile Rusya arasındaki ilk tartışma konusu Boğazlardaki tanker trafiği sorunudur. Bu trafiğin düzelmesini isteyen Türkiye, 1994 yılında yeni bir Boğazlar tüzüğü hazırlamıştır. Tehlikeli yük taşıyan ticari gemilerin kısıtlamasını içeren tüzük, bu trafiğe aslen neden olan Rusya ile Türkiye'nin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Rusya Federasyonu'nun itirazları neticesinde 1998 yılında yeni tüzük yayımlanmış ve yürürlüğe konulmuştur (Çelikpala, 2011: 64-65). Bir başka sorun da Rusya'nın Türkiye aleyhine, Kıbrıs Rumlarına S-300 füzelerini satmış olmasıdır. Bu tutum Türkiye'nin güvenliğini doğrudan zedeleyebilecektir. Ancak Türkiye'yi rahatsız eden gelişmelerden biri de

Rusya'nın Kürt gruplara verdiği destek ya da sofistike silahları Güney Kıbrıs'a satmasına Amerikalıların ve Avrupalıların sessiz kalmasıydı. Hatta Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'nın (AKKA) belirlediği tavanları ihlal etmesine rağmen Rusya'ya olumsuz herhangi bir tutum göstermemişlerdi (Uslu, 2006: 189).

Türkiye ile Rusya arasında yaşanan sorunların yeni dönemde rekabet ilişkisinden, işbirliğine dönüşmesi 1999 yılının Kasım ayında Başbakan Ecevit'in Moskova'ya yaptığı ziyaretle gerçekleşmiştir. Ardından Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov 7-8 Haziran 2001'de Türkiye'ye ziyarete gelerek ekonomik ve ticari işbirliği merkezli bir ilişki kurmak istediğini belirtmiştir. Bu sayede "Stratejik Üçgen" olarak da adlandırılan Moskova-Ankara ve Orta Asya üçgeninde siyasal ve ekonomik alanlarda işbirliği yapılabilmesi için çalışma grubu oluşturulmuştur. Böylece yeni yüzyıl iki ülke için de işbirliğinin sağlanmaya çalışıldığı ve stratejik ortaklık tanımının hakim olduğu bir dönem olmuştur (Çelikpala, 2011: 67).

Sonuç olarak, SSCB'nin çöküşüyle oluşan yeni dönemde Rusya'nın artık zayıf olduğu ve Türkiye'nin kuzeyinde bir tehdit oluşturmayacağı sonucuna varmak tehlikelidir. Bu nedenle tüm olup bitenler göz önüne alındığında kuzeyde hala geçerliliğini korumaya devam eden bir tehdit unsuru olduğu kabul edilmelidir. İki ülke arasındaki güç farkını dengeleyebilmek için de Batı ile kolektif bir savunma içerisinde bulunup aynı zamanda da Rusya'yı tahrik edebilecek bir politika izlemeden dostluk ilişkilerini geliştirmeye odaklanmak gerekmektedir. Zaten Rusya'da bu bölgeden uzaklaşmaya niyetli değildir. Dolayısıyla Rusya'yla nüfuz mücadelesine girmenin sonucunda da ABD'nin ve Batılı ülkelerinde Türkiye'nin destekçisi olmayacağı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Ak Parti döneminde Rusya ile Türkiye'nin ilişkisinde yaşanan olaylara göre nasıl bir politika uygulandığı incelenecektir.

3.6. Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi

Zengin (2010: 74-75), Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra 2002 yılına kadar geçen dönemin Türkiye için kayıp yıllar olduğunu iddia eder. 1989-2002 yılları arasına toplam 8 hükümetin sığımış olmasını da siyasi istikrarsızlığın sonucu olarak vurgular. 2001 yılında yaşanan kriz ekonomik ve sosyal yaşamın göstergesi olmaktayken; 3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen seçimin sonuçlarıysa halkın tepkisini göstermektedir. Çünkü 14 Ağustos 2001 yılında kurulmuş olan AK Parti'nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) çok yeni bir parti olmasına rağmen tek başına seçimleri kazanması ve hükümet kurması halkın tepkisini ortaya koymaktadır. Aslında yeni bir partinin seçilmesi halk içinde büyük risk oluşturmaktadır.

Ama yaşanan kriz ve yoksulluk halkın bu riski seçmesine neden olmuştur. Koçer (2008: 920) AK Parti'nin; Milli Nizam Partisi, Refah Partisi, Milli Selamet Partisi ve Fazilet Partisi'nin devamı olduğu tezini öne sürer. Bu nedenle Türkiye'de izlenecek iç politika kadar dış politikanın da merak edilmekte olduğunu ancak AK Parti'nin kendisini “muhafazakâr demokrat” tanıtmalarıyla tartışmaların sona erdiğini ileri sürer. Kurt (2019) AK Parti'nin dış politikasını üç döneme ayırmıştır. Bunlar; 2002-2010 arası dönem (Dış Politika krizleri: Doğu Akdeniz MEB krizi, Süleymaniye Çuval krizi ve Mavi Marmara krizi), bölgesel türbülansın yaşandığı ve zirve yaptığı 2010-2015 dönemi (Dış Politika krizleri: 2011-Suriye krizi, 2014-IŞİD Rehine krizi, Süleyman Şah Türbesi krizi ve 2015-SU-24 Rus Uçağının düşürülmesi krizi) ve 2015 yılı sonrası şeklindedir. Davutoğlu döneminde yaşanan krizlerde kararlaştırma sürecinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın baskın olduğu gözlemlenmektedir. Hatta Başbakan olduğu dönemlerde ve Cumhurbaşkanı olduğu dönemlerde dış politika krizlerinde siyasal kararların alınmasında Erdoğan'ın temel siyaseti belirleyerek karar aldığı söylenebilir (Aksu, 2018: 80-81).

AK Parti'nin dış politika anlayışı Türkiye'deki genel dış politika anlayışlarından teorik olarak farklıdır. Başbakan olmadan önce başdanışman olarak dış politika kararlarında etkili olan Ahmet Davutoğlu AKP'nin 'farklı' dış politika uygulamasını beş temel esas ile açıklar. Öncelikle özgürlük ve güvenlik arasındaki bağlantı önemlidir. Türkiye bunu sağlayabildiğinde diğer ülkelere de model olabilecektir. İkincisi, komşu ülkelerle hiçbir problemin yaşanmamasıdır. Böylece Türkiye etrafının düşmanlarla çevrili olduğunu düşünmesi nedeniyle defansif reflexler kurmayacak ve komşu ülkelerle ilişkilerini iyi bir düzeyde tutabilecektir. Üçüncüsü, Türk dış politikasının değişik kulvarlarda çok boyutlu bir yapı kazanmasıdır. Böylece Rusya ve Avrupa Birliği'yle ortak çıkarlarını düşünerek ilişkiler kurabilmesi ve ABD'yle de stratejik ilişkisini sürdürebilmesi temel esası olarak görülmelidir. Çünkü AK Parti iktidarının ilk dönemlerinde sadece Avrupa Birliği'ni göz önüne alarak Avrupalılarla ilişki yürütmesi, Avrupa dışındaki diğer bölgeleri ihmal etmesine neden olmuştu. Dördüncüsü, yeni diplomatik bir üslup hazırlanmasıdır. Türkiye'nin “bir köprü” olarak nitelendirilmesinin yanı sıra “merkez” bir ülke olarak tanımlanması gerekmektedir. Doğulu kimliğini kullanabiliyorken Batılılarla ilişkisini de rahatlıkla geliştirebilen bir ülke olabilmelidir. Böylece çok boyutlu bir dış politikaya sahip olunabilecektir. Son esas ise, ritmik diplomasi ilkesiyle küresel bir aktör olmaktır. Birçok ülkeye ziyaret edilmesi ve ülkelerin cumhurbaşkanları, başbakanları ve bakanlarının Türkiye'yi ziyaret etmesi de bunun önemli bir göstergesidir (Koçer, 2008: 921-924).

3.6.1. Türkiye ve Rusya'nın Karadeniz Stratejisi

14-18 Ocak 2002 yılında Rusya Genelkurmay Başkanı Anatoly Vasiliyevich Kvashnin'in Ankara ziyaretinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu ile imzaladığı "Askeri Alanda İşbirliği Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması" ilişkilerin askeri alanda da ilerlemesini sağlarken; iki ülkenin Karadeniz itibariyle genişçe bir alanda da barışın devamlılığını hedeflediği bir girişim olarak nitelendirildi (Çelikpala, 2013: 537-538). Karadeniz sadece petrol ve doğalgaz açısından önemli bir bölge değildir; bu öneminin yanı sıra alternatif enerji kaynakları nedeniyle de önemlidir. Yeni kurulmuş bir devlet olan Rusya Federasyonu'nun dış politikasındaki temel esası güvenlidir. 1999 sonrası Putin Dönemi'nde ise "Avrasya", "Dış Çember" ve "Yakın Çevre" kavramları Rusya'nın nesnesi; Batıyla ilişkilirse bu politikanın öznesi olmuştur (Yağmur, 2011: 354). "Yakın Çevre" olarak adlandırılan bölgeler 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği'nin parçası olan üyeleri temsil etmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin etnik yapıları Rus olmasa da diğer ülkeler kadar yabancı değildir (Aydın, 2010: 16). Rusya 1993 yılında uygulanmaya başlayan "yakın çevre" doktriniyle Türkiye'yi Balkanlar, Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'da NATO'nun güçlü üyesi ve kendisine de tarihi rakip olarak görmüştür. Ancak Putin'in iktidara gelmesiyle günümüze kadar ki süreçte ilişkiler işbirliğine dönüşmüştür (Sapmaz, 2008: 269). Soğuk Savaş sonrasında eskisi kadar güçlü bir rol oynayamayacağını farkında olan Rusya, Avrasya'da "büyük güç" olma çabasına girmiş ve bu isteğini uyguladığı politikayla başarmıştır (Buttanrı, 2004: 49). Rusya için Karadeniz bölgesi tarihi boyunca büyük öneme sahip olmuştur. Gerek yakın çevre doktrini nedeniyle gerekse de Avrasya'nın doğusu ve batısını, kuzeyi ve güneyini birbirine bağlayan bölge olması nedeniyle Karadeniz Rusya'nın dikkat kesildiği bölgelerden biri olmuştur. (Yağmur, 2011: 362).

11 Eylül sonrasında ABD'nin "terör" merkezlerini yok etmek için başlattığı askeri harekât nedeniyle Karadeniz, ABD içinde de önemli bir konumdur. Bunun yanı sıra AB ve NATO'nun Karadeniz'e kadar genişlemiş olmasıyla Karadeniz'i de kapsayacak şekilde genişlemesini tamamlamak istemektedir (Bolat, 2006). Ancak ABD'nin Karadeniz'e yönelik hamlelerine karşı hem Rusya hem de Türkiye Karadeniz'i kendi etki alanı olarak görmekte ve ABD'nin küresel çıkarları ile çoğunlukla çatışmaktadırlar (Sapmaz, 2008: 273). Bununla birlikte Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin sürekli dışında tutulması 1992 yılında Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle bölgesel işbirliği amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) kurulmuştu (Buttanrı, 2004: 187). Ayrıca iki ülke de güvenlik alanında

somut bir işbirliği sonucu olarak 2001’de kurulmuş olan Karadeniz İşbirliği Görev Grubu’nda (BLACKSEAFOR) yer almaktadır. Karadeniz’in bu iki ülke için (Türkiye ve Rusya) öneminin nedenlerinden biri de bölgedeki enerjidir. ABD için de Karadeniz bu denli önemlidir. Karadeniz ve Hazar Bölgesi zengin enerji kaynaklarına sahiptir ve kendisi de Orta Doğu’ya alternatif bir enerji arayışındadır. Bununla birlikte Avrupa’nın doğal gaz güvenliğinin sağlanabilmesi için de Karadeniz bölgesi önemlidir (Bolat, 2006). Rusya’nın Avrupa Birliği ve NATO’ya olan olumsuz tavırlarının en önemli nedenlerinden biri de ABD’nin Karadeniz bölgesine duyduğu bu ilgidir. Bu nedenle Rusya, ABD’nin Gürcistan ve Ukrayna ile yakınlaşma politikalarına tepki göstermiştir.

Türkiye için Karadeniz’deki etkisinin korunması, bölgesel gücünü dengede tutabilmesi ve bu gücün istikrarını devam ettirebilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ve bölgedeki ülkelerle işbirliğini arttırmaya özen göstermektedir (Yağmur, 2011, 399). Dolayısıyla Rusya’nın ABD ve AB’ye karşı destekçisi Türkiye olacaktır. Böylece ABD’nin Karadeniz bölgesindeki emperyal hedefleri istediği gibi sonuçlanmayacaktır. Türkiye ve Rusya’nın Karadeniz bölgesindeki bu ilişkisi, iki ülkenin de karşılıklı çıkarlarını gözeten pragmatik bir ilişkidir.

Türk-Rus ilişkilerinin en önemli kırılma noktası, Putin’in 2004’te yaptığı Türkiye ziyaretiyle “Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon” metninin imzalanmasıyla olmuştur (Çelikpala, 2007: 283). Bu tarihten sonra da Türk-Rus ilişkileri 2010 sürecine kadar hiç olmadığı kadar yakın işbirliği dönemine girmiştir. Rusya Federasyonu’nun 2008’deki iktidar değişikliği de buna etki etmemiştir. 2008 yılında sadece Türk-Rus ilişkilerini değil; Türkiye’nin bölgesel ve küresel politikalarını etkileyen Rusya-Gürcistan Savaşı sonucunda Türkiye, ABD’nin gemilerinin Karadeniz’e girmesi bağlamında Montreux Anlaşmasının ihlal edilip edilmediğini gündeme getirmiş ve bölgesel barışın sağlanması ve istikrarının devamı için de “Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu” önerisinde bulunmuştur (Çelikpala, 2013: 539-540). Rusya ve Gürcistan Savaşı’nda uluslararası hukuk bakımından da Rusya’nın hukuka aykırı davranışı tüm Batılı ülkelere kınanırken Türkiye’nin Rusya’nın yanında yer aldığını gösteren bu eylemleri Batılı ülkeler tarafından eleştirilmesine de yol açmıştır.

3.6.2. Türkiye-Rusya Arasındaki Enerji İş Birliği

Türkiye 1984 yılında Sovyet Rusya ile ilk doğalgaz anlaşmasını yapmıştır. Bu anlaşmayla birlikte 1986 yılında Türkiye adına BOTAŞ Sovyet Rusya için ise SOYUZGAZEKSPORT arasında 25 yıllık anlaşma yapılmıştır. Aynı yıl inşası başlanan doğalgaz boru hattı 1988 yılında Ankara'ya ulaşmıştır. Doğalgaza olan ihtiyacın artmasıyla birlikte de 1996 yılında ikinci kez anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın geçerliliği de 23 yıl sürmüştür. Türkiye ile Rusya arasında 2005 yılında yapılan Mavi Akım ise üçüncü doğalgaz anlaşmasıdır (Oğan, 2003: 2). Dolayısıyla Türkiye'nin doğalgaz nedeniyle Rusya'ya bağlı olduğu söylenebilir. Rusya sahip olduğu doğalgazı farklı pazarlara da taşımak amacıyla, Mavi Akım'la, Karadeniz altından Türkiye'ye oradan da Orta Doğu'ya doğalgazı satmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Mavi Akım 2 olarak da adlandırılan proje aslında Rusya'nın daha fazla gelir elde etmesini ve siyasi açıdan etkinleşmesini sağlayacaktır (Çelikpala, 2013: 546).

Türkiye'ye doğalgaz sağlayan 5 boru hattı (Bakü/Tiflis/Erzurum, Mavi Akım, Batı Hattı, İran Hattı, Yunanistan Hattı) olmasına rağmen Rusya için Almanya'dan sonra ikinci en büyük doğalgaz pazarı Türkiye'dir. Bu durumun bağlılığın dengelenebilmesi için 3 doğalgaz boru hattı projesi inşaatı da mevcuttur. Bunlar ise; Azerbaycan'dan temin edilen doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya transferinin sağlanması amacını taşıyan TANAP, Türk Akım ve Türkiye-Bulgaristan boru hatlarıdır (Sakal, 2019: 98). Mavi Akım'ı anlamak açısından Lasserre Projesi önemlidir. Öncelikle bu proje, İsrail tarafından hazırlanmış bir projedir ve Mavi Akım'ın başlangıcıdır. Bu nedenle ABD tarafından bu projeye herhangi bir muhalefet durumu gerçekleşmemiştir. Ayrıca Mavi Akım'ın daha iyi anlaşılabilmesi için Turusgaz da önem taşımaktadır. İthal edilen doğalgazın dağıtımı için Türk-Rus şirketlerinin kurduğu bu şirketin yaşadığı ilk skandal 10 Aralık 1996 ile 1 Ocak 2021 yılında sona erecek anlaşma ile başlamıştır. Türkiye-Bulgaristan sınırında ilave gaz Turusgaz şirketi tarafından alınmıştır. Ancak gaz fiyatının sınır fiyatına 12 dolar daha ekleyen şirket, BOTAŞ'tan gereksiz nakit transferin oluşmasına yol açmış ve Türk halkının -mali büyüklüğü gerçekten bilinmeyen- doğalgaza milyonlarca para ödemesini sağlamıştır (Gazel, 2003: 67-70). Başbakanlık Kurumu bu durumu raporda, müşterek yatırımlar nedeniyle kurulan bu şirketin yalnızca tabela şirketi olarak kalıp herhangi bir katma değer yapmadan BOTAŞ'a doğalgaz satması ve 10 dolar fazla fatura etmesinin ve sonuç olarak 233,3 milyon dolar kamu

kaynağının bu şirkete transfer edilmesinin mazur görülemeyeceğini belirtmiştir (Aydilek, 2007).

Mavi Akım projesinin Türkiye'ye en büyük katkısı, Rusya'dan yapılan doğalgaz ithalinin büyük oranda olması hem doğalgaz hem de elektrik üreten santrallere yatırım yapılmasına neden olmasıdır. Böylece 2007 yılında tamamlanmış olan Yunanistan-Türkiye boru hattına hem ürettiği hem de ithal ettiği doğalgazın bir kısmını -Yunanistan'a- ihraç etmekte; hem de bu sayede Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır (Sakal, 2019: 99-100). Dünyanın önemli enerji tüketicilerinden olan Türkiye 2014 verilerine göre: 867,3 milyon varil enerji talebinde, birincil talep %32,5 ile doğalgaz olmuştur. 2015'te ise %29,2 ile kömür ve %28,5 ile petrol talep etmiştir. Birincil talep olan doğalgazın yerli üretim ile karşılanma oranı ise %25'tir. 2016 yılı sonunda ise üretilebilir doğalgaz rezervi 18,8 milyar metreküptür. Bununla birlikte Türkiye'nin tükettiği doğalgazın %99,2'si ve petrolün %93,6'sı da ithalatla sağlanmaktadır. (Hagverdiyeva ve Mazıcı, 2018: 137).

Uluslararası adıyla "Turk-Stream" ve Türkiye'de bilinen adıyla "Türk Akımı" ise Rusya'dan başlayan hattın tüm Karadeniz'i geçtikten sonra Türkiye'nin Marmara bölgesine girişiyle buradan Bulgaristan'a oradan da önce Güney Avrupa'ya daha sonraysa tüm Avrupa'ya enerji sağlamak amacıyla olan doğalgaz boru hattı projesidir. Bu yol güzergahı ile Rusya, Ukrayna'ya bağlı kalmadan Avrupa'ya doğalgaz ihracatını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Aktan, 2020). Bu proje 2015 Rus Uçağının Düşürülmesi ile askıya alınmıştır. Bunun üzerine Türkiye'de enerji için daha fazla kaynağın olması gerektiği ve Rusya'dan alınan doğalgazın ikamesinin sağlanabilmesi için yeni çözümlere gerek duyulduğu düşüncesindedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan ve diğer Türk siyasetçilerde Türk Akımı ile gaz sevkiyatı nedeniyle Türkiye'nin anahtar konumda bir ülke olacağını farkındadırlar (Kolesnikov, 2019: 76). Bu proje iki hattın oluşmaktadır. Hatlardan biri Türkiye'ye enerji sağlarken diğer hat Avrupa'ya gaz nakledecektir. Bu sayede Türkiye farklı ülkelerden gelen gaz fazlasına sahip ülke olabilecektir. Ayrıca bu projenin ekonomiye katkısı da oldukça fazladır. Sakal (2019: 101), 13500 kişinin istihdamını sağlayabilecek olan projenin, hane halkı gelirine 100 milyon dolar ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'ya (GSYİH) ise toplam da 546 milyon dolar katkıda bulunacağını hesaplamıştır.

İki ülkenin enerji işbirliği yaptığı diğer bölge ise Doğu Akdeniz bölgesidir. 2008 yılında bulunan doğalgaz ve petrol rezervleriyle bölge hem ekonomik hem de siyasi anlamda yükselişe geçmiştir. Bölge de bulunan enerji kaynakları hem Ortadoğu'yu hem de Avrupa'yı

Rusya'ya enerji bağımlısı olma halinden kurtarabilmek adına önemlidir (İNSAMER, 2016: 1-2). Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynakları 2000'li yıllarda gündemde olmasına rağmen aslında ilk adım 1979 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Spiros Kiprianu ile Mısır arasında yapılan petrol arama anlaşmasıyla atılmıştır. Ancak o zamanlar Denktaş bu durumu savaş nedeni olarak tanımladığından konu gündem olamazken; 2003 yılında Başbakan Yardımcısı konumundayken dünyanın en zengin petrol rezervinin Kıbrıs adasının çevresinde bulunduğunu söylemesi üzerine konu gündemde olmuştur. (Orhun, 2017: 41). Ancak Kıbrıs adasında Türkiye, Yunanistan, KKTC, GKTY, İsrail, Suriye, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Filistin hak talep etmektedirler. Uluslararası Hukuk'un 57. maddesine göre karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas çizgiden itibaren 200 deniz mili Münhasır Ekonomik Bölge olarak ilan edilmiştir (Shaw, 2018: 414). Bu ülkelerin Münhasır Ekonomik Bölgeleri adada kesişmekte ve bu da bölgedeki enerji kaynaklarının bu ülkeler tarafından paylaşım sorunu yaşamasına neden olmuştur. Daha sonra bu sorun uluslararası sorun haline dönüşmüştür.

Doğu Akdeniz bölgesinde keşfedilen hidrokarbon rezervleri bölgenin sadece jeopolitik olarak önemini artırmakla kalmamış; bölgenin küresel ve bölgesel güç mücadelelerinin odağı haline de getirmiştir. Bölge de başta Avrupa Birliği olmak üzere, ABD, Rusya, Türkiye, İsrail, Yunanistan, Mısır ve GKRY hakimiyet mücadelesi vermektedir (Özekin, 2020: 11). Bölgedeki ilk aykırı tutum GKRY tarafından 2003 yılında Mısır'la yapılan Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Kıbrıs Rum Yönetimi, Türkiye'nin ve KKTC'nin bölgedeki haklarını kabul etmemiş ve bölgeyi tek taraflı münhasır ekonomik bölge olarak tanımlamıştır. Tutumunu desteklemek amacıyla da 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni referans aldığını belirtmiştir. 2004 yılında BM'nin bu antlaşmayı tescil etmesiyle de kriz tetiklenmiştir (TÜBİTAK, 2015). Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuk ile sahip olduğu hakları, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından tek taraflı ele alınıp Mısır, Lübnan ve İsrail ile anlaşması ABD, AB ve Rusya tarafından desteklenmiştir. Türkiye ise bu duruma 2006 yılında Akdeniz Kalkanı Harekâtı ile tepki göstermiştir (Peker vd., 2019: 99). Bu harekât sayesinde Türkiye kendi haklarını koruyabilmiştir. Ancak İsrail ile yaşanan Gazze Saldırıları ve Mavi Marmara Olayı; GKRY ve Yunanistan ile yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle 2011 yılında sadece KKTC ile kıta sahanlığı anlaşması imzalayabilmiştir (Kedikli ve Çalağan, 2017: 133). Bunun yanı sıra Arap Baharı ile Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek devriliş yerini iktidara Muhammed Mursi'nin gelmesiyle durum Türkiye'nin lehine çevrilmiştir. İktidara

gelen Mursi yönetimi bu antlaşmayı iptal etmiştir. Ancak bu da çok uzun sürmemiş ve yeniden iktidarın değişmesiyle yönetime gelen Abdulfettah Sisi GKRY ile 2013 yılında yeni bir antlaşma yapmıştır (Orhun, 2019: 44-45).

Doğu Akdeniz bölgesindeki kaynakların her geçen gün hem boyut hem de mali değer açısından artmasıyla, bölge de hem çok boyutlu bir işbirliği olmuş hem de çatışma yaşanmıştır. Rusya, ABD ve Avrupa Birliği'nin bölge dışı aktörler olmasına rağmen bölgeye müdahalede bulunmasıyla da küresel bir güvenlik sorunu oluşmuştur (Özekin, 2020: 21).

Bölgede, İngiltere'nin 93 Harbi'nden bu yana etkisini sürdürmesi ve gerektiğinde adayı üs olarak kullanabilmesi, ABD'nin üç üssünün yer alması (İncirlik/Adana, Suda/Girit, Gaeta/İtalya) ve Rusya'nın da Suriye savaşını öne sürerek Tarsus'a yerleşmesi ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Peker vd., 2019: 94). Ancak Rusya'nın bölgeye yaklaşması hem ABD'nin hem de Avrupa Birliği'nin rahatsız olmasına neden olmuştur. Bölgedeki enerji rezervi Rusya'nın sahip olduğu enerji rezervi ile karşılaştırıldığında az görünse de Rusya'nın bütçe gelirinin %40'tan fazlasını sağlayan enerji kaynaklarının %41'ini Avrupa Birliği'nden sağlamaktadır. Bu konumunu koruyabilmek için de bölgede ikili ilişkiler geliştirerek (Türkiye, İsrail ve Mısır) enerji projelerine dahil olmaya çalışmaktadır (Özekin, 2020: 25-26).

Günümüzde yaşanan enerji krizi ise en çok Rusya'nın yararına olmuştur. Tüm dünyanın etkilendiği doğalgaz ve kömür fiyatlarındaki artış ve Rusya'nın dünyanın önde gelen petrol ve doğalgaz ithalatçısı olması; en çok değer kazanan ve gelişen para biriminin "Ruble" olmasını sağlamıştır (Enerji Krizi Rusya'ya Yaradı, 2021).

3.6.3. Türkiye-Rusya Arasındaki Güvenlik İşbirliği

Türkiye ve Rusya arasındaki güvenlik ilişkisi de diğer alanlarda olduğu gibi 2000'li yıllarda işbirliğine dönüşmüştür. Ancak bu durum zaman zaman değişmekte ve güvenlik ikilemini doğurmaktadır. Bu başlığın altında tarih sıralaması (kronolojik) yapılarak iki ülke arasındaki güvenlik işbirliği ve güvenlik sorunu dönemleri incelenecektir.

İki ülke arasında yaşanan ilk güvenlik işbirliği Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (KEİ) imzalanmasıyla olmuştur. Türkiye'nin bu teşkilat bünyesinde Karadeniz İşbirliği Görev Gücü (BLACKSEAFOR) kurulması gerektiği önerişi de oldukça önemlidir. Bu sayede oluşturulacak gücün çok-uluslu nitelikte olması, bölgede mayın temizleme ve arama-kurtarma yapılması, çevrenin korunması ve güvenlik arttırıcı önlemlerin alınmasına

katkıda bulunulması kararlaştırılmıştır. Böylece 2 Nisan 2001’de İstanbul’da toplanan katılımcılarla kuruluş anlaşması imzalanmıştır (Balkan, 2006: 282). Türkiye ile Rusya’nın bu bölgedeki başarılı birlikteliği ABD’nin sorun yaratmasına neden olmuştur. ABD Karadeniz bölgesini güvenlik boşluğu olarak nitelendirmiş ve ancak bu bölgeye Amerikan askeri birliğini yerleştirirse boşluğun doldurulabileceğini savunmuştur. Türkiye ve Rusya ise ABD’nin bu yaklaşımına karşı çıkmıştır. Ancak bölgede yer alan Gürcistan ve Romanya başta olmak üzere diğer kıyıdaş ülkelerde ABD’nin yaklaşımına sıcak bakmışlardır. Bu da bölgede cepheleşmeye neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler ise Türkiye ve Rusya’nın Karadeniz’deki statülerinin savunmasını yapmak amacıyla işbirliğine sürüklemiştir. Böylece 2005 yılında iki ülke arasında askeri alanda ortak deniz tatbikatı yapılmıştır (Çelikpala, 2013: 556).

Türkiye ve Rusya ilişkileri bağlamında dönüm noktası olan bir diğer olay ise 1 Mart Irak Savaşı ve Askeri Tezkeresi olmuştur. 11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD’nin Irak’a savaş açması ve askerlerini Türkiye’den ilerletmek istemesine Türkiye’nin karşı çıkması üzerine Rusya ile ilişkileri yakınlaşmıştır (USAK, 2013: 21). New York’ta gerçekleşmiş olan terör saldırıları sonrasında her iki ülke de uluslararası terörizme karşı savaşacaklarını belirtmiştir. Ancak 2003 yılındaki savaşta Türkiye’nin ABD’nin teklifini reddetmesinin nedeni hem İslamcı yaklaşım sergilemiş olması hem de çok sayıda uzman ve stratejistin bu isteğin reddedilmesi üzerine Irak işgalinin gerçekleşmeyeceği açıklamalarıydı (Uzgel, 2013: 276). Üstelik ABD’de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) onayını almadan bölgeye müdahalede bulunmak istemiştir. 2000’li yıllarda hem ABD’nin hem de AB’nin her iki ülkeye yaşattığı sorunlar, iki ülkenin ilişkilerinin daha da yakınlaşmasını ve bu yakınlaşmanın hızla ilerlemesini sağlamıştır.

Gürcistan’daki gelişmeler de Türk-Rus ilişkileri gündemine giren konulardan olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde Dışişleri Bakanı olan Eduard Şevardnadze 2000 yılındaki seçimle ikinci kez Gürcistan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 5 yıllık görev sürecinde verdiği sözleri tutmamış olması, yolsuzluk iddiaları ve ülkedeki yoksulluğun artmış olması yüzünden Gürcistan halkı protesto başlatmıştır. Bunun sonucunda Şevardnadze yeni bir seçim yapılmasının daha demokratik olduğunu öne sürerek 2 Kasım 2003 seçimini başlatmıştır. Seçimi Şevardnadze’nin kazandığı söylenmiştir ancak seçim sonuçlarının açıklanmaması protestocuların baskıyı arttırmasına neden olmuştur. Ayaklanmanın durdurulması için ise kalabalığa askeri güç gönderilmiş ve ayaklanan halkta

ön sıradaki askerlere güller vermiştir. Ardından 22 Kasım'da Şevardnadze yeni parlamentonun açılışında konuşma yaparken göstericiler ellerinde kırmızı güllerle binaya girmişlerdir. Bu olay Şevardnadze'nin konuşmasının kesilmesine ve korumalarıyla binadan çıkmasına neden olmuştur. 23 Kasım'da da istifasını bildirmiştir. Gürcistan'ın Gül Devrimi (2004) gerçekleşmiştir.

Ağustos 2008'de yaşanan Gürcistan Savaşı da her iki ülkenin ilişkilerini doğrudan etkileyen bir diğer olay olmuştur. Gürcistan'da yaşanan Gül Devrimi sonrasında devlet başkanı Mihail Saakaşvili seçilmiştir. Rusya yanlısı bir başkandan sonra gelen Saakaşvili ise Batı ile yakınlaşma politikası gütmüştür. Öncelikle de NATO üyesi olmaya çalışmıştır. Ülke içerisinde Rusya'nın gizli müdahalesi ile karmaşa yaşanmaktaydı ve tek yönetimin sağlanabilmesi özellikle de Abhazya ve Güney Osetya'yı kontrol altına alabilmek için Batı ile yakınlaşmak istemiştir. Bu durum ise Rusya'nın daha fazla müdahale de bulunmasına ve ülke içerisinde karmaşa yaşanmasına neden olmuştur (Meydan, 2017: 423). Rusya'nın bölgede karmaşaya neden olan bağımsızlık hareketlerini desteklemesi Batı'nın kendisine karşı çevreleme politikasını bertaraf etmek istemesiydi (Ercan, 2015: 102). Saakaşvili ise Batı'nın da kendisini destekleyeceğini düşünerek 8 Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya bölgesine askeri birlik göndermiştir: Ancak Rusya'nın bölgedeki orantısız askeri hareketi karşısında bölgeden çekilen Gürcistan olmuştur. Rusya bununla da yetinmeyip Gürcistan'ın topraklarına saldırmıştır. Ancak AB Başkanı Sarkozy'nin Putin'i ikna etmesi üzerine savaş sona erdirilmiştir. Rusya'nın bu müdahalesi uluslararası hukuka aykırıdır. Ancak savaş sonunda Gürcistan yönetimini yenilgiye uğratması ve hem Güney Osetya hem de Abhazya'daki bağımsızlığı tanınmasıyla bölgedeki siyasi nüfuzunu güçlendirmiştir.

Türkiye ise kuzeydoğu sınırındaki bu krizi hem Rusya hem de Gürcistan yönetimi ile ilişkisini tehlikeye sokmayacak şekilde bir politika izlemiştir. Uluslararası hukuka aykırı olan bu müdahaleye ABD ve AB ülkelerinin gösterdiği tepkinin aksine daha yumuşak çekince de bulunmuştur. Bunun en önemli nedeni ise doğalgaz da Rusya'ya aşırı bağımlı olmasıdır. Türkiye Rusya'yla ilişkilerinin bozulmaması için gerçekleştirdiği bir diğer olay ise ABD'nin bölgeye insani yardım amacıyla taşıdığı askeri gemileri Boğazlar'da bekletmiş olmasıdır. Mal taşıyan Türk kamyonlarının Rusya sınırlarında bekletilmesi her iki ülkenin bu sayede anlaşığı yorumlarını da beraberinde getirmiştir (Erşen, 2017: 152-153).

Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları Libya halkının da ayaklanmasına neden olmuştur. 2011 yılında Kaddafi yönetimine karşı başlayan halk ayaklanmasına

Kaddafi de karşı savaş açmıştı. Bu durum üzerine BMGK öncelikle Kaddafi'yi insan haklarına ve uluslararası hukuka aykırı hareket ettiği yönünde uyarılmış ve 1970 sayılı kararı yayınlamıştır. Rusya bu kararı desteklemiş olsa da BMGK'nin bölgeye müdahale de bulunacağına dair 1973 sayılı karardan rahatsızlık duymuştur. NATO tarafından gerçekleştirilen müdahale de Türkiye'nin de Batılı ülkelerin yanında yer alması iki ülke arasındaki ilişkilerde kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Rusya'nın 1973 sayılı karara çekimser oy kullanmasının nedeni, Libya ile kurulan teknik askeri işbirliğinin azalması sonucunda büyük bir maddi zarara uğrayacak olması ve petrol şirketleriyle beraber Libya'da Rus demiryolunu inşa eden şirketlerin de maddi zarara uğraması sonucunda toplamda 10 milyar dolar kayıp yaşamıştır (Bayat, 2018: 191). Asıl olarak Türkiye'de askeri müdahale yerine diplomatik yollarla bir çözüme ulaşılmasını istemiştir. Bu nedenle de Başbakan Erdoğan Libya yönetimi ile krizin çıktığı ilk günden beri diplomatik görüşmeler yapmıştır. Hatta Fransa'nın bölgeye askeri operasyon başlatmasından bir gün önce Türkiye Libya'yla bir plan hazırlamıştır. Bu plana göre Kaddafi ateşkes ilan etmiştir (SETAV, 2011: 25). Fransa'nın bu hızlı operasyonu beklenmedik bir karar değildi. Libya'da yaşanan karışıklığın birinci ayında bölgeye askeri müdahalede bulunulması gerektiği kabul edilmişti. Ancak bu da askeri müdahalenin son çare olması ilkesine aykırı bir tutumdur (Karaoğlu, 2019: 207).

Rusya ve Türkiye arasında yaşanan bölgesel sorunun bir diğeri Ukrayna Krizi'dir. Rusya için Ukrayna'nın önemi sadece jeopolitik nedenlerden kaynaklanmamaktadır. Bunun yanı sıra Ukrayna ile Rusya ortak kültüre ve geleneklere sahiptir. Ülkenin Rusçada kelime anlamı "sınır çizgisi" anlamına gelmekte ve Rusya için de bu özelliği taşımaktadır. Ukrayna ile Rusya'nın sorun yaşamasının nedeni Kırım'dır. Kırımdaki Sivastopol Limanında, Çarlık Rusya'sından 1954 yılına kadar Rusya'nın askeri üssü bulunmuştur. Ancak bu tarihten sonra bölge, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne verilmiştir (Taşdemir ve Özer, 2015: 48). Ukrayna'da iç karışıklığın başlamasının nedeni Batı yanlı politika izleyen Yuşçenko'nun yerine 2010 yılında yapılan yeni seçimle Rus yanlısı Yanukoviç'in seçilmesi olmuştur. Öncesinde Batı ile ilişkilerin iyiye gitmesi ülkenin de gelişmesini sağlıyordu. Ancak yeni Başkan Batı ile ilişkileri ilerletmek yerine Rusya'yı tercih edip AB Ortaklık Antlaşması'nı imzalamayınca ülke de siyasi çatışma yaşanmaya başlamıştır (Ercan, 2015: 106).

Önce üç muhalefet partinin (*Batkivshchina* (Anavatan), *UDAR* (Yumruk) ve *Svoboda* (Özgürlük)) ayaklanması ve Yanukoviç'in yolsuzluk yaptığı iddialarını Kiev'deki Bağımsızlık Meydanı ve Avrupa Meydanı'nda halka açıklaması üzerine ülke de

“rejime karşı bir direniş” üssü oluşmuş oldu (Tolstov, 2014). Protestoların şiddeti artınca Yanukoviç’te halka sert tepki göstermiştir. Ülkede yaşanan can kaybı sayısının çok fazla olması ve isyanı bastıramaması nedeniyle Yanukoviç önce Kırım’a sonra ise Rusya’ya kaçmıştır. Hükümet koltuğu boşalınca yerine geçici yönetim gelmiş ve o da AB Ortaklık Anlaşması’nı imzalamıştır. Bu sırada ayaklanmalar Kırım’a da sıçramıştı. Rusya ise Batı karşısında yenik düşmüştü. Bunun üzerine Kırım’a Spetsnaz Özel Birliği’ni gönderen Rusya, Kırım’da bulunan Rus kökenlilerin bağımsızlıklarını istemesi ve Rusya’ya bağlanmaları için teşvik etmiştir. Rus kökenli grupları savunmasına alabilmek amacıyla giriştiği işgale, bu nedeni sunabilmek için de buradaki halka Rus pasaportu dağıtmıştır (Ukrayna Ankara Büyükelçiliği, 2020). Bu gelişmeler Türkiye’yi rahatsız etmiştir. Davutoğlu kriz başladığı itibariyle Ukrayna hükümetinin temsilcileri ve Kırım Tatar liderleri ile görüşmüştür. Ayrıca Türkiye 2014 yılında Kırım’ın Rusya’ya katılmasıyla sonuçlanan referandumu tanımadığını açıklamıştır. Bu durum Karadeniz’deki stratejik dengenin Rusya’nın lehine bozulmasına neden olmuştur. (Erşen, 2017, 156).

İkili ilişkilerde sorun yaşanmasına neden olan bir diğer kriz ise Suriye’de yaşanan iç savaştır. Gürcistan Savaşı’nda kendisini küresel bir güç olarak kabul ettiren Rusya, Orta Doğu’daki müttefikleri olan Suriye için taviz verirse, Libya Krizi’nde olduğu gibi önemli bir müttefikini kaybedecekti. Üstelik Suriye’nin ikinci en büyük limanı olan Tartus’ta kendi askeri birliğinin bulunuyor olması ve bu limana hâkim olması da Suriye’yi Rusya için önemli kılmıştır. Bu nedenle bölgeye Tartus limanındaki savaş gemileriyle Rus silahları gönderilmiş ve BMGK’nin Suriye’ye yaptırım uygulanması gerektiğine dair ve Suriye’ye ilişkin alınan (2011-612, 2012-77, 2012-538, 2014-348, 2016-846, 2016-1026, 2017-172, 2017-315, 2017-884, 2017-962, 2017-970, 2018-321, 2019-756, 2019-961, 2020-654, 2020-667) kararları² Rusya veto etmiştir. Türkiye ve Rusya bölgeye farklı nedenlerle yaklaşmış olsa da her iki ülkenin de asıl amacı Suriye’nin toprak bütünlüğünü sağlayabilmektir. Ancak iki ülke arasında huzursuzluk yaşanmasının nedeni Ekim 2012 yılında Moskova’dan Şam’a sefer yapan sivil uçağın silah taşıdığı gerekçesiyle Ankara Esenboğa Havalimanına zorla indirilmesi olmuştur. Uçakta bulunan askeri mühimmatların ele geçirilmesi üzerine uçağın yolcularla birlikte Ankara’dan ayrılmasına izin verilmiştir (Günel vd., 2012). Suriye uluslararası sivil havacılık kurallarını Türkiye’nin ihlal ettiğini öne sürmüştür. Rus medyası

² Karar tasarılarının metinleri ve detaylı bilgisi için bkz: <https://research.un.org/en/docs/sc/quick>. (Erişim Tarihi: 26 Ekim 2021). Bu kararlardan 2016-846 sayılı karar ve 2017-2018 yılı kararları sadece Rusya tarafından veto edilmişken; diğer kararlar hem Rusya hem de Çin tarafından veto edilmiştir.

da Türk istihbaratının Rus uçağındaki radyoyu aldığını yayımlamıştı. Rus yetkilileri ise indirilen uçakta silah ya da askeri mühimmata dair bir şey olmadığı konusunda açıklamalar yapmıştır. Sonuç olarak Türkiye hem Suriye hem de Rusya'yla ilişkilerinde gerginlik yaşamıştır (F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi, 2012). İki ülke arasındaki gerginlik Türkiye ve Rusya Dışişleri Bakanları'nın açıklamalarıyla yumuşamıştır.

Suriye savaşının üçüncü yılında ölü sayısı 160 bini bulurken; Türkiye'deki sığınmacı sayısıysa 1,5 milyonu geçmişti. 2015 yılında Esad Rejimi iyice zayıflamıştır. Rusya da Akdeniz'deki Rus varlığını kaybetmemek amacıyla Suriye'ye askeri destekte bulunmuştur. Böylece Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'dan sonra üçüncü sınır dışı askeri müdahalesi Suriye olmuştur (Taşcı, 2019: 93). Rusya'nın bölgeye müdahalesi Türkiye'nin daha fazla mülteci almasına neden olurken; Türkiye'nin desteklediği muhalif gruba saldırılması hem Türkiye'nin bölgedeki gücünü sarsmış hem de iki ülkenin ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. 2015 yılının 24 Kasım günü Rus uçağı Su-24 uçağının Türk Hava Kuvvetleri (THK) tarafından düşürülmesiyle de iki ülke arasında kriz yaşanmasına neden olmuştur. Bu konu Dördüncü Bölüm de daha ayrıntı ele alınacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE BULGULAR

Bu bölümde Türk dış politikasında Rusya'nın yerinin 2015-2020 yılları arasında nasıl değiştiği Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme kuramı ve söylem analizi yöntemiyle ortaya koyulmaktadır. Bunun için söz konusu dönemdeki Türk-Rus ilişkilerindeki önemli olaylarda Türk siyasetlerinin söylemleri ele alınarak Rusya'nın bir tehdit olarak görülüp görülmediği açığa çıkarılmaktadır: Bayırbucak Türkmen Katliamı, SU-24 Uçak Düşürme Krizi, Fırat Kalkanı Operasyonu, Rus Büyükelçisi Suikastı, Zeytin Dalı Harekâtı ve S-400 Füzelere Alım-Satımı. Tüm bu güvenlik konuları Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisi üzerinden ele alınacak ve iki ülkenin ilişkilerinin analizi yapılacaktır.

4.1. Suriye Krizinde Uluslararası Güçler ve Türk-Rus İlişkileri

Ortadoğu'da bulunan birçok ülke 2011'de bölgede etkisini gösteren "Arap Baharı" sürecinden etkilenmiştir. Ülkelerde başlatılan eylemler her ne kadar bölgesel görünse de sonuçları tüm ülkeleri etkilemiştir. Otoriter rejimlere karşı başlatılan hareketlenmeye ABD, Rusya, Çin ve AB ülkeleri de müdahil olarak süreci yönetmeye çalışmışlardır. Suriye hem çevre ülkelerinin Arap Baharı süreçlerinden etkilenen hem de bu süreci yaşayan ülkelerden biridir. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş her ne kadar Arap Baharı süreciyle açıklanıyor olsa da muhalif ve rejim yanlısı olarak savaşan grupların asıl sebepleri Suriye'nin Fransız Mandası olduğu dönemlere dayanmaktadır. Fransızların bölgeyi -Dürzi ve Alevi- azınlıklara göre ayırması ve bölgelere özerklik vermesi ardı kesilmeyen sorunların yaşanmasına neden olmuştur (Özdemir, 2016: 84-85). Bölgede yaşanan en büyük sorunlardan biri ise Sünnilerle Alevilerin anlaşmazlıklarıdır. Ancak daha sonra Sünnilerin kendi aralarında anlaşmazlık yaşamaları Alevilerin daha güçlenmesine neden olmuştur.

Suriye'de Osmanlı döneminden sonra orduda ve devlet memurluğunda sadece Sünni Araplar yer alabilmiştir. 1963 yılına gelindiğindeyse artık Suriye ordusundaki subayların %65'i Alevilerden oluşmaktaydı (Kıran, 2014: 101). 1970 yılında Alevi kökenli ve asker olan Hafız Esed'in yönetime geçmesi de Sünni ve Alevi gerginliğini iyice arttırmıştır. Alevi rejim, önceleri Suriye'de laik bir seçimin sağlanabilmesi için, Hristiyan inancına sahip birinin de Cumhurbaşkanı seçilebileceğini ileri sürmüştür. Bu fikir Sünniler tarafından protesto edilince, Alevilerle Sünnilerin arasında bir farkın olmadığını göstermek için,

anayasaya devlet başkanının ‘Müslüman olması’ zorunluluğu getirilmiştir. Ancak bu ılımlı yönetim biçimi çok sürmemiştir. Muhalif gruplar şiddetle bastırılmış, tutuklamaların ve işkencelerin sonu gelmemiştir (Özdemir, 2016: 82). 2000 yılında Hafız Esed’in vefatı üzerine Beşar Esed rejimin başına geçmiştir. Böylece monarşi yönetiminde karşılaşılan “babadan oğula geçen yönetim biçimi” Suriye’de gerçekleşmiş ve yönetim “başkanlık monarşisi” olarak adlandırılmıştır. Yeni yönetim rejimi Hafız Esed yönetiminden daha baskıcı olmuştur. Örneğin, 2005’te muhalifler tarafından hazırlanan “Şam Deklarasyonu” birçok kişi tarafından desteklenince yönetim, deklarasyonu hazırlayan muhalifleri hapse atmış; birçok televizyon kanalı, internet sayfası ve sivil toplum kuruluşunu kapattırılmış ve yasaklamıştır (Şen, 2013: 58-59). Ardından 2007 yılında gerçekleştirilen referandumda Beşar Esed yeniden yönetime seçilmiştir. 2010 yılında Arap ayaklanmasının başlaması Suriye yönetimini endişelendirse de rejim hem iç hem de dış desteklerden dolayı ayaklanmanın kendisini etkileyemeyeceğini düşünmüştür. Ancak 2011 yılının Mart ayında Suriye’de de Arap Baharı ayaklanması kendisini göstermiştir.

Suriye’de bulunan azınlık gruplar üç farklı biçimde sıralandırılabilir: Etnik gruplar, farklı dinlere sahip gruplar ve Suriye’ye göç etmiş mülteciler.

Tablo 1

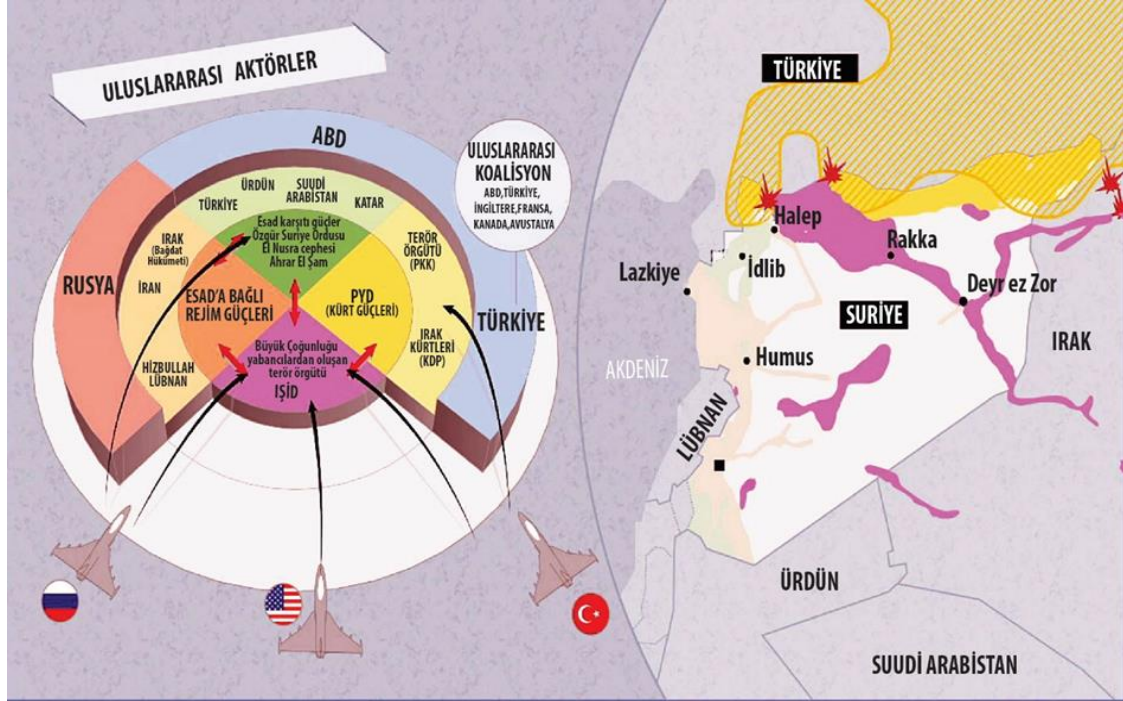
Suriye’deki Azınlık Grupları

Etnik Gruplar	Suriyeli Araplar (%50)	Kürtler (%10)	Nusayriler (%15)	Levantenler (%10)	Diğer (%15)	
Dini Gruplar	Sünni (%74)	Şii, Alevi, İsmaili (%13)			Hristiyan (%10)	Dürzî (%3)
Mülteciler	Suriye üç kıtanın birleştiği bir noktada olduğundan sürekli göç almaktadır.					

Kaynak: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/>.

Rejim tarafından 2011 yılındaki ayaklanma, Batılı ülkelerin ve aşırı dincilerin komplosu olarak tanımlanmaktaydı. Bu sebeple yönetim, ayaklanmanın durdurulabilmesi için eylemcilere tepki göstermiştir. Bu da Suriye’de bir iç savaş durumu yaşanmasına ve Suriyeli vatandaşların göç etmek zorunda bırakılmasına neden olmuştur. Çevre ülkelere göç eden mültecilerin seçeneklerinden biri de Türkiye olmuştur. Ülkede yaşanan insan hakları ihlalleri ve iç savaş nedeniyle daha fazla mültecinin başka ülkelere göç etmesi sonucunda Türkiye’nin de içinde bulunduğu toplam da 70 ülkenin ortaklığıyla BM Genel Kurulu’na

sunulan Suriye'yle ilgili karar 16 Şubat 2012 tarihinde 137 leh oyuyla kabul edilmiştir (Suriye Taslağı BM Genel Kurulu'nda Kabul Edildi, 2013). Rusya ve Çin ise karşıt oy kullanmış ve Esed rejimini desteklemiştir.

Şekil 1: Suriye'deki Uluslararası Aktörler

Kaynak: <https://www.hurriyet.com.tr/suriye-savasinin-sifreleri-36600277>.

Yukarıdaki resimde görüldüğü üzere bölgede yer alan en etkin uluslararası aktör ABD, Rusya ve Türkiye'dir. Ülkelerin bölgede destekledikleri taraflar ise farklılık göstermektedir. Taraflar: Esed'a bağlı rejim güçleri, Esed karşıtı güçler/Özel Suriye Ordusu (ÖSO)/El Nusra/Ahrar El Şam, PYD ve IŞİD olmak üzere dört aktörden oluşmaktadır. Dönemin (2009-2014) Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "stratejik derinlik" dış politika görüşünün ilkelerinden biri olan "komşularla sıfır sorun" politikası, tüm demokratikleşme çağrılarına rağmen Suriye'deki Esed rejiminin halkına yönelik baskıyı arttırmasıyla sürdürülemez hale gelmiştir. Türkiye, Şam rejiminin sert politikaları karşısında Batılı aktörlerle muhalefeti destekleme kararı alırken, Esed ise muhalefetle mücadelede İran, Irak Merkezi Hükümeti ve Lübnan'daki Hizbullah güçleri tarafından desteklenmeye başlamıştır.

Rusya'nın Suriye'de etkin olması ve Türkiye'nin sınırında yaşanan iç savaş -olası bir tehdidin varlığı- Türkiye'nin kendini güvende hissetmemesine neden olmuştur. Rusya'nın bölgede etkin olmasının nedenlerinden biri Tartus kenti limanında Soğuk Savaş döneminden

beri -1971’de Sovyetler Birliği ve Suriye’nin yaptığı anlaşmayla- deniz üssünün bulunuyor olmasıdır. Tartus Deniz Üssü Rusya’nın Akdeniz bölgesindeki tek üssüdür. Rusya’nın Esed rejimini destekliyor olması nedeniyle ABD askeri bir müdahalede bulunmaktan çekinmiştir. Türkiye ise dengeli bir politika gütmüştür. Ancak Rusya’nın bölgede aktif bir rol alması onu tedirgin etmiştir. Özellikle 2012 yılında sınırda Rusya’ya ait olan uçağın (RF-4E Phantom) tatbikatı yapılıyorken hiçbir uyarı yapılmadan Suriye tarafından bu uçağın düşürülmesi Türkiye’nin “güvensizlik” yaşadığının kanıtı olmuştur. Bunun üzerine Başbakan Erdoğan “...angajman kuralları artık değiştirdi. Suriye’den sınırımıza yaklaşacak her asker tehdit olarak algılanacaktır” (Angajman Kuralları Değiştirdi Askeri Hareketlilik Arttı, 2012) şeklinde açıklama yapmıştır. Dışışleri Bakanı Davutoğlu da bu söylemi desteklemiş ve “Suriye’den yaklaşan her uçak vurulacaktır” söylemini yapmıştır (Davutoğlu’nun Rus Uçağı Açıklaması, 2016). Güvenlikleştirme teorisi kapsamında ele alınacak olursa, Erdoğan ve Davutoğlu’nun “tehdit” ve “vurulacaktır” sözleri güvensiz bir ortamın yaşandığını ve kitlelere güvenlik söylemlerinin yapılarak hem Suriye’ye hem de Suriye’deki Rusya’ya karşı güvenlikleştirme yapılmaya başlandığını göstermektedir.

Ayrıca Suriye’de Türkiye ve Rusya’nın çıkarlarının çatıştığı da bilinmektedir. Bu nedenle 2015 yılında ABD’nin IŞİD’e karşı kurduğu koalisyona katılan Türkiye, İncirlik üssünü koalisyon güçlerinin kullanması için vermiştir. Rusya’yla çıkarları çatışan Türkiye, ABD ile ortak çıkarları için birliktelik kurmuştur. Ancak bu birliktelik Rusya’nın daha fazla gerilmesine neden olduğu gibi Suriye bölgesinde yaşanan Türkiye-Rusya güvenlikleştirmesinin artmasına da neden olmuştur. Aynı yılın Ekim ayında Viyana’da toplanılan uluslararası toplantıda Suriye’deki çatışmaya çözüm aranmaktayken Türkiye ve Rusya’nın Esed rejimiyle ilgili farklı kararları burada da gözlemlenmiştir.

Suriye hükümeti ve içerideki isyancıların arasında başlayan çatışma Irak devletindeki Kürt, Türkmen ve Dürzilerin katılımıyla büyümüş; ABD, Rusya ve Türkiye’nin katılımıyla ise küreselleşmiş bir krize dönüşmüştür. Çatışmanın ilk kıvılcımı 15 Mart 2011’de başlamış ve Nisan ayında tüm ülke geneline yayılmasına neden olmuştur. BM ve Uluslararası Af Örgütü Suriye’deki iç savaşın 2012 ve 2013 yılı (Guta Katliamı) araştırmalarını yaparken özellikle Suriye hükümetinin sahip olduğu Baas Partisi’nin insan hakları ihlali, işkence ve savaş suçlarını gerçekleştirdiğini açıklamıştır. Ayrıca Suriye hükümeti her ne kadar kabul etmese de savaşta kullanılan kimyasal silahlar Esed rejiminin uluslararası tepki toplamasına neden olmuştur. Suriye hükümetine karşı olası yaptırımların gerçekleşmesi ya da askeri

müdahaleye başvurulması gibi durumları önleyebilmek için Rusya ise BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanmıştır. Üstelik hem Batı hem de Arap ülkeleri Suriye'ye yaptırım ya da bölgeye askeri bir müdahale uygulanması gerektiğini desteklemiştir. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden Rusya, Esed rejimine büyük miktarlarda silah tedarik etmiş ve ilk kez 30 Eylül 2015'te bölgeye askeri müdahalede bulunmuştur.

Rusya'nın Suriye'deki iç savaşa daha önce müdahale etmemesinin nedeni uluslararası bir boyut kazanan Kırım Krizi olduğu söylenebilir. Rusya için Ukrayna (Украина) "sınır" anlamına gelmektedir. Gerçekten de jeopolitik konumu itibarıyla Rusya'nın Batı'ya açılan sınır kapısı görevini görmektedir. NATO'nun Rusya'nın batı ve güney sınırlarına yaklaşması durumunda Rusya bunu bir tehdit olarak algılayacağını 2010 yılında Askeri Doktrininde açıklamıştır. Ancak Ukrayna ile AB'nin yapmış olduğu anlaşmalar ve Ukrayna'nın AB'ye dahil olmak için attığı adımlar Rusya'nın tepki göstermesine neden olmuştur. Rusya ile Ukrayna arasında Kırım'ın sorun olmasının nedeni ise Sovyetler Birliği döneminden beri Sivastopol Limanı'nda Rus üssünün bulunuyor olmasıdır. Sonuçta 2014 yılında Rusya hem BM'nin 2. Maddesinin 4. Fıkrasını hem de örfi hukuktaki Jus Cogens kurallarından kuvvet kullanma yasağını ihlal etmiş ve Kırım'ı kendisine bağlamıştır. Özetle belirtilebilir ki Rusya önce Gürcistan daha sonra Ukrayna'nın Batı'yla yakınlaşma durumuna karşılık çevresindeki ülkelere uyguladığı saldırı politikası nedeniyle Suriye'ye 2015'ten önce müdahalede bulunamamıştır.

ABD'nin olası Suriye müdahalesi Türkiye'ye Kosova'yı anımsatmakta ve Rusya için de NATO dayatmasının kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Özcan (2017: 276) BM onayı olmadan bir müdahalenin gerçekleşmesi durumunda Rusya devre dışı bırakılmış demektir ve bu nedenle Rusya Suriye'ye müdahale kararını -eğer rastlantı değilse- 2015 yazında almıştır der. Böylece Rusya Kırım savaşıyla ilgileniyorken ABD'nin bölgeye müdahale de bulunmasını BM üyeliğinde veto hakkı sayesinde engellemiş; Kırım krizi istediği sonuca ulaşınca da bölgeye müdahalede bulunmaya başlamıştır.

4.2. Bayırbucak Türkmen Katliamı ve SU-24 Uçak Düşürme Krizi

Türkiye ise güneyinde yaşanan savaşın nedeniyle PYD'nin bölgede güçleniyor olmasını engelleyebilmek adına Halep yöresinde Türkmenlerden oluşan askeri bir yapılanma kurmayı planlamıştır. Türkiye'nin Türkmenlerle ilgili siyaseti ilk kez 2012 yılında Başbakan Erdoğan'ın Kanal 24'e "Orada Halep ciddi manada Türklerin, Arapların da olduğu, Sünnilerin olduğu bir bölge" demiş ve ertesi gün de "Suriye'de yalnızca Kürtler

yok Türkler de var Araplar da” söylemiyle yapılmıştır (Ergin, 2012). Aralık ayında ise Türkmenlerle görüşmeler başlatılmışken 15 Aralık’ta gerçekleştirilen Suriye’deki Türkmenler Platformunda dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun yaptığı konuşmadan bazı kesitler şunlardır (MFA, 2012):

“Biz meseleye üç perspektiften baktık... Birinci perspektif; insani perspektif. Daha ilk günden, ilk mülteciler sınırlarımıza gelmeye başladığı andan itibaren Sayın Başbakanımızın talimatı ve Hükümetimizin aldığı kararlı tutumla şu mesajı bütün dünyaya ilettik: Dedik ki, Türkiye ve Suriye ezelden ebede kardeş iki ülkedir, Türkiye ve Suriye halkları ezelden ebede kardeş olacak halklardır... Sınırlara saygı gösteririz, bütün komşularımızın sınırlarına saygı gösteririz. Ama insanlık vicdanını zedeleyen, insanlık onuru zedelenen ve zulüm gören insanlar kapımıza geldiğinde sınır tanımayız... İkinci perspektifimiz, dost ve kardeş Suriye’nin geleceğiyle ilgidir... Arzumuz nedir? Kendi halkıyla barışık, kendi halkına zulmetmeyen, kendi halkını hakkıyla temsil eden yeni bir Suriye’nin doğmasıdır, yeni bir Suriye yönetiminin doğmasıdır... Ve nihayet üçüncü perspektif, o da bu yeni Suriye’nin Türkiye ile olan ilişkileridir... Bizim komşularla sıfır sorun politikamızın esası, komşu kardeş halklarla sıfır sorundur, zalimlerle değil. Kendine halkına zulmedenlerle böyle bir politikamız olmadı, olmayacak. Ne zaman kendi halkıyla bir yönetim barışıkça o zaman bu politika devrede olur. Bizim ezeli ve ebedi dostluğumuz, kardeşliğimiz ezeli ve ebedi birlikteliğimiz Suriye halkındadır.”

Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun yapmış olduğu konuşmada sürekli “kardeş” vurgusunda bulunması Suriye’deki Türkmenlerle dostça ilişkiler kurulmak istendiğini göstermektedir. Ayrıca Suriye’deki yönetimin değişmesi gerektiği sözleri de Rusya ile değil Batı ile ortak politika içerisinde olduğunu göstermektedir. Türkmenlerle düzenlenen bu platformun ardından 2014 Ocak ayında Türkiye’nin Suriye’deki Türkmenler için insani yardım gönderdiğini açıkladığı TIR’lardan silahların çıkması sonucunda Davutoğlu “Evet söylüyorum. Çekinmeden söylüyorum. O yardımlar Bayır Bucak Türkmenlerine gidiyordu. Orada Türkmen kardeşlerimiz katledilecek biz izleyeceğiz. Türkmen kardeşlerimizin katledilmesini ilaçlarla, yardım malzemeleri ile engelleyemezsiniz değil mi?” (Bayır Bucak Türkmenleri, 2015) açıklamasını yapmıştır. Ancak bu olay sonrasında Suriye’de Türkmenlerin yaşadığı bölgelere hem Suriye rejimi hem de Rusya tarafından saldırılar başlatılmıştır. Bu da Türkiye ve Rusya arasında ilişkilerin gerilmeye başlamasına neden olmuştur. 20 Kasım 2015’te Bayır Bucak bölgesine yapılan saldırıların sonucunda MHP Genel Başkan Yardımcısı Şefkat Çetin “Milli davalar söz konusu olduğunda, Türk milliyetçileri milleti uyaran ve yol gösteren misyonundan geri durmayacaktır. Türkiye gibi büyük bir devlete yanı başındaki Türkmen katliamını sessizce izletmekten başka bir politika üretemeyen hükümet, Türk milletinin öfkesinde boğulacağını bilmelidir” (MHP’den Bayır Bucak Açıklaması, 2015) söyleminde bulunmuştur. MHP Genel Başkan Yardımcısı

Çetin saldırı sonucunda Türk hükümetini sessiz kalmakla suçlamış ve bölgede aktör olmanın yolunu ABD'nin destekledikleriyle değil Türkmenlerle sağlanabileceğini açıklamıştır. Başbakan Davutoğlu'nun talimatı üzerine RF Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov Dışişleri Bakanlığına çağrılmış ve Sözcü Tanju Bilgiç tarafından Rus tarafının eylemlerinin terörle mücadele değil sivil Bayırbucak bölgesindeki Türkmenleri bombalamak olduğu ve bunun ciddi sonuçlara yol açabileceği vurgulanmıştır (Bayırbucak Katliamı, 2015).

Suriye'ye doğrudan müdahale eden Rusya ilk kez 3 Ekim 2015'te savaş uçağının sınırı ihlal etmesi üzerine uyarılmıştır. İhlal kabul edilmesine rağmen hemen ertesi gün Rus uçağı, devriyede olan Türk uçaklarının radar görüşlerini kapatmıştır. Durum ciddiyetinin farkına varılması için bu defa sadece ikazda bulunulmamış; NATO'ya da bu durumdan haber verilmiştir (MFA, 2015). Ayrıca 17 Kasım 2015'te Rusya'nın Esed rejiminin çağrısı üzerine Bayırbucak Türkmenlerini hedef alarak Lazkiye bölgesine hava harekâtında bulunması da Türkmenleri destekleyen Türkiye'nin bu saldırıyı kendine yapılmış bir saldırı olarak görmesine neden olmuştur. Bu da Suriye'de yer alan Rusya'ya karşı güvenikleştirme politikası kararının alınmasına neden olmuştur.

20 Kasım 2015'te gerilime neden olan saldırı 24 Kasım 2015 tarihinde Türk sınırını ihlal eden SU-24 Rus Savaş uçağı birçok kez uyarıda bulunulmasına rağmen ihlali sürdürmeye devam etmesi üzerine Türk Hava Kuvvetleri (THK) tarafından düşürülmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye'nin Rusya'yla ilişkisi oldukça gerginken savaş uçağının düşürülmesi iki ülke arasında kriz yaşanmasına neden olmuş ve güvenikleştirmeyi zirveye çıkarmıştır. Olayın tüm dünyada yankı bulmasının nedeniyse Soğuk Savaş süreci sonrasında ilk kez NATO üyelerinden biri, doğrudan bir Rus savaş uçağını düşürmüştür.

Uçağın düşürülmesi sonucunda iki Rus pilotlarından biri ölü bulunurken diğeri sağ salim teslim edilmiştir. Avrupa ülkeleri Türkiye'nin destekçisi olurken; Rusya bu olay nedeniyle Türkiye'ye yaptırım uygulama kararı almıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde Putin'in ilk açıklaması "Sırtımızdan Bıçaklandık" (Putin: Sırtımızdan Bıçaklandık, 2015) şeklinde olmuştur. Ayrıca Rus uçağı vurulmadan önce Türkiye sınırından altı bin metre yükseklikte ve bir kilometre uzaklıkta olduğunu belirtmiştir. Daha sonra yaptığı açıklamalarda da pilotun ölümünden tüm Türk elitlerini sorumlu tuttuğunu açıklamış ve yaptırımların sadece ticari yönde olmayacağını söylemiştir. Ayrıca Yönetici kimliğindekileri suçlu konumuna koyan Putin, ihaneti unutmayacağını ancak sınırlı ve tehlikeli bir tepki de vermeyeceğini açıklamıştır (Putin'den Çok Sert Çıkış, 2015). Bu açıklama Türkiye için doğrudan "tehdit"

demektedir. Putin'in öncesinden “sırtımızdan bıçaklandık” sonrasında ise “ihamet” söylemleri Türkiye'ye karşı güvenlikleştirme yapıldığının göstergesidir.

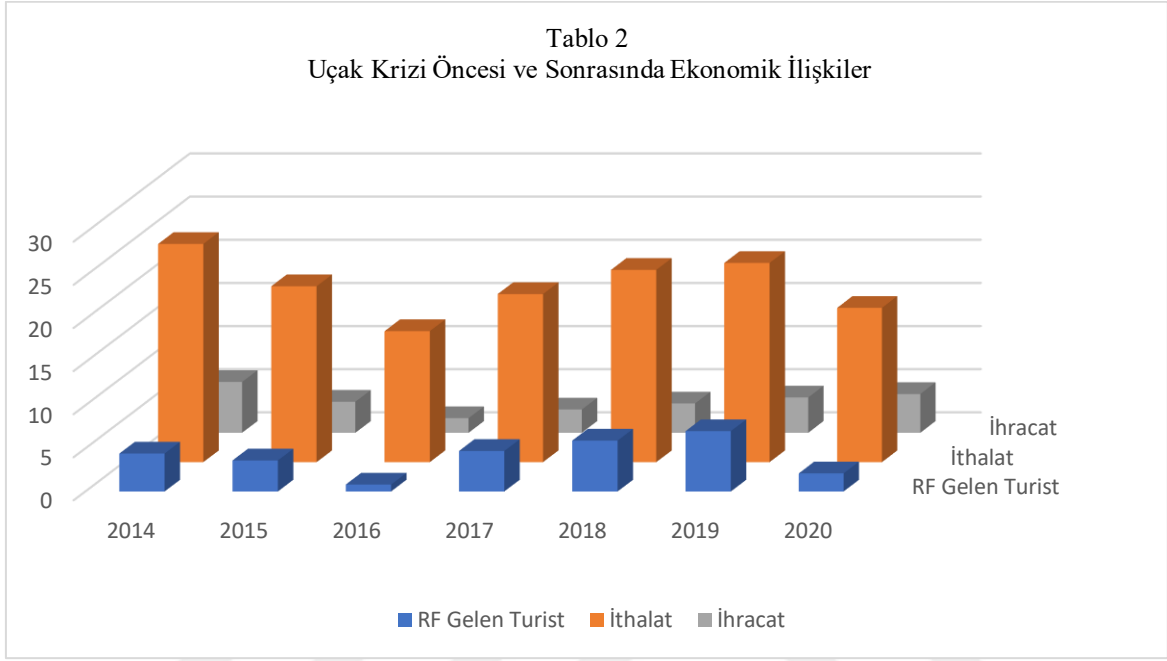
Erdoğan'ın açıklamaları ise uçağın hangi millete ait olduğunun bilinmediğine dairdir. Uçak düşürüldükten sonra Rusya'ya ait olduğu öğrenilmiş ve durumun NATO'ya bildirildiğini söylemiştir. Rusya ise bu durumu yadırgamış ve uçağın düşürülmesi sebebiyle irtibata girilecek tarafın kendileri olması gerektiğini söylemiştir. Erdoğan ise önceden de sınır ihlallerinin olduğunu hatırlatmış ve daha önce bu tepkinin verilmemesinin nedenini ‘iyi niyet’ olarak açıklamıştır. Bu sebeple de kardeşliğin ve güvenliğin hukuku devam etmeli demiştir (Uçak Krizi Patladığından Sonra..., 2015). Bu söylemlerden yola çıkıldığında Türkiye uçağın düşürülmesini üstlenmiş ve nedenini ‘güvenliğin sağlanması’ olarak açıklamıştır. Erdoğan'ın ılımlı açıklamaları ilişkilerin daha fazla çıkmaza girmesini engellemek amaçlıdır.

Putin'in uçak kriziyle ilgili “Dost kabul ettiğimiz bir ülkenin ihanetine uğradık” söylemindeki “ihamet” sözcüğü de ülkesindeki kitlelere Türkiye'nin düşmanlaştırıldığını veya ötekileştirildiğini göstermektedir. Putin'in sert söylemlerinden sonra Erdoğan da (Erdoğan: Biz bir Terör Örgütünden Petrol Alacak Kadar Haysiyetsiz Değiliz, 2015) “7 Haziran'dan sonra Türkiye belirsizlik ortamı yaşayınca birileri ortalığın boş olduğunu sandı. Gereken cevabı aldılar, almaya devam edecekler” şeklindeki ilk sert söylemini gerçekleştirmiştir. Erdoğan'ın Rusya için “gereken cevabı alan” ve “almaya devam edecek olan” söylemleri Rusya'nın tehdit bir ülke olarak kabul edildiği ve bu tehdit ülkeye karşı yaşanan olayın bir cevap olduğunu belirtmektedir. Erdoğan'ın kitlelere yaptığı bu açıklama Rusya'ya karşı söz-edimiyle güvenlikleştirme yapıldığını göstermektedir. Aslında her iki ülkenin lideri de söz-edimi yöntemiyle birbirlerine karşı güvenlikleştirme yapmaktadırlar.

Erdoğan söylemlerinin devamında “Türkiye'nin haklılığının tüm dünya tarafından kabul edildiği bir hadiseyi bahane ederek, bize olmadık ithamlarda bulunmak, meseleyi vatandaşlarımıza ki bir fuara katılmak için Rusya'ya giden vatandaşlarımıza eziyete vardırarak, evet ateşle oynamaktır. ... Rusya'ya çok samimi olarak, ateşle oynamamasını tavsiye ediyoruz” sözleri de Rusya'ya karşı geri adım atılmayacağını ve Rusya'nın güvenlikleştirme girişimine karşı Türkiye'nin de güvenlikleştirme yaklaşımını uyguladığını göstermektedir.

İki ülkenin birbirlerine güvenlikleştirme girişimi sadece siyasi anlamda olumsuzluk yaşatmamıştır. Aynı zamanda uygulanan yaptırımlar ekonomi alanında da iki ülkeye ciddi

kayıplar yaşatmıştır. 2014-2015 yıllarında iki ülke arasında yaşanan ihracat ve ithalattaki düşüşler ekonominin zayıflamasına neden olmuştur. Turizm sektörünün etkilenmesinin de yanı sıra özellikle petrol ve doğalgazdaki düşüş iki ülkenin de olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Kaynak: Turizm İstatistikleri, (2021). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere Rusya ve Türkiye arasında gerçekleşen dış ticaret ilişkileri ve turizmin etkilediği ekonomik durum, Uçak Krizinden önce ve sonra büyük farklılıklar göstermektedir. 2015 yılının sonrasında yaşanan kriz, 2016 yılındaki verilere sebep olmuştur. Putin'in uçağın düşürülmesinden sonra "Rusya'nın yanıtının sadece yaptırımlarla sınırlı kalacağını düşünenler yanılıyor" söylemi güvenlikleştirme kapsamındadır (Putin, 2015). Türkiye ilişkileri düzeltmeye çalışsa da Rusya sert tepkiler vermeye devam etmiştir. Putin'in sert söylemlerinden sonra Rusya Dışişleri Bakanı Yardımcısı Alexei Meshkov, "Türkiye gerçekleştirdiği eylemin yasal olduğu konusunda ısrar etmek yerine düşürülen uçak için Moskova'ya tazminat ödemeli ve özür dilemeli ve tekrar Rus uçağının düşürülmeyeceğine dair garanti vermeli" sözlerine karşılık Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Bilgiç "Rusya hava sahamızı ihlal etmemeyi garanti ederse bir daha böyle bir hadiseyle karşılaşmaz" açıklamasını yapmıştır (Türkiye'den Rusya'nın Garanti Talebine Yanıt, 2015). İlişkilerin bozulacağı söylemlerden de görülmektedir. Rusya'nın Türkiye'ye karşı aldığı sınırlama kararı ise 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren işleme girmiştir Uygulanan güvenlikleştirme politikası da ihracat, ithalat ve turist sayısında azalmanın yaşanmasına

neden olmuştur. Ancak 2016 Haziran ayında Erdoğan'ın Putin'e gönderdiği "özür mektubu" sonrasında Türkiye-Rusya ilişkisi biraz daha yumuşamıştır. İlişkilerin olumlu seyretmesi sonucunda hem dış ticarete hem de ülkeye gelen turist sayısında artış olmuştur.

15 Temmuz başarısız darbe girişiminden sonra da Putin'in Erdoğan'ı desteklemesi ve hem Rusya hem de Türkiye de yayımlanan "Erdoğan'ı ilk arayan Putin oldu" başlıklı haber iki ülkenin artık güvenlik-dışlaştırma uyguladığını göstermiştir. Özellikle başarısız darbe girişimi sonrası ABD ve Avrupa ülkelerinin Erdoğan'ı desteklememesi; darbe girişimi sonrasında Türkiye'de olağanüstü hâl ilan edilmesi ve Fetullahçı Terör Örgütü'ne (FETÖ) karşı önlemlerin alınmış olması karşısında Batılı ülkelerin "Türkiye'nin otoriterleşmesi" şeklindeki nitelemeler de Türkiye'nin Rusya'yla ilişkilerini yeniden düzeltmesine neden olmuştur.

Türkiye başarısız darbe girişiminden sonra Rusya'yla ilişkileri düzeltmesi Rusya'nın güvenlikdışlaştırıldığını gösterirken, tehdit tanımlamalarının değiştiğine işaret etmektedir. Artık güvenlikleştirme politikası kendisini desteklemeyen ve FETÖ liderini içerisinde barındıran ABD'ye karşı uygulanmaya başlamıştır. Bu sebeple Washington'a taraf seçmesi gerektiği çağrısında bulunulmuştur. Ancak istediği yanıtı alamayınca Amerika, bize karşı onlar ikileminde 'onlardan' olmuş, "tehdit" olarak görülmüştür. Bu süreçte ABD'li Rahip Brunson tutuklanmış ve 2018 yılında gerçekleşen 43. Muhtarlar Toplantısı'nda Erdoğan, ABD için "yılan" söyleminde bulunurken Brunson için de "terörist" söyleminde bulunmuştur (Çoban Oran, 2020: 250).

Uçak krizinin yaşanmasından sonra Rusya ile Türkiye'nin güvenlikleştirme politikasından güvenlikdışlaştırma politikasına dönüşmesinde ekonomik olarak birbirlerine olan bağımlılığı da rol oynamıştır. Rusya için Türkiye büyük bir pazar konumundayken, Türkiye için de Rusya özellikle doğalgaz ve petrol alışı sebebiyle önem arz etmektedir. Öte yandan, uçağın düşürülmesi sonrasında krizi fırsata çeviren Rusya, Suriye bölgesinde güçlü konumunu devam ettirebilmek adına bölgeye S-400 füze savunma sistemini "güvenlik" nedeniyle yerleştirmiştir.

4.3. Rus Büyükelçisine Gerçekleştirilen Suikastın Türk-Rus İlişkilerine Etkisi

Rusya'yla yaşanan uçak düşürme olayı sonrasında Türkiye-Rusya ilişkisi krize girmiştir. Özellikle ekonomi alanında Türkiye oldukça zorlanmıştır. 2016 yılının haziran ayında Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya'ya taziye mesajı göndermiştir. Bunun üzerine

ilişkiler biraz olsun yumuşamıştır. 15 Temmuz Darbe girişimi sonrasında Rusya, Türkiye Cumhurbaşkanına destek verdiğini açıklamıştır (Uslu, 2016).

Uçak Krizi'nin yaşanmasından sonra olumsuz etkilenen tek taraf Türkiye olmamıştır; Rusya da ilişkilerinin bozulması nedeniyle ekonomik açıdan olumsuz etkilenmiştir. Uçak Krizi yaşanmadan önce planlanan Türk Akımı Projesi, ilişkilerin yumuşamasından sonra tekrar gündeme gelmiştir. Ayrıca Rusya'nın Türkiye için yaptırım uygulamaları yavaş yavaş azaltılmış, hatta doğalgazda indirim uygulama kararı alınmıştır. Rusya görüşmelere başlamış ancak yine de Türkiye ile kurduğu ilişkide temkinli davranmaktaydı (World Energy Congress: Putin, Erdogan meet in Istanbul, 2016). İki ülke arasında yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra yeni dönemde bir projede yer alacak olmaları önemli bir gelişmedir. Ancak bunu dünyaya duyurmak istemeleri çok daha önemlidir.

Dönemin Milli Savunma Bakanı Işık, Türkiye ile Rusya arasında hava savunma araçlarının satın alınması için görüşmelerin yapıldığını söylemiştir (Işık: Rusya ile S-400 için görüşüyoruz, 2016). S-400'lere sahip olmak Türkiye için önemli bir gelişme olacaktır. Ancak daha önemlisi ise ilk kez bir NATO üyesi bu hava savunma sistemine sahip olacaktır. Bu gelişme iki ülke için artık 'eskiye dönüldüğüne' işarettir.

İki ülke arasındaki ilişkiler normalleşme sürecindeyken ABD ile AB'ye bu yakın ilişki açıkça belirtilmiştir. İki ülke arasında yaşanan Uçak Krizi'nin çözülmesinden sonra Türkiye ve Rusya liderlerinin kriz yaşadıkları Suriye sorunuyla ilgili yaptıkları ilk açıklamada Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya için Suriye'nin barışının sağlanmasında "en önemli ülke" olduğu şeklinde açıklama yapmıştır (Erdogan Exclusive, 2016). İki ülkenin yakınlaşmasının ardından Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bu yakınlaşmayı kendi lehinde kullanarak Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile Cerablus'ta çatışmaya girmiştir. Putin'in açıklaması ise "Türk partnerlerimizle hem siyasi hem de savunma ve dışişleri bakanları düzeyinde temas halindeyiz. Bu meseleyi Erdoğan'la ele alacağız. Uluslararası hukuka uygun olmayan tüm eylemleri kabul edilemez buluyoruz" şeklindedir (Putin ve Erdoğan Görüşmesinde Gündem, 2016).

İki ülke arasında krizin çözülmesi ve krizin yaşandığı bölgede de ortak anlaşma sağlanmış olması sonucunda 16 Aralık 2016 günü Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) ve Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi (RIAC) iş birliğiyle Ankara'da "Türkiye ve Rusya İlişkilerinin Derinleştirilmesi" üzerine bir konferans düzenlenmiştir. İki ülkenin ilişkileri için "daha da hızlanması gerek" vurgusunu yapan Rusya'nın Ankara

Büyükelçisi Andrey Karlov, 19 Aralık 2016 tarihinde “Gezgin Gözüyle Kaliningrad’dan Kamçatka’ya Rusya” adlı sergide görevli Mevlüt Mert Altıntaş tarafından 8 el ateş ile öldürülmüştür. Karlov’a ateş eden Altıntaş “Halep’i Suriye’yi unutma” (Saldırgan Ateş Ettikten Sonra, 2016) söyleminde bulunmuştur. Suikast ile ilgili Karagöl (2016) “amaçlanan şey Türkiye’nin uluslararası arenada prestijini azaltmak ve negatif bir algı oluşturmak” açıklamasını yapmıştır. Putin ve Erdoğan ise yaşanan olayın bir provokasyon olduğunda hemfikirdir (Erdoğan ve Putin Hemfikir, 2016).

Yaşanan suikast ile ilişkilerin yeniden gerileyeceği ya da duraklayacağı düşünülürken ilişkiler daha da iyileşmeye başlamıştır. 2015 yılında Rusya’nın Türkiye ile gerçekleştirdiği ihracat 11.7 milyon dolarken; 2016 yılında ilişkilerin düzelmeye birlikte bu rakam artış göstermiş ve 13.69 milyon dolar olmuştur. 2016 yılının son aylarında gerçekleşen suikastın iki ülkenin ilişkilerini olumsuz etkilemediği ise 2017 yılındaki 18.2 milyon dolarlık ihracatın yapılması sonucunda bir önceki yıla göre yaklaşık 4.51 milyon dolarlık artış olduğu gözlemlenmektedir. Rusya’nın Türkiye ile ithalat oranları ise 2015 yılında 4 milyon dolarken; 2016 yılında 2.14 milyon dolara düşmüş ve 2017 yılında bu oran 3.44 milyon dolara yükselmiştir. Uçak krizi sürecinde ithalattaki değişim oranı 1.9 milyon dolarken; suikastın yaşandığı dönemde ithalatta 1.3 milyon dolarlık bir artış gözlemlenmektedir (TİRE Ticaret Odası, 2017: 10-11).

Tablo 3

Rusya’nın Türkiye ile İthalat ve İhracatı

RUSYA-TÜRKİYE	2015	2016	2017
İTHALAT	4.068 Milyon \$	2.147 Milyon \$	3.441 Milyon \$
İHRACAT	11.703 Milyon \$	13.698 Milyon \$	18.206 Milyon \$

Kaynak: Rusya Federasyonu Ülke Raporu, (2017). İzmir: Tire Ticaret Odası.

Uçak krizinden sonra yaşanan Türkiye Büyükelçisi Andrey Karlov suikastında da sorumlu taraf FETÖ gösterilmiştir. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ABD Dışişleri Bakanı Kerry ile gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde Türkiye Büyükelçisi Karlov’a gerçekleştirilen saldırının arkasında FETÖ’nün olduğuna dair hem Rusya’nın hem de Türkiye’nin aynı fikir de olduğunu belirtmiştir (Karlov’a Yönelik Saldırının Arkasında FETÖ Var, 2016). Erdoğan da (2016) bu söylemi destekler nitelikte olan “Suikastçı, FETÖ’ye mensup bunu gizlemeye

gerek yok... Merhum Karlov'un böyle bir suikasta kurban gidişi gerçekten bizleri üzmüştür" söyleminde bulunmuştur.

Uluslararası Teamül Hukuku (67. Kural) ve başta 1961 tarihli Viyana Sözleşmesi olmak üzere çeşitli uluslararası sözleşmelerde de diplomatik elçilerin dokunulmazlığı ve devlet tarafından korunması yükümlülüğü mevcuttur. Büyükelçi Karlov'un korunmasının sorumluluğu da Türkiye'dedir. Yani, Fetullahçı Terör Örgütü'nün suçlanması Türkiye'nin Büyükelçiyi koruma zorunluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Taraf olan Rusya Başkanı Putin'in Büyükelçi'nin korunmaması üzerine yaptığı açıklama ise "Elçiliğin silahlı korumalarının uymak zorunda olduğu ortak kurallar var, sadece elçiliğe ait bölgede çalışıyorlar ve buranın dışındaki yerlere silahla çıkmıyorlar. Sorun da tam burada. Bunun Türkiye ile ilgisi yok, bu durum birçok ülkede böyle" şeklindedir (Putin Açıkladı, 2016). Böylece Putin Türkiye'nin koruma zorunluluğunda olduğu Büyükelçi'yi koruyamaması durumunda "suçlu" kabul etmemektedir. Türkiye'ye karşı güvenlik-dışlaştırma bu durumda da görülmektedir.

Rus lideri Putin'in olayla ilgili ilk açıklaması ise "Türkiye'den trajik bir haber geldi. Rusya Büyükelçisi Andrey Gennadyeviç Karlov alçakça öldürüldü. Rus Büyükelçiye yapılan saldırıya verilecek cevap, terörizme karşı savaşı güçlendirmektir" (Putin'den Rus Elçi Andrey Karlov'a Suikast Açıklaması, 2016) şeklindedir. Öteki olarak "terörizm" belirlenmiş ve Rus lider tarafından "terörizme karşı" bir güvenikleştirme söylemi yapılmıştır. Ayrıca Putin'in "Bu cinayet, bir provokasyondur ve Türkiye-Rusya ilişkileri ile Suriye'deki barış sürecini bozmayı hedeflemektedir" söylemi (Putin: Bu Bir Provokasyon, 2016) Türkiye ile ilişkilerinin bozulmayacağı ve Türkiye'nin güvenlik-dışlaştırıldığını göstermektedir. Erdoğan'ın da "Bu, Türkiye ile Rusya ilişkilerinin normalleşme sürecini bozmaya yönelik bir provokasyondur. Rusya yönetimi de Türkiye Cumhuriyeti yönetimi de bu provokasyona gelmeyecek kadar irade sahibidir" (Erdoğan: Putin ile..., 2016) şeklindeki Putin'i destekler söylemi Türkiye'nin Rusya'yla ilişkilerinin bozulmayacağını bildirmektedir. Dönemin Başbakanı Yıldırım ise suikastla ilgili "Bu alçak terör eyleminin faili ve arkasındaki karanlık çevreleri açığa kavuşturmak ve adalete teslim etmek için her türlü çaba gösterilmektedir" (Başbakan Yıldırım, 2016) söylemi olayın "terör eylemi" olduğunu ileri sürmektedir. Dönemin Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Gökçek'te sorumlu tarafın Rus uçağını düşüren örgütle aynı gücün olduğunu söylemiştir (Gökçek,

2016). Bu aynı zamanda da 15 Temmuz sonrasında FETÖ'ye karşı uygulanmaya başlanan güvenlikleştirme politikasının uygulanmaya devam ettiğini göstermektedir.

Suikastın gerçekleştirilmesi sonrasında Türkiye İçişleri Bakanı Soylu'nun "Bu terör eylemi, Türkiye-Rusya ilişkilerine gerçekleştirilmiş bir terör eylemidir. ...Hem Rusya Federasyonu'na, dostumuz Rusya halkına ve kıymetli ailesine başsağlığı dileklerimizi iletiyoruz." (İçişleri Bakanı Soylu, 2016) açıklamasında geçen "Türkiye Rusya ilişkilerine gerçekleştirilen terör eylemi" ve "dostumuz Rusya" sözleri Rusya'yla ilişkilerin normalleşmenin ötesinde yakınlaştığının göstergesidir. Rusya Federasyonu Parlamentosu'nun alt kanadı Duma'nın Uluslararası İlişkiler Komitesi Başkanı Leonid Slutsky'nin suikastla ilgili "Batı ne kadar çok isterse istesin, Ankara ile Moskova arasında yeni bir soğukluk yaşanmayacak. Aramızda (Türkiye ile) bazı farklılıklar var. Bu korkunç bir saldırı ama devlet nezdinde ilişkilerimiz etkilenmeyecek" söylemi ise güvenlikleştirmenin Batı'ya karşı yapıldığını bildirmektedir. Ayrıca Suriye krizinin çözülmesi için Türkiye-Rusya ve İran birlikteliğinin Batı ülkelerinin çıkarlarına ters düştüğünden bu suikastın Batı ülkeleri tarafından gerçekleştirildiğinin ve ikili ilişkinin bozulması sonucunda kendi çıkarlarına göre harekete geçmeyi planladıklarının, Rusya tarafından anlaşıldığının ancak buna izin verilmeyeceğinin açıklamasıdır.

Türkiye ve Rusya ilişkileri düzeldiği sırada Büyükelçi Andrey Karlov'un suikasta uğraması iki ülkenin ilişkilerinin yeniden bozulup bozulmayacağı sorularını akla getirmiştir. Özellikle Suriye kriziyle ilgili Türkiye-Rusya ve İran birlikteliği her ne kadar Batı ülkelerini rahatsız etmiş olsa da üçlü ilişkiye etki edememişlerdir. Hem Rusya hem de Türkiye suikastın gerçekleşmesinin nedenini Batı'nın provokasyonu olduğu konusunda hemfikirdir. Bu süreçte söylemsel olarak Türkiye ve Rusya 'biz' olarak tanımlanırken suikasttan Batılı aktörler sorumlu tutulmuş, 'onlar' olarak tanımlanıp güvenlikleştirilmiştir. Bunun nedenlerinden biri Suriye'deki krize yönelik ortak çıkarlar için oluşturulan birlikteliktir. Öncesinde Suriye'de yaşanan kriz sonucunda çıkarları birbirine zıt düşen bu iki ülke birbirlerine güvenlikleştirme politikası uygulamış ve ekonomik olarak kendilerini zarara uğratmışlardır. Ancak daha sonrasında ilişkilerin iyileştirilmesi için her iki tarafta çaba göstermiş ve ilişkilerin düzelmesini sağlamıştır. Daha sonra ise yine Suriye'de yaşanan kriz nedeniyle birliktelik sağlayan bu iki ülke Rus elçisine suikast gerçekleştirilmesine rağmen ilişkilerini bozmuşlardır. Birbirlerini dost kabul ettiklerini ve ilişkilerinin

bozulmayacağını açıklamışlardır. Bu süreçte ise öteki kabul edilen “Batı” olmuştur. Her iki ülke de Batı’ya güvenlikleştirme politikası uygulamıştır.

4.4. Türkiye’nin Suriye’ye Müdahalesi ve Türkiye-Rusya İlişkileri

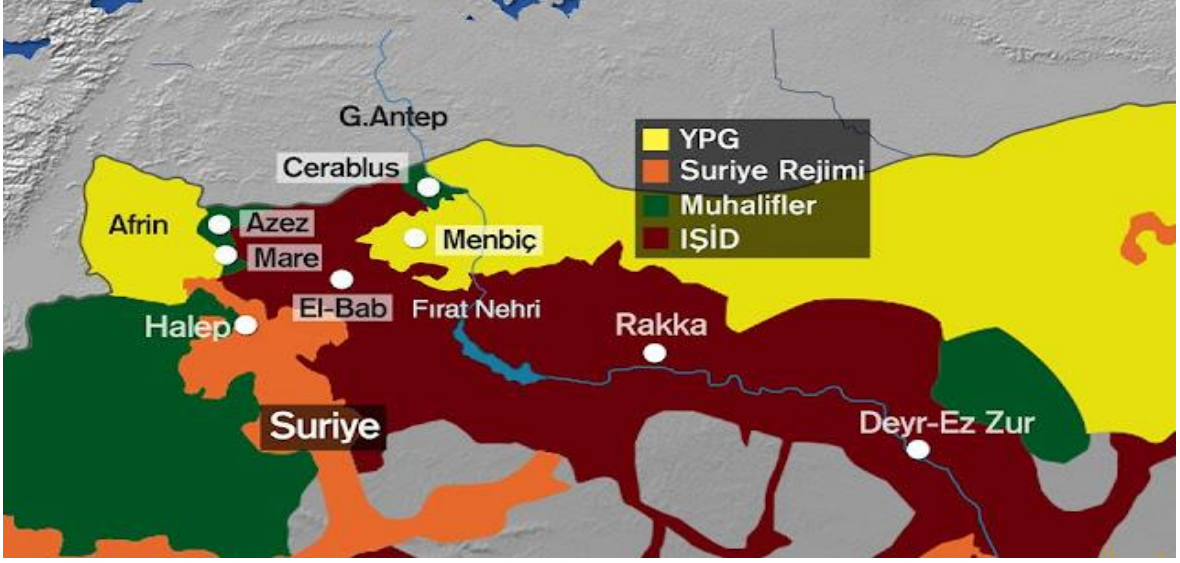
Sekiz yıldır süren Suriye iç savaşına 2018 yılında Türkiye müdahalede bulunmuştur. Türkiye’nin sınırında yaşanan savaş nedeniyle ülkeye birçok göçün yaşanması Türkiye’ye sınır güvensizliği yaşatmıştır. Suriye’nin kuzeyinde bulunanlara ABD’nin destekte bulunuyor olması Türkiye’yi iyice zora sokmuştur. Zira 15 Temmuz başarısız darbe girişiminden sonra Türkiye’nin Batılı müttefiklerinden istediği desteği görememesi dış politikada alacağı ve uygulayacağı kararların da değişmesine neden olmuştur. Suriye sınırında yaşanan sorunlardan sonra Rusya’yla ilişkileri yeni yeni düzelmeye başlayan Türkiye’nin, yaşanan hadisede (15 Temmuz) ilk destek vereninin Rusya olmasıysa Suriye’yle ilgili dış politika kararlarında iki ülkenin ‘iş birliği’ yapmasına sebep olmuştur.

Öncelikle 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekâtını başlatmış ve başarıyla sonuca erdirmiştir. Türkiye daha sonra Suriye’nin kuzeybatısında bulunan Afrin’e “Zeytin Dalı Harekâtı” ve en son “Barış Pınarı Harekâtı” gerçekleştirmiştir. Türkiye gerçekleştirmiş olduğu bu üç harekatta da BM Sözleşmesinin 51. maddesinde bulunan “meşru müdafaa hakkını” kullanmıştır (Polat, 2020: 58).

BM Antlaşması’nın 51. maddesi kuvvet kullanma istisnalarından biridir. Bu maddeye göre BM üyelerinden biri eğer “silahlı bir saldırıya” uğradıysa, Güvenlik Konseyi (BMGK) önlemleri alınca kadar kendi güvenliğini ve barışını sağlamak için meşru müdafaa hakkını kullanabilir (BM, 1945). Bu maddede geçen “saldırının” tanımı ise 1974 yılında 3314 sayılı karar ile belirtilmiştir. Fırat’ın batısında bulunan DEAŞ’ın (Devlet’ül Irak ve’s Şam/İŞİD) Türkiye’nin sınırına yaklaşması ve Türkiye’de bombalı eylemler gerçekleştirmesi maddede geçen “silahlı saldırı” gerekçesini sağlamıştır (İçişleri Bakanlığı, 2017: 60).

4.4.1. Fırat Kalkanı Harekâtı

İki ülkenin Suriye’deki krizin çözümüne dair ilk operasyonları Fırat Kalkanı Harekâtı olmuştur (Caner, 2018). PYD’nin Kuzey Suriye’deki hareketlerine Batılı ülkelerin politikaları nedeniyle engel olamayan Türkiye; PYD’nin Fırat’ın batısına doğru yayılmaya çalışmasını kendisi için tehdit olarak görmüştür.

Şekil 2: Fırat Kalkanı Harekâtından Önce Suriye

Kaynak: Ararat, 2016'dan aktaran, Özalp, 2018: 174.

İlk harekât 24 Ağustos 2016 yılında başlamıştır. Türkiye'nin harekâtı gerçekleştirmesindeki amaç tehdit olarak algıladığı terör örgütlerini bölgeden uzaklaştırabilmek ve sınırda güvenli ortamın oluşabilmesini sağlamaktır. Böylece Suriye'nin Cerablus kentinden başlayarak kendi sınır güvenliğini sağlamak için Fırat Kalkanı Harekâtını gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin Suriye'ye düzenlediği operasyon, Suriye Dışişleri Bakanlığı tarafından "egemenliğe ihlal" olarak nitelendirilmiştir (Şam: TSK'nın operasyonu bir egemenlik ihlalidir, 2017).

Şekil 3: CNN'e göre Fırat Kalkanı Harekâtı ile Hedeflenen

Kaynak: Bolat, 2016.

Harekatla ilgili açıklama yapan Erdoğan “Devlet terörü estiren zalim Esed’in hükümdarlığına son vermek için biz oraya girdik, başka bir şey için değil” (Erdoğan: Zalim Esed, 2016) demiştir. Erdoğan’ın Suriye Başkanı Esed’i “zalim”, “devlet terörü estiren kişi” olarak gösterdiği söylemi önceleri denge politikası uygulayan Türkiye’nin Rusya ile arasının düzelmesi ve Batılı ülkeler ile (özellikle ABD) arasının bozulması üzerine Suriye’deki politikasının değiştiğini ve buraya güvenlikleştirme politikası uyguladığını göstermektedir. Rusya ise bu süreçte Türkiye için güvenlik-dışlaştırılan ve dost kabul edilen taraftır.

Rus basınında da Erdoğan’ın Esed söylemi oldukça yankı uyandırmıştır. *Nezavisimaya Gazeta* da yayımlanan başlıkta “Moskova Erdoğan’a sakinleşmesi için fırsat tanıyor” yazısı yer almış ve devamında şu sözler yer almıştır:

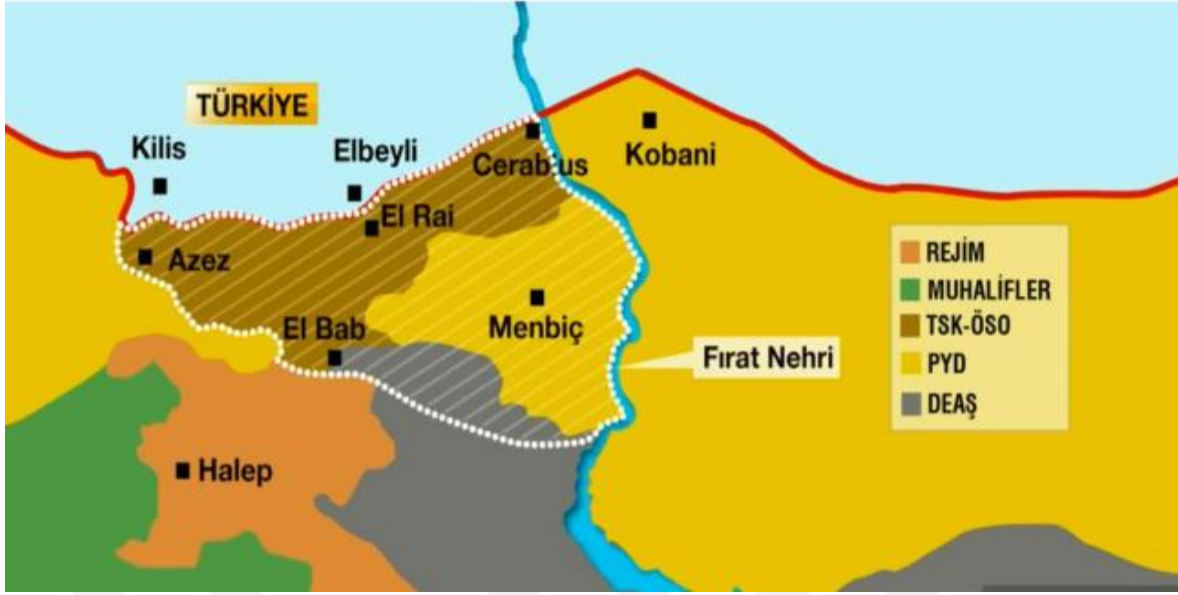
“Erdoğan ülke içerisinde destekçilerine yaptığı konuşmalarda birtakım sözler sarf ettiğinde, bu sözler çok büyük bir oranda eyleme dönüşmüyor. Esad’ı devireceğini düşünmüyorum. Ancak ülkedeki seferberlik atmosferini koruyabilmek için bu gibi açıklamalara ihtiyacı var... Bu söylem, Türk vatandaşlarının inançlarıyla örtüşüyor” (Rus Basını, 2016).

Nezavisimaya Gazeta gazetesinin yapmış olduğu bu habere göre de Erdoğan’ın açıklamasının güvenlikleştirme söylemi olduğu görülmektedir. Ancak Erdoğan’ın bu açıklaması Esed taraftarı olan Rus Lideri Putin’i rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Erdoğan

Beştepe’de Muhtarlarla buluşmasında yaptığı yeni açıklama da “Söylediklerimizi kimse başka yöne çekmeye kalkmasın. Fırat Kalkanının amacı herhangi bir ülke ya da kişi değil, terördür” (Erdoğan: Operasyonun Hedefi, 2016) demiştir. Başbakan Yardımcısı Nurettin Canikli ise yaptığı açıklamada “Rusya’yla olumlu gelişmeler yaşanmasaydı, Fırat Kalkanı operasyonu kapsamında bu kadar rahat davranmayabilirdik” sözleri de Türk-Rus ilişkisinin düzelmesi ve olumlu yönde ilerlemesi sonucunda Türkiye’nin Suriye’ye harekât gönderdiğini açıklamaktadır.

Türkiye, Rusya ve İran arasında gerçekleştirilen Astana ve Soçi görüşmeleri Suriye’de yaşanan krizin çözümünü amaçlamaktadır. Bu görüşmeler aynı zamanda üç ülkenin ilişkilerinin iyileşmesine neden olmuştur. Ancak ülkelerin bölgedeki çıkarları farklı olduğundan Türkiye Esed rejimine karşı birkaç harekât gerçekleştirecekken; Rusya Şam yönetimine hava desteğinde, İran ise Şam kara desteğinde bulunacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Özgür Suriye Ordusu’nun (ÖSO) birlikte yürüttüğü harekât, 18 Mart’ta Afrin’in kontrol altına alınmasını sağladığında, hedef neredeyse tamamlanmıştır. Başbakan Yıldırım’ın (Fırat Kalkanı Harekâtı, 2017) “2015 km²’lik alan emniyete alındı. El-Bab’ın ele geçirilmesiyle Fırat Kalkanı harekâtı sonuçlandı. Ancak bundan sonra gerek DEAŞ gerek başka bir terör örgütüne karşı bizim güvenliğimizin tehdit edilmesi durumunda gerçekleştirilecek olan yeni bir harekât başka bir isimle anılacaktır” sözleri de harekâtın istenildiği gibi sonuçlandığını ve sınırın emniyete alındığını göstermektedir. Bölgede operasyonun başarıyla sona ermesini sağlayan en büyük etken ise Rusya’nın Türkiye’yle hava operasyonu konusunda anlaşmış olmasıdır. Aralık 2016’dan sonra Rus savaş uçaklarının Türk Silahlı Kuvvetlerine destek vermek için El-Bab’da aktif olması ve aynı ay içerisinde Rus Büyükelçisi Karlov’un suikasta uğramasına rağmen ilişkilerde bozulmanın yaşanmaması iki ülkenin Suriye’de iş birliğini sürdüreceğini göstermiştir. Öyle ki 9 Şubat 2017 yılında Rus savaş uçaklarının El-Bab’daki Türk askerlerini vurması Türkiye’nin şehit vermesi durumunda bile Türkiye bu durumu “kaza” olarak nitelendirilmiştir. Bu da Rusya’yı güvenlik-dışılaştırmaya devam ettiğini göstermektedir (Erşen, 2016: 166). Harekâtla ilgili en önemli gelişme ise Fırat Kalkanı Harekâtının (FKH) uluslararası arenada Türkiye’nin prestij kazanmasını sağlamasıdır.

Şekil 4: Sona Eren Fırat Kalkanı Harekâtı Sonrasında Durum

Kaynak: Özalp, 2018.

4.4.2. Zeytin Dalı Harekâtı

Türkiye'nin ikinci harekâtı düzenlemesinin nedeni Suriye'deki iç savaşın henüz sona ermemesi nedeniyle ulusal güvenliğini tam anlamıyla sağlayamamış olmasıdır. Afrin'de PYD (Kürt Demokratik Birlik Partisi) tarafından sürdürülen faaliyetler Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle önce müzakereye başvurulmuştur. Ancak Türkiye müzakerenin çözüm sağlamadığını belirterek Zeytin Dalı Harekâtını gerçekleştirmiştir (Acet İnce, 2020: 75). Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü tarafından harekâtın amacı resmi bir şekilde şu maddelerle açıklanmıştır (Başbakanlık Açıkladı, 2018):

- 10.000 km'lik alanın ÖSO tarafından ele geçirilmesi,
- Doğu Akdeniz'e ulaşmak isteyen terör örgütünü engellemek,
- Terör örgütünün Akdeniz'e ve daha sonra tüm dünyaya açılabilmesini engellemek,
- Türkiye'nin Arap dünyasıyla coğrafi anlamda iletişiminin kesilmemesini sağlamak,
- Suriye'yle sınır güvenliğinin yeniden sağlanması,
- PYD'nin Türkiye'ye yaptığı sızmaları önleyebilmek,
- Fırat Kalkanının başarısının devamlılığını sağlayabilmek,
- ABD'nin PYD'ye yaptığı yardımı önleyebilmek,
- Türkiye'nin sınır illerinin güvenliği için Afrin bölgesinin güvenliğini sağlayabilmek,
- "Kürt Koridoru" projesini engelleyebilmek.

20 Ocak 2018 yılında başlatılan ikinci harekât, yani Zeytin Dalı Harekâtı (ZDH) Rus medyasına negatif bir açıdan yansıtılmıştır. Rus medyası Türkiye'yi eleştirirken Putin,

Türkiye ile iş birliğine devam edeceğini bildirmiştir. Rus askerlerinin Afrin'i boşaltması ve hava savunma sistemlerinin devre dışı bırakılması Türkiye ile yaptığı iş birliğinin yanı sıra Rusya'da gerçekleşecek başkanlık seçimlerinin de yaklaşmış olmasındandır. Putin'in Suriye'de devam eden karmaşaya odaklanması seçimlerde istemediği bir sonuca neden olabileceği için aldığı karar istediği sonuca ulaştırmıştır. 18 Mart 2018 tarihinde sonuçlanan seçimlerde Vladimir Putin %76,69 seçmen oyu alarak yeniden başkan seçilmiştir (Kırca, 2018: 11). Ayrıca ABD yaptığı destekler ve politikalarla PYD'yi kendisine muhtaç bırakmıştır. PYD'nin bölgede Rusya'nın varlığını hiçe sayarak ABD'nin desteğine göre politika yapması da Rusya'nın PYD ile ilgili fikirlerinin değişmesine neden olmuştur. (Yılmaz, 2018).

Fırat Kalkanı Harekâtında olduğu gibi bu harekâta da BM 51. Maddesi gereğince meşru müdafaa hakkının kullanılması nedeniyle harekât başlatılmıştır. Ancak Fırat Kalkanı öncesi PYD'nin "saldırısı" mevcuttur. Bu nedenle harekât BM gereğince de haklı savaş konumundadır. Zeytin Dalı Harekâtının gerçekleştirilmesinin nedeni yine BM Şartı'nın 51. Maddesine vurgu yaparken; PYD tarafından herhangi bir "silahlı saldırı" mevcut değildir.

Zeytin Dalı Harekâtı başladıktan iki gün sonra Rus gazetesi olan *İzvestiya* gazetesinde "Amerikan Köklü Zeytin Dalı" haber başlığı altında; bölgedeki Kürtlerin silahlı eylemlerinin arkasında Amerika'nın olduğu yazılmış ve bu sayede ABD'nin bölgedeki Kürtleri kullanarak Türkiye'yi kışkırttığı belirtilmiştir. Haberi yazan Vyaçeslav Matuzov'un bu ifadesinin nedeni ise Suriye'deki Kürtlerin bölgede bağımsız bir rol oynamalarının imkanının olmayacağını düşünmesidir. Yazının devamında Matuzov, her ne kadar ABD temsilcileri Türkiye'nin başlattığı Zeytin Dalı Harekâtı için kınama mesajları yayımlamasa da ABD'nin elinin güçlendiğini belirtmiştir (Temir ve Yıldız, 2018: 387-388).

Türkiye ile ABD arasında ise güvensizlik devam etmiştir. 15 Temmuz başarısız darbe girişiminden sonra ABD'nin Türkiye'yi desteklediğine dair bir adım atmaması ve Reza Zarrab Davası'nı Washington'a taşıması bu güvensizliği sürdürmüştür. Ayrıca ABD'nin PYD'ye sürdürdüğü yardım Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Üstelik bu yardımın devamı durumunda PYD'nin Suriye'nin en önemli gücü olabileceği ve Türkiye'nin de bu sayede Arap dünyasıyla iletişimi kesilerek, bölgedeki politikaların dışında bırakılmak istendiği düşünülmektedir. Bu nedenle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ilk kez Türkiye ABD'ye karşı gelmiş ve Zeytin Dalı Harekâtını başlatmıştır (Köylü, 2018: 82).

ABD'nin Suriye'de PYD'ye destek olması Türkiye'yi rahatsız etmekteyken; SDG (Suriye Demokratik Güçleri) sayesinde de Rusya'nın alanını daraltması iki ülkenin bölgede yeniden müttefik olmasını sağlamıştır. Ancak Rusya hala Suriye'deki hükümeti desteklemekteydi ve hükümet askerlerinin de Duma kentinde halka “kimyasal saldırıda” bulunduğu Batılı ülkeler tarafından iddia edilmişti. Bunun üzerine ABD ve Fransa Suriye'ye askeri müdahalede bulunma durumunu değerlendirdiklerini açıklamıştır. Rusya ise “kimyasal saldırı” söylemini reddetmiş ve müdahalenin “tehlikeli bir tırmanışa neden olabileceği” yönünde uyarıda bulunmuştur (Rusya, Duma'daki saldırı, 2018). Türkiye'den Bakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Bozdağ ise müdahaleyle ilgili “Sorunlar askeri eylemlerle çözülemez” söyleminde bulunmuş ve böylece ABD'yi desteklemediğini açıklamıştır (Suriye'ye Askeri Müdahale, 2018).

PYD'nin ABD ile ilişkisinin olumlu seyretmesiye hem Rusya hem de İran'la ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Bir diğer deyişle Rusya'nın PYD ile arasının açılmasının nedeni PYD'nin ABD'den gelen yardımlar neticesinde ABD'ye bağımlı hale gelmesidir. Ancak PYD'nin silahlı kanadı YPG'nin (Halk Savunma Birlikleri) genel komutanı Sipan Hemo Rusya'yı Kürtlere ihanet etmekle suçladığını açıklamıştır. Hemo, Rusya'nın iki yıldır Afrin'de yaşanan krizin çözümü için Kürtlerin varlığının gerekliliğini vurguladığını ancak kendisiyle yaptığı anlaşmayı bir gecede yok sayarak Türkiye'yle anlaşma yaptığını ve kendilerine ihanet ettiğini belirtmiş ardından şimdi olmasa da bir gün bu tutumundan dolayı Rusya'nın Kürtlerden özür dilemesi gerektiğini açıklamıştır (YPG, 2018). Hemo'nun Rusya'yı “ihanet” söylemiyle suçlamasının nedeni Türk Hava Kuvvetleri'nin Suriye hava sahasını kullanmaya başlamasıdır. Konuyla ilgili Rus Uluslararası İlişkiler Konseyi'nden Kirill Semyonov şu açıklamayı yapmıştır (Rus Basınında Zeytin Dalı Harekâtı, 2018):

“Türkiye'nin Afrin'deki operasyonu Türk Hava Kuvvetleri'nin Suriye hava sahasını kullandığı düşünülürse, Türkiye'nin sadece Rusya ile anlaşmasının sonucu olabilir. Moskova'nın Kürtlere hiçbir borcu yok. Rus ordusunun geçmişte Afrin'de gözlemci güç konuşlandırması Ankara ile pazarlık yapılması için atılmış bir adımdı. O zaman Türkiye'nin operasyonu Moskova için avantajlı değildi. Oysa şimdi Moskova tüm suçu, Kürtlere kısa menzilli taşınabilir hava savunma sistemleri ve diğer silahları sağlayarak onları ABD etkisinin bir aracı haline getiren ABD'ye atabilir.”

Semyonov Türk Hava Kuvvetleri'nin Suriye hava sahasını kullanmasının nedenini Rusya'yla yapılan anlaşma olduğunu kabul etmiştir. Ancak Rusya'nın Kürtlerden özür

dilemesini gerektirecek bir durum olmadığını; tüm sorumlunun ABD'nin yardımlarını kabul eden Kürtler ve yardımı yaparak Kürtleri etkisine alan ABD olduğunu söylemiştir.

Öte yandan, Zeytin Dalı Harekâtıyla ilgili ABD Savunma Bakanı Mattis, toprakları içerisinde silahlı direniş yaşanan tek NATO üyesi olan Türkiye'nin meşru güvenliğini sağlamak amacıyla harekâtı başlattığını açıklamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert ise harekâtle ilgili “meşru sınır güvenliği kaygısı” vurgusunda bulunurken bölgede ölçülü olması konusunda Türkiye'ye çağrıda bulduklarını da açıklamıştır (Zeytin Dalı Harekâtı için, 2018).

18 Mart 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, TSK ve ÖSO tarafından Afrin şehir merkezinin sabah 8:30'da kontrol altına alındığını açıklamıştır. Ayrıca Erdoğan “Afrin şehir merkezinde artık terör örgütünün paçavraları değil, huzurun ve güvenin sembolleri dalgalanıyor. Şu anda orada Türk bayrağı dalgalanıyor, Özgür Suriye Ordusu'nun bayrağı dalgalanıyor” (Erdoğan: Afrin'de Kontrol Sağlandı, 2018) sözleriyle bölgedeki huzurun ve güvenliğin Türk ve Özgür Suriye Ordusu iş birliğiyle sağlandığını vurgulamıştır. Rus medyasında ise (Temir ve Yıldız, 2018: 394) Matuzov harekâtın bu şekilde sonuçlanmasının şaşırtmadığını ve NATO üyeleri arasında ABD'den sonra Türk ordusunun en güçlü orduya sahip olduğunu yazmıştır. Ancak harekâtın bu şekilde sonuçlanmasına neden olan tarafın ABD'nin isteklerine göre hareket eden Suriyeli Kürtler olduğunu belirten Matuzov, Rusya'nın ısrarlarına rağmen Afrin'in Şam yönetimine devredilmemesi ve Zeytin Dalı Harekâtının başlamasından sonra Şam yönetimine ait askeri güçlerin bölgeye girmesinin artık hiçbir şeyi değiştiremediğini ancak sonucun yine de üzücü olduğunu ifade etmiştir. Rus medyasında yer alan bu haberden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin gerçekleştirdiği harekâtın tekrar başarılı sonuç vermesi Rusya'yı memnun etmemektedir. Çünkü Rusya'nın bölgedeki çıkarı Türkiye ile zıt düşmektedir. Yine de ABD'nin de bölgede bulunuyor olması Rusya'nın Türkiye ile arasını bozmamasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra yaşanan kriz Türkiye'nin sınırında olduğundan Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu harekâta alenen karşı çıkmamıştır. Zeytin Dalı Harekâtı sürecinde Rusya'da gerçekleştirilecek olan Başkanlık seçimlerinden dolayı da bölgeyle ilgilenemeyen Putin memnun olmadığı sonuç neticesinde de Türkiye ile güvenlik-dışılaştırma politikasını sürdürmektedir. Türkiye için de durum aynıdır. Hatta bu ortaklığın devamlılığı iki ülke arasında S-400 savunma silahlarının alış-verişini sağlamıştır. Ayrıca harekâtın başarıyla sonuçlanması Türkiye'nin bu bölgede etkin ve güçlü bir aktör olduğunu tekrar gözler önüne sermiştir.

4.4.3. Barış Pınarı Harekâtı

Suriye’de yaşanan krizin Türkiye sınırında güvensizliğe neden olması önce Fırat Kalkanı daha sonra ise Zeytin Dalı Harekâtının gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Ancak Suriye’deki iç savaşın sona ermemesi ve Türkiye sınır bölgesinde yaşanan tehdit ve tacizler nedeniyle meşru müdafaa hakkı doğrultusunda 9 Ekim 2019 yılında üçüncü harekât olan Barış Pınarı Harekâtı (BPH) başlatılmıştır. BPH sadece Suriye’ye yönelik bölgesel bir harekât değildir; küresel de bir harekâttir. Suriye’de PKK/PYD-YPG örgütlerinin terör devleti kurmak istemesi nedeniyle Türkiye’nin bu bölgeye yeni bir harekât başlatması güvenlikleştirme politikasını uyguladığını göstermektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan (2019) Tweeter üzerinden yaptığı açıklama ile kamuoyuna hareketin amaçları hakkında bildirimde bulunmuştur:

“Türk Silahlı Kuvvetleri'miz Suriye Milli Ordusu'yla birlikte Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG ve DEAŞ terör örgütlerine karşı #BarışPınarıHarekati'ni başlatmıştır. Amacımız güney sınırımızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir. Barış Pınarı Harekâtı ile, Ülkemize yönelik terör tehdidini bertaraf edeceğiz. Oluşturacağımız GÜVENLİ BÖLGE sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmelerini sağlayacağız. Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacak, tüm bölge halkını terörün pençesinden kurtaracağız.”

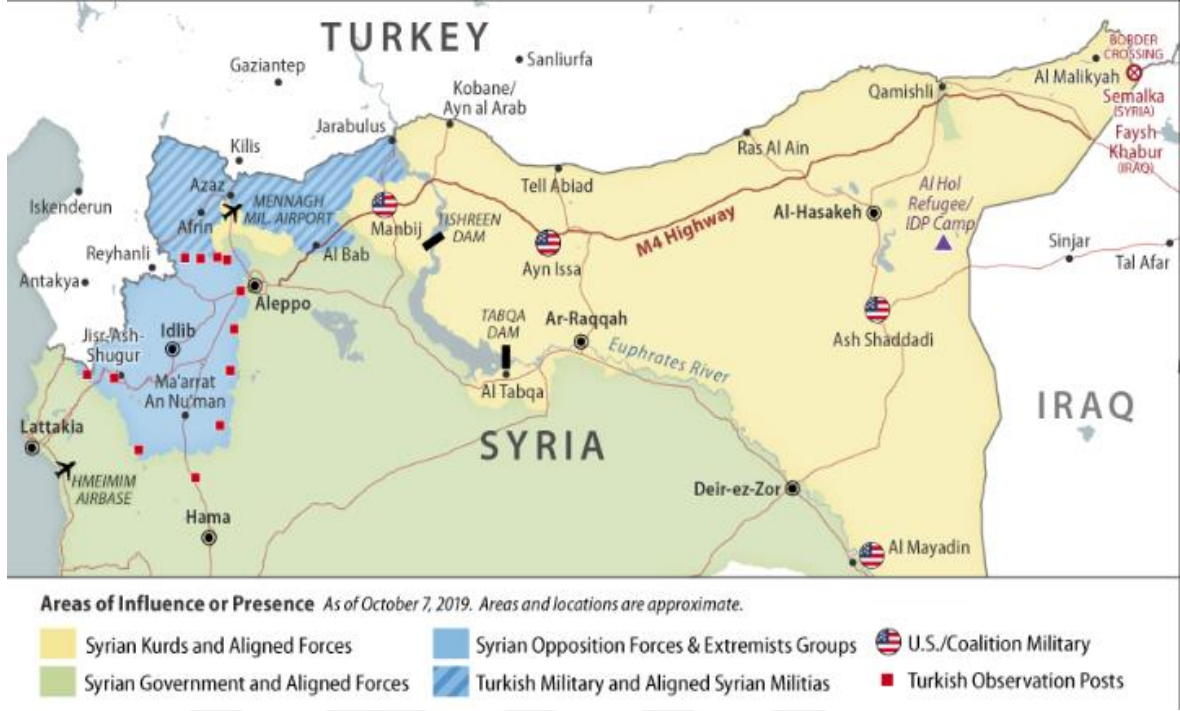
Erdoğan’ın “bölgeye barış ve huzur getirmek” ve “bölge halkını terörün pençesinden kurtarmak” ifadeleri harekâtın meşruiyetini sağlayan güvenlikleştirme söylemleridir. Harekâtın başladığı gün Putin ve Erdoğan’ın telefon görüşmesinden sonra Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov’un bölgede yaşanan krizin en başından beri Türkiye’nin sınır güvenliğini tehdit ettiğini ve Türkiye’nin de bunun kaygısını yaşıyor olmasının anlaşılabilir olduğunu söylemesi, harekâtın başlatılması sonucunda iki ülke arasında ilişkilerde bozulma olmayacağını düşündürmektedir (Güler, 2019). Harekâtın başlatılmasından bir gün önce Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ABD Başkanı Trump’a telefon açarak harekâtın başlatılacağını haber vermesi ise Türkiye’nin ABD’yi karşısına almak istemediğini göstermektedir. Harekâtla ilgili Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu başlangıçta Resulayn ve Tel Abyad arasındaki bölgenin 30 km’lik derinliğinde güvenli bölgenin oluşturulmasını planladıklarını açıklamıştır. Güvenli bölge istenildiği gibi iki bölge arasında oluşturulduktan sonra tüm sınırı kapsayacak biçimde genişletileceğinin planlandığını da belirtmiştir.

Şekil 5: Çavuşoğlu'nun açıklamasına göre oluşturulacak güvenli bölge

Kaynak: BBC, 2019.

Harekâtın başlatılmasından sonra ABD Başkanı Trump birbirinden farklı dört açıklamada bulunmuştur. Öncesinde harekâtın başlatılması için sınırdan askerlerini çekeceğini söyleyen ABD Başkanı ülkesinden ve AB üyelerinden gelen olumsuz tepkiler sonrasında Türkiye'yi ekonomik yaptırım uygulamakla tehdit etmiştir. AB ülkeleri tarafından BPH kınanmış ve operasyonun son bulması için Türkiye'ye çağrılarda bulunulmuştur. Erdoğan ise yaptığı açıklamada ülkesinde bulunan mültecilerin haklarını savunduğunu ancak bu durumun çarpıtılması halinde sınır kapılarını açıp 3,5 milyon mülteciyi Batı'ya göndereceğini söylemiştir (BPH 3. Gününde, 2019).

Şekil 6: Suriye’de Yer Alan Güçlerin Etkili Oldukları Bölgeler

Kaynak: CRS, 2019.

Gerçekleştirilen harekât, 17 Ekim’de ABD ile “Ankara Mutabakatı” imzalanmasına neden olurken; 22 Ekim’de de Rusya’yla “Soçi Mutabakatı” imzalanmasını sağlamıştır. Her iki mutabakat da küresel bir yankı oluşturmuştur. Böylece Türkiye’nin Suriye’deki bütün talepleri kabul edilmiş, Ankara önemli bir diplomatik başarı elde etmiştir.

ABD ile anlaşmanın sağlandığı 13 maddelik mutabakata göre BPH operasyonu bölgede 120 saat boyunca duraksayacak ve Halk Savunma Birlikleri (YPG) bu saat içerisinde oluşturulmak istenen güvenli bölgenin dışına çıkabilecektir. YPG’nin bölgeyi terk etmesiyle birlikte Türkiye’nin güvenli bölgenin sağlanması için başlatmış olduğu operasyon son bulacak ve ABD de Türkiye’ye uyguladığı yaptırımları sonlandıracaktır. Böylece mutabakatta yer aldığı üzere Suriye’deki anlaşmazlık Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) 2254 sayılı kararına (UNSC-S/Res/2254 2015) uygun şekilde sonlandırılmayı hedeflemektedir. Ayrıca mutabakatta yer alan “iki yakın NATO üyesi” ibaresi iki ülke arasında ilişkilerde normalleşme sinyallerini göstermektedir (TCCB, 2019).

Rusya ile ortaklaşa hazırlanan mutabakat ise 10 maddeden oluşmaktadır. İlk madde ABD ile yapılan mutabakatta benzerlik göstermektedir. Hem ABD hem de Rusya Türkiye’nin milli güvenliğini sağlamak amaçlı girişimlerini onayladıklarını belirtmektedir.

Ayrıca Rus askeri polisi ve Suriye sınır muhafızları 23 Ekim sabah 12 saatinden itibaren hareketin alanının dışındaki Suriye tarafında, YPG örgütünü Türkiye-Suriye sınırından 30 km dışarıya çıkaracağını temin etmiştir. Bu işlemin 150 saat süreceğini belirten Rusya Federasyonu, Adana Mutabakatının uygulanılmasında kolaylık sağlayacağını belirtmiştir (AA, 2019). Putin'in Adana Mutabakatını yeniden gündeme getirmesinin nedeni iki şekilde açıklanmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin bölgeye müdahale edip ABD ile güvenli bölge oluşturma olasılığını engellemek; ikincisi ise Türkiye ile Suriye arasında iletişim kurulmasını sağlayarak, arabulucu konumunda olup, problemlerin çözümünü sağlamaktır (Adana Mutabakatı, 2019). Mutabakattaki bir diğer önemli madde ise Kamışlı bölgesi hariç diğer bölgelerde Türk ve Rus askerleri tarafından 10 km derinliğinde devriye uygulanacağını planlanmasıdır. Rusya bölgede Türkiye'nin etkin güç olması ya da ABD ile hareket eden etkin bir güç olmasından endişe duyduğundan ortak çıkarıya uygun bir madde sunmuştur. Aynı durum ABD için de geçerlidir. Şayet ABD'de kendi çıkarlarına zıt hareket etmemesi için önce Türkiye'ye yaptırımlar uygulamış ardından bölgede Rusya ile Türkiye'nin birlikte hareket etmelerini engellemek için ortak çıkarların yer aldığı mutabakatı sunmuştur.

İki güçlü devletin bölgedeki politikaları nedeniyle Türkiye Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtında olduğu gibi başarılı bir sonuç elde edemese de diğer hareketlerden daha fazla alanı YPG'den arındırabilmiştir. Ayrıca terör örgütlerinin Akdeniz'e ulaştırmayı hedefledikleri oluşumları engellenmiştir. Her ne kadar ABD ve Rusya'yla yaşanan diplomatik süreç harekâtı kısıtlamış olsa da Türkiye'nin bölgedeki varlığı Suriye'deki etkinliğini arttırmıştır.

Barış Pınarı Harekâtı döneminde de Rusya'yla Türkiye arasındaki ilişkilerde yakınlık sürmüştür. Ancak bölgedeki operasyon hem ABD hem de Rusya'yı rahatsız ettiğinden diplomatik yollarla çözüm oluşturulmaya çalışılmıştır. ABD Başkanı'nın söylemleri sürekli değişmiş olsa da tavrı nettir. Türkiye'ye rahatsızlığını dile getiren ve operasyonu durdurmasını isteyen ABD ve AB ülkeleri olumlu yanıt alamayınca Türkiye'nin gerçekleştirdiği harekâtı kınamışlardır. ABD ise Türkiye'ye ekonomik yaptırım uygulamaya başlamıştır. Türkiye'nin net duruşu ise ABD'nin uzlaşmaya yanaşmasına neden olmuştur. Rusya ise en başından beri Türkiye ve Suriye arasında iletişim kurulması gerektiğini savunmuştur. Operasyonun başlamasıyla da aynı tavrı sürdürmüş ve Türkiye ile Soçi'de görüşme ayarlamıştır. Bölgedeki farklı çıkarların varlığı yine de Türkiye ve Rusya arasında

anlaşmazlık çıkmasına ve ülkelerin birbirini ötekileştirmesine gerek kalmadan çözüme ulaştırılmaya çalışılmıştır. Türkiye başarısız darbe girişiminden sonra gerçekleştirdiği üç harekât sayesinde diğer güçlere rağmen kendi güvenliğini sağlamayı amaçladığını uluslararası arenada kanıtlamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin bölgede elde ettiği sonuç “oyun değiştirici” niteliktedir.

Ayrıca Rusya'nın Suriye'ye yaptığı ekonomik yatırımlarla Suriye'ye yardımcı olduğu anımsandığında gerçekleştirilen Soçi Mutabakatı ile Türkiye'nin isteklerinin kabul edilmesi, Türkiye için bölgede büyük bir başarının sağlandığını göstermektedir. Kremlin Sözcüsü Peskov'un mutabakattan sonra “bölgedeki YPG örgütünün geri çekilmemesi halinde örgütün Türk ordusu tarafından silindir gibi ezileceği ve Rusya'nın da korumayacağını” açıklaması ise (Hacıoğlu, 2019) Türk ordusunun gücünün ve Türkiye-Rusya yakınlaşmasının yansımasıdır. Bahsedildiği gibi Rusya'nın YPG'ye karşı bu tutumu örgütün ABD ile yakınlaşmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Rusya çıkarlarını gerçekleştirebilmek için YPG ile birliktelik kurmak zorundadır. Bu nedenle bu örgütü terör örgütü olarak nitelendirmemiştir. Bunun yerine “Kürt oluşumları” demiştir. Ancak 2017 yılında bu örgüte silah yardımıyla bulunmaması -Türkiye ile ilişkilerinin düzelmesi önemli bir nedendir- örgütün ABD ile yakınlaşmasını sağlamıştır. Ancak bu beraberlik Rusya'nın bölgede etkinleşmemesine neden olmuştur. Yine de Rusya Suriye'deki çıkarları nedeniyle Esed rejiminin tüm ülkede hâkim olmasını istemektedir (Haşıl, 2021: 58-59).

Yapılan mutabakatlardan sonra ABD'nin bölgede etkisinin azalması ve Rusya'nın lehine bir karar alınması sonucunda bölgede kazanan bir diğer ülkenin Rusya Federasyonu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple YPG ile anlaşma sağlamaya ve ABD'ye değil kendisine bağlı olması için ortak bir yol aramaya çalışmıştır. Ağustos 2020'de YPG'nin siyasi kanadı Suriye Demokratik Meclisi ile kendisine yakın bir parti olan Halkın İradesi Partisi'ni (HİP) Moskova da bir araya getirmiştir. Ancak istediği sonucu alamamıştır (Çağlar Hekimoğlu, 2021: 1418). Özetlenecek olursa başlatılan BPH sebebiyle hazırlanan mutabakatların sonucunda Türkiye ile Rusya'nın bölgedeki çıkarlarının sağlanması ancak bölgede ABD'nin aleyhine karar alınması iki ülke arasında S-400 füzelerinin alışverişinin yapılmasına da neden olacaktır. Sovyetler Birliği döneminde geliştirilen ve Rusya tarafından günümüze uyarlanan S-400 füzeleri hava savunma sistemindeki en güçlü silahtır. 400 rakamı ise silahın ulaştığı kilometre cinsinden en uzak mesafeyi kastetmektedir (Dört Soruda S-400 Krizi: 2021).

4.5. Türk-Rus İlişkilerinde Yakınlaşma: S-400 Meselesi

NATO üyesi olan Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Füzesini alması ikili ilişkilerinde (Türkiye-ABD; Türkiye-Rusya) bir karmaşaya neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Rusya'yı tehdit görerek NATO'ya üye olan Türkiye; Aralık 2017'de S-400 füze savunma sistemi alımı için Rusya'yla sözleşme yapmıştır. Bunun en temel nedeni yukarıda bahsedildiği gibi Türkiye'nin ABD ile ilişkilerindeki değişimdir.

Türkiye'nin bulunduğu konum kendisini güvende hissetmemesine neden olmaktadır. Suriye'de yaşanan savaş nedeniyle Türkiye'nin güvensizlik yaşaması güvenlik ihtiyacının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin sınırında yaşanan ancak uluslararası kriz haline gelen Suriye iç savaşı ve 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrasında yaşanan Batı'ya karşı güvensizlik durumu Türkiye'nin Rusya ile S-400 füzesinin alım-satımının yaşanmasına neden olmuştur. Öncesinde Türkiye 2013 yılında NATO üyelerinin sahip olduğu Patriot Sistemi'ne sahip olmak için başvuru yapmasına rağmen ABD'den olumlu yanıt alamamıştır. Bunun üzerine savunma sistemi için yeniden ihale başlatan Türkiye, ihaleye ABD, Fransa-İtalya ve Çin şirketlerinin katılması sonucunda; NATO üyesi olmayan Çin'in ihaleyi kazanması nedeniyle ABD ile ilişkilerin gerginlik yaşanmıştır. Hatta ABD Çin'e yaptırım uygulama kararı almıştır (Türkiye Obama Döneminde Patriot'ı Neden Alamadı, 2019). Türkiye bulunduğu konum itibarıyla savunma sistemine ihtiyacı olduğunu belirtmiş ve NATO üyesi olduğu için ABD ile anlaşma sağlamaya çalışmıştır. Ancak ABD Türkiye'nin 'teknoloji transferi' talebinin şirketlerindeki 'fikri mülkiyet kanununa' uymadığı gerekçesiyle Türkiye'nin isteğini geri çevirmiştir. Bununla birlikte Türkiye savunma sistemi için Çin'le görüşme sağladığında ABD Türkiye'ye tepki göstermiştir. Ayrıca Çin'in savunma sistemi NATO sistemiyle uyumlu olmadığından Çin'in kazandığı ihale 2015 yılında Türkiye tarafından iptal edilmiştir.

2016 yılında Milli Savunma Bakanı Işık yaptığı açıklamada NATO'nun silahlarına sahip olmak istediklerini ancak Rusya ile de görüşmeleri göz ardı etmediklerini söylemiştir (Işık, 2016). İlişkilerin yeni yeni düzelmeye başladığı dönemde her iki ülkenin füze savunma sistemleri için görüşme yapmaya başlaması birbirlerine güvendiklerinin ve güvenlik-dışlaştırma politikasının uygulandığını göstermektedir. Hem Milli Savunma Bakanı'nın söylemi hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın uzun menzilli füze projesinde iş birliği yapılacağına dair yaptıkları söylemler, güvenikleştirme söylemlerinin geride kaldığını ve birbirlerini öteki/düşman yerine dost olarak nitelediklerini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin Çin'den sonra Rusya'yla savunma sistemi için görüşüyor olması Türkiye ve ABD ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. ABD Savunma Bakanlığı Sözcüsü Charles Summers basın toplantısında gazetecilere “Türkiye, S-400'leri alırsa bunun askeri ilişkilerimiz bakımından ağır sonuçları olur. F-35 ve Patriotları almaları söz konusu olmayacak” (Gokkus, 2019) söyleminde bulunmuştur. Summers'ın bu sözlerinden Rusya ile S-400 anlaşması yapıldığında Türkiye'ye karşı güvenlikleştirme politikası uygulanacağı anlaşılmaktadır. Öyle ki Millî Savunma Bakanlığı'nın 12 Temmuz 2019 tarihinde ilk parçaların Türkiye'ye ulaştığını açıklaması üzerine 17 Temmuz 2019 tarihinde ABD Türkiye'yi proje ortağı olduğu F-35 yeni nesil savaş uçaklarının üretim sürecinden çıkarıldığını duyurmuştur (S-400, 2021). 29 Eylül'de Putin ile Erdoğan'ın Rusya'da görüşmelerinden sonra Erdoğan'ın yaptığı açıklama geri adım olmayacağını bildirmektedir (Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2021). Keza Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu (2019), Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın (2019) ve Savunma Sanayi Başkanı Demir (2020) de medyaya yaptıkları açıklamalarda geri adım olmayacağını belirtmişlerdir.

Türkiye'nin ABD'nin CAATSA (Düşmanlarıyla Yaptırımlarla Mücadele Etme Yasası) yaptırımları uygulamasına karşın (Korte 2017) bu kararlılığı Rusya ile ilişkilerinde güvenlik-dışılaştırmanın devam ettiğini göstermektedir. Ancak yine de iki ülke arasında çıkar farklılıklarının olması -Suriye örneğinde olduğu gibi- ilişkilerinin kompartımantasyona dayalı olduğunu da göstermektedir. Ayrıca ABD ile yaşanan ‘teknoloji transferi’ sorununun Rusya ile yaşanmamasının nedeni, Rusya'nın kritik savunma pazarlarını yakalayabilmek için seçeneklerini esnek tutmasından kaynaklanmaktadır (Kasapoğlu, 2017: 3).

Türkiye'nin NATO üyesi ülke olarak Rusya'dan S-400 savunma sistemini alması ilktir. Ayrıca NATO'nun Hava Savunma Sistemi (HSS) olmasına rağmen Türkiye'nin Rusya'dan S-400 almayı tercih etmesi Batılı müttefiklerine güven duymadığını düşündürmektedir. Aynı zamanda NATO'ya yönelik stratejik faaliyetler yürütmesi de hem ihtiyacını gidermesine hem de Batılı müttefikleriyle arasının bozulmamasını sağlamıştır (Kibaroglu, 2018: 42-43). Türkiye'nin NATO üyesi olmasına rağmen NATO savunma sistemine sahip olamaması ve bu sebeple Rusya'yla anlaşma yapması iki ülkenin askeri bir iş birliği içerisinde olduğunu göstermektedir. Böylece Türkiye-Rusya ilişkisi öncekilerden farklı bir dönüm noktasına ulaşmıştır.

Türkiye bulunduğu konum itibariyle Hava Savunma Sistemine ihtiyaç duyduğunu kamuoyuna duyurmuş ve onların onayıyla da Rusya ile anlaşma sağlamıştır.

Güvenlikleştirme politikasını hava savunma sisteminin gerekliliği konusunda kullanan aktörler, olası bir durum için milyar dolarlık füzeler için Rusya ile anlaşma sağlamıştır. Kibaroglu'na göre (2018) Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle bu silaha ihtiyacı vardır. Ancak Rusya'ya karşı ulusal güvenliğini sağlamak için NATO'ya üye olan Türkiye'nin üyeliği devam etmekteyken Rusya'dan S-400 savunma sistemini alması kafaları karıştırmaktadır. Silahın olası bir tehdit için alınmış olması ve ülke ekonomik kriz yaşarken bu derece büyük bir maliyetin onaylanması Türkiye'yi ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. Zira Türkiye S-400 hava savunma sistemi için 2,5 milyar dolar vereceğini onaylamış ancak faturanın 1 milyar 125'ini kendisi karşılarken geri kalanı da Rusya'ya borçlanarak ödeyecektir (S-400'leri Beklerken, 2019). Yine de başarısız darbe girişimi sonrasında acil önlem alınması gereken bir "tehdit varlığı", "iktidarın tehdit söylemi" ve "halkın tehdidi onaylaması" durumuyla ABD'nin güvenleleştirilmiş, "güvende olmak" için Rusya'yla anlaşmanın sağlanarak hava savunma sisteminin alınması kabul edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Bu çalışma 2015-2020 yılları arasında Türk dış politikasında Rusya'nın değişen yerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Rusya'nın ulusal güvenlik için öncelikli bir tehditken nasıl bir stratejik ortağa dönüşebildiği güvenlikleştirme kuramıyla açıklanmıştır. Kopenhag Okulu'nun inşacı güvenlik yaklaşımı, kimlik tanımlarının, dolayısıyla dost ya da düşman tanımlamalarının ilişkisel olarak anlamlandırıldığını ve inşa edildiğini iddia etmektedir. Buna göre, ülkelerin ilişki sürecinde kendi çıkarları yeniden tanımlanabilir ve kimliklere yükledikleri anlamlar değişebilir. Bu nedenle belirli aktörlere yönelik belirledikleri ve uyguladıkları dış politikaları da değişecektir. Başka bir deyişle, dost ve düşman olma durumu kesin ve değişmez değildir. Güç ilişkileri değiştikçe dost-düşman ilişkisi de yeniden anlamlandırılmaktadır.

Tezde Türk-Rus ilişkilerinin tarihine bakıldığında da bu değişim görülmüştür. Örneğin, Osmanlı Devleti döneminde Kırım ile ilgili iki ülkenin farklı çıkarının olması ilişkilerin düşmanlaşmasına neden olmuştur. 20. yüzyılda ise Rusya yine kendi çıkarları nedeniyle Osmanlı'ya karşı taraf olmuştur. Rusya, Osmanlı devletine büyük bunalımlar içerisindeyken 2 Kasım 1914 yılında yani Birinci Dünya Savaşı yaşanmaktayken savaş ilan etmiştir. Ancak 1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye'nin Lozan Konferansı'nda Lozan Boğazlar Sözleşmesinin tekrar ele alınması gerektiği yönündeki notasına ilk olumlu yanıt veren ülke Rusya olmuştur.

1946 yılında Rusya'nın Boğazlardaki hakimiyeti eline almak istemesi ve İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin Boğazlarda sahip olduğu egemenlik hakkını kötüye kullandığını ileri sürmesi Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin daha da ilerlemesine neden olmuştur. Aynı zamanda bu yakınlık NATO'nun ve Truman Doktrininin ortaya atılmasını sağlamıştır. Bu dönemde hem Rusya'nın istekleri hem de ABD'nin SSCB'ye karşı olan ülkelere ekonomik yardım yapacağını bildirmesi nedeniyle Türkiye'de SSCB'ye karşı güvenlikleştirme söylemi yapılmıştır. Öyle ki dönemin önemli iki partisi (CHP-DP) diğer partiden farklı olduklarını belirtmek amacıyla birbirlerini komünist olmakla suçlamıştır. 1953 yılına gelindiğinde ise SSCB Türkiye'den istediklerinden vazgeçtiğini bir nota ile belirtmiştir. Böylece iki ülke arasında yumuşama başlamıştır.

1958 yılında Irak'ta gerçekleşen savaş nedeniyle ikili ilişkiler tekrar gerginleşmiştir. SSCB Türkiye'nin bölgeye müdahalesi durumunda sonuçlarına katlanması gerektiğini bildirmiş bir diğer deyişle Türkiye'yi tehdit etmiştir. Aynı durum Suriye Savaşı'nda da yaşanmıştır. Ancak 1958'de Türkiye'nin müdahalede bulunmaması için ABD Türkiye'yi ikna etmişken; Suriye Savaşı'nda Türkiye sınır komşusu olması ve sınır güvensizliği yaşadığı gerekçesiyle bölgeye harekât başlatmıştır. 1958'de Türkiye ve Rusya arasında füze sorunu da yaşanmıştır. ABD ile Rusya'nın füzelerle ilgili anlaşma sağlamasına kadar sorun devam etmiştir. SSCB bu füzelerden rahatsız olduğunu Türkiye'ye bildirdiğinde Türkiye'nin yanıtı ise füzelerin amacı savunmayı sağlamak olduğu şeklindedir. Ayrıca Türkiye bulunan füzelerden rahatsız olduğunu belirten SSCB'ye aynı füzeler ve silahlanmanın kendilerinde de olduğunu hatırlatmıştır. Bu süreçte iki ülke arasında bir güvenlik ikilemi söz konusudur. Buna iki ülkenin savunmacı realist tavrı neden olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin yumuşama döneminde Türkiye ile ABD'nin arasının açılması Türkiye'nin SSCB ile yakınlık kurmasını sağlamıştır. Özellikle Kıbrıs Sorununda ABD'nin Türkiye'yi desteklememesi ve SSCB ile anlaşma yaparak Türkiye'den Patriot füzelerini kaldırması buna neden olmuştur. Çünkü Türkiye kendi güvenliği ile ABD'nin çıkarı çatıştığında ABD'nin kendi çıkarını göttüğünü görmüştür. Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşmasıyla birlikte her iki ülkenin ortak çıkarı olan enosisin sağlanmaması için ABD Yunanistan'a baskı uygulamıştır. Hem ABD hem de SSCB Türkiye ile yakınlığı bozmak istememiştir. Ancak yine de her iki ülke de Türkiye'nin bölgeye müdahale etmesine karşı çıksa da 1972 yılında müdahaleyi gerçekleştiren Türkiye 2 gün sonra da anlaşmayı sağlamıştır.

1991 yılında SSCB'nin devrilmesi sonucunda Türkiye ve Rusya ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Ekonomik anlaşmalar gerçekleştirmiş olsalar da Kosova ve Bosna-Hersek sorunlarında iki ülke yeniden karşı karşıya gelmiştir. Ancak iki ülke rekabet ilişkisini çok fazla uzatmamış ve ilişkilerini iş birliği yönünde ilerletmişlerdir. Türkiye'nin bu politikayı uygulamasının nedeni SSCB kadar güçlü olmasa da Rusya'nın, kendisinin Kuzeyinde bir tehdit oluşturduğunun farkında olmasıdır. Böylece hem Batılı ülkelerle ve ABD'yle ilişkilerini yürütürken Rusya'yla da denge politikası kapsamında ilişki kurmuştur. 2002 yılı AK Parti dönemiyle birlikte Ahmet Davutoğlu'nun dış politikada aldığı kararlar da bu yöndedir. Türkiye'nin özgür ve güvenli olması ilk koşulu oluştururken; ikinci koşulu çevresindeki ülkelerle iyi ilişkiler sürdürmesi sonucunda Türkiye'nin savunmacı

reflekslerinin ve sürekli tehdit edildiği algısının sürdürülmemesini oluşturur. Bir diğer koşul ise Türkiye'nin dış politika kararlarında çok boyutlu alanlarda yer alması gerektiğidir. Böylece NATO içerisinde bulunurken Rusya ile ilişkilerini ilerletebilecek ya da Avrupa Birliği için üyelik başvurusunda bulunabilecektir.

2000'li yıllarda Türkiye, artık bir köprü ülkesi olmak yerine merkez ülke olmayı hedeflemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin komşularla sıfır sorun ve ritmik diplomasi anlayışı Rusya ile ilişkilerin de geliştirilmesini sağlamıştır. Ritmik diplomasiye göre ülkelerle hem uyum hem de hareketlenme sağlandığında Türkiye'nin çıkarları da kolaylıkla sağlanabilecektir. Burada da yine küresel bir aktör olmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Eğer Türkiye diğer ülkelerle sürekli görüşme içerisinde olur ve onlarla ortak bir yol sağlamayı başarırsa kendi çıkarlarını da kolayca sağlayabileceği belirtilmektedir.

Bunun için Türkiye ve Rusya arasında iki ülkenin de ortak denizi olan Karadeniz'de her iki ülke de çıkarlarını sağlayabilmek için 2004 yılında "RF ve TC Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon" imzalanmıştır. Bu deklarasyon her iki ülke için kırılma noktası niteliğinde olsa da öncesinde KEİ ve BLACKSEAFOR içerisinde bulunuyor olmaları, Karadeniz için bu işbirliğinin sağlanacağını bildirmekteyken iki ülkenin güvenliklerini sağlayabilmek için de işbirliği içerisinde bulduklarını göstermektedir. Ayrıca hem Rusya'nın bu dönemde en önemli dış politikasının güvenliğini sağlamak olması hem de ABD'nin bu bölgede etkin olmak istemesi Türkiye'nin ve Rusya'nın çıkarına olmadığından iki ülke bu bölgede işbirliğini sağlayabilmişlerdir.

Türkiye ve Rusya yalnızca Karadeniz'de değil, enerji alanında da işbirliği yapmışlardır. İkilinin yakın ilişkisi 2010 yılına kadar sürmüş ve bu süreçte Doğu Akdeniz bölgesinde işbirliği sağlayan bu iki ülke Türk Akım Projesini de gündeme getirmişlerdir. Ancak 2015 yılında Türkiye tarafından Rus uçağının düşürülmesiyle birlikte proje askıya alınmıştır. Rusya'nın Türk Akım Projesini desteklemesinin nedeni ise Ukrayna'ya ihtiyaç duymadan Avrupa'ya doğalgaz iletebilecek olmasıdır. Türkiye'nin desteklemesinin nedeni ise bu doğalgaz akım hattı sayesinde artık merkez bir ülke kabul edilebilecek olmasıdır.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Arap Baharının yaşanması ve uzun sürmesi sonucunda ayaklanma Suriye'ye de yansımıştır. Suriye yönetiminde yer alan Esed'i destekleyen taraf Rusya ve Çin iken; ayaklananları destekleyen taraf çoğunlukla Batı ülkeleri ve ABD'dir. Türkiye ise en başta denge politikası gütmekteyken daha sonraları bölgeye

alenen yardımda bulunan ABD ve Esed rejimini destekleyen Rusya'dan duyduğu rahatsızlık nedeniyle de politikasını değiştirmiştir. Özellikle Türkiye sınırındaki Türk uçağının Esed rejiminin kullandığı Rus uçakları tarafından vurulması Türkiye'nin büyük bir güvensizlik yaşamasına neden olmuştur. Daha sonrasında Rusya'nın Türkiye sınırını ihlal etmesi bu güvensizliğin artmasına neden olmuştur. Olayların yaşanmasından sonraki görüşmelerde tekrarlanmaması için uyarıda bulunan Türkiye'nin sınırı 24 Kasım 2015 tarihinde Rus SU-24 uçağı tarafından yeniden ihlal edilmiştir. Türkiye Rus savaş uçağı için on kez ikaz da bulunmasına rağmen ihlalin devam etmesi sonucunda uçak düşürülmüştür. Bunun üzerine iki ülke de yaşanan olayın kendilerini hayal kırıklığına uğrattığı söyleminde bulunurken; özellikle Rus lideri Putin Türkiye'ye karşı güvenikleştirme söylemleri gerçekleştirmiştir.

Rus savaş uçağının düşürülmesiyle birlikte Türkiye için "Sırtımızdan Bıçaklandık" söylemini yapan Putin; dostu olarak gördüğü ülkenin artık düşmanı olduğunu ve bunun için kendisine yaptırım uygulama kararı aldığını açıklamıştır. Önceleri Türkiye'deki elitler ve Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri geri adım atılmayacağı yönünde olsa da Rusya tarafından gerçekleştirilen yaptırımlar nedeniyle özellikle ekonomik kayıpların yaşanması ortak bir çözümün üretilmesi için görüşmeler yapılmasına neden olmuştur. 2016 yılının Haziran ayında Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rus lideri Putin'e yazdığı mektup sonrasında ilişkiler düzelmeye başlamıştır. İlişkilerin düzeleceği sırada Türkiye'de gerçekleştirilen 15 Temmuz başarısız darbe girişimi yaşanmıştır. Türkiye yaşadığı bu olay karşısında dost ve düşmanını yeniden belirlemiş ve yeni dış politika kararları almıştır. Uçak düşürme olayı yaşanmadan önce ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olan Türkiye; yaşanan uçak krizi sonrasında da ABD ile ilişkilerini aynı düzeyde devam ettirmiştir. Ancak 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrasında ABD'nin takındığı tavır, darbenin arkasında ABD'nin olabileceği fikrini düşündürmüştür.

Rusya ise Türkiye'yle ilişkileri düzelmeye başlamışken ve yaşadığı gerilim nedeniyle yeterince zarara uğramış olduğundan darbe girişimi karşısında Erdoğan'ı desteklediğini açıklamıştır. Böylece Türkiye uçak krizi sırasında Rusya için güvenikleştirme söylemi yaparken; gerçekleşen darbe girişimi sonrasında güvenikleştirme söylemini ABD'ye yapmıştır. Rusya'yla ilişkileri düzelmeye başladığından ve kendisini desteklediğini açıkça belirtmesi nedeniyle de Rusya'yı güvenlik-dışılaştırmıştır. Bunun en önemli nedeni 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrasında ABD'nin Türkiye'nin varlığı, sürekliliği ve milli iradesi için tehdit oluşturduğu fikri ve söylemleridir.

Türkiye ile Rusya yakınlaşmaya başlayınca Türk Akım Projesi, S-400 hava savunma sistemleri için görüşmeler de başlamıştır. Her iki ülke için yeniden ilişkilerin düzelmesi önemli bir gelişme olsa da bunun küresele yansıtılması çok daha önemlidir. İkili ilişkilerin yakınlaşması ABD'nin ve Batılı ülkelerin çıkarına ters olduğundan bu durumu hoş karşılamamışlardır. Üstelik anlaşmazlığa düştükleri bölgeyle ilgili Türkiye ve Rusya görüşmeler gerçekleştirmiş ve bu görüşmeler sonucunda da medyaya olumlu açıklamalar yapmışlardır. İki ülkenin ilişkilerinin eskiye dönmesi ve derinleşmesi nedeniyle 16 Aralık 2016 tarihinde Ankara'da "Türkiye ve Rusya İlişkilerinin Derinleştirilmesi" isimli bir konferans düzenlenmiştir. 19 Aralık 2016 tarihinde Rus Büyükelçisi Andrey Karlov konferansta ikili ilişkilerin daha da hızlanması gerektiğini vurguladığını açıklarken Polis memuru Mevlüt Mert Altıntaş tarafından suikasta uğramıştır.

Yaşanan suikast sonucunda iki ülke arasındaki ilişkinin duraksayıp duraksamayacağı merakla gözlenirken hem Erdoğan hem de Putin suikastın bir provokasyon olduğunu açıklamışlardır. Ancak hem Teamül Hukuku'nda hem de BM Genel Kurulu'nun 3166 sayılı kararındaki ekte belirtildiği üzere büyükelçinin koruma sorumluluğu Türkiye'de olduğundan Rusya suikast sonucunda Türkiye'yi "suçlu" kabul etme hakkı vardır. Putin ise, Türkiye'yi sorumlu görmediğini ve suikastın Türkiye-Rusya ilişkilerinin bozulmasıyla Suriye'deki barışın engellenmesi için yapılan bir hedef olduğunu belirtmiştir. Hem Putin'in "Türkiye ile Rusya ilişkilerinin bozulması için hedef" hem de Türkiye'deki elitlerin suikastı gerçekleştirenin FETÖ'den bir üye olduğunu belirtmesi üstü kapalı bir şekilde ABD'nin suçlandığını göstermektedir. Bu olay, Türkiye ile Rusya'nın ABD'ye karşı güvenlikleştirme politikası güderken birbirlerine güvenlik-dışlaştırma politikasını devam ettirdiklerini göstermektedir.

Rusya'yla ilişkileri düzelen Türkiye; güneydoğusunda yaşanan savaşın kendisini sürekli tehdit ediyor olmasına daha fazla sessiz kalmamış ve bölgeye, kendi sınırının güvenliğini sağlamak için müdahalede bulunacağını açıklamıştır. Rusya her ne kadar Esed rejimini destekliyor olsa da Türkiye'nin sınır güvenliği nedeniyle müdahalede bulunacak olmasına hak vermiştir. Türkiye'nin 24 Ağustos'ta gerçekleştirdiği ilk harekât olan Fırat Kalkanı Harekâtına tepki göstermemiştir. Bölgede kendi çıkarı için bulunan ABD de BM Antlaşması'nın 51. Maddesine atıf yaparak bölgeye müdahalede bulunan Türkiye'ye tepki göstermemiştir. Ancak Suriye bu müdahalenin egemenliğine ihlalde bulunduğunu söylemiştir. Erdoğan'ın hareketla ilgili yaptığı açıklamanın "Zalim Esedin hükümranlılığına

son vermek için oradayız” söylemi Rusya’nın tepki göstermesine neden olmuştur. Çünkü Rusya en başından beri kendi çıkarlarını Esed sayesinde gerçekleştirebileceğinden Suriye rejimini de desteklemiştir. Türkiye’nin müdahalede bulunmasının “meşru müdafaa hakkı” olması nedeniyle tepki göstermemiştir. Ancak Erdoğan’ın bu güvenlikleştirme söylemi Rus basınında büyük yankıya neden olmuştur. Ayrıca Erdoğan’ın Esed rejimi için bu söylemi gerçekleştirmesi, rejime güvenlikleştirme politikası uyguladığını göstermektedir. Bu sayede gerçekleştirdiği harekât Türkiye’deki kitle tarafından da destek toplamıştır.

Rus basınındaki tepkiler ve Putin’in duyduğu rahatsızlık nedeniyle Erdoğan daha sonra yaptığı açıklamada harekâtın kimseye ya da ülkeye değil teröre karşı gerçekleştirildiğini söylemiştir. 9 Şubat 2017’de Rus uçaklarının El-Bab’daki Türk ordusuna ateş etmesi; Türkiye’nin şehit vermesi durumunda dahi ikili ilişkilerin bozulmaması dostluk ilişkilerinin devam ettiğini ve bölgede sağlanan anlaşmanın kolay kolay bozulmayacağını göstermiştir. 18 Mart’ta Afrin’in ele geçirilmesiyle harekât neredeyse sona ulaşmıştır. Dönemin Başbakanı Yıldırım’ın “sınır güvenliğini sağladık bu saatten sonra gerçekleştirilecek harekât yeni bir isimle anılacaktır” söylemi bir sonraki harekâtın yani Zeytin Dalı Harekâtının halesini oluşturmaktadır.

20 Ocak 2018’de gerçekleştirilen ikinci harekâtın nedeni ise Suriye’deki savaşın henüz sona ermemesi nedeniyle Türkiye’nin ulusal güvenliğinin tehdit ediliyor olmasıdır. Rus medyası ikinci harekâta tepki gösterse de Suriye’de bulunan Rus askerlerinin geri çekilmesi ve hava savunma sistemlerinin devre dışı bırakılması Türkiye ve Rusya’nın anlaşacağını göstermiştir. Rusya’nın Türkiye ile tekrar anlaşma sağlamasının nedeni PYD’nin aldığı yardımlar dolayısıyla ABD’ye bağımlı olmasıdır. Rusya’nın taraf değiştirerek Türkiye ile anlaşma sağlaması, PYD/YPG’nin “Rusya bize ihanet etti” söylemine neden olmuştur. ABD’nin Zeytin Dalı Harekâtı için yaptığı açıklamalar ise Türkiye’yi desteklediğini düşündürmektedir. Türkiye ZDH için de BM Antlaşması’nın 51. Maddesine atıf yapmıştır. Ancak bu defa kendisine herhangi bir saldırı da bulunulmadığından haklılık payı yoktur. Yine de harekât 18 Mart 2018’de başarılı bir şekilde sona ermiştir. Harekâta ilgili yapılan haberlerde ise sonucun şaşırtmadığı yazılmıştır. Bu da 15 Temmuz başarısız darbe girişiminden sonra Türkiye’nin kendisini savunabildiğinin küresel olarak ispatlandığını göstermektedir.

Suriye’deki savaşın sona ermemesi ve bölgede küresel güçlerin yer alıyor olması ve Türkiye’nin terör örgütü olarak nitelendirdiği örgütlerin burada bir terör devleti kurmak

istememesi nedeniyle Türkiye güvende hissetmemekte ve 9 Ekim 2019 tarihinde bölgede Barış Pınarı Harekâtını başlatmıştır. Harekât başlatılmadan önce Erdoğan ve Putin'in yaptığı görüşmelerin ardından Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'un 'Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlaması gerek' şeklindeki söylemleri harekate ortak bir karar ile başlanacağını göstermiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin harekate başlamadan önce ABD'yi durumdan haberdar etmesi de yine bölgede çatışma yaşanmaması ve küresel güçlerle karşı karşıya kalmak istememesindedir.

BPH sonucunda diğer hareketlerden farklı olarak Türkiye önce ABD ile daha sonra Rusya ile Mutabakat görüşmesi sağlamıştır. Gerçekleştirilmiş olan diplomatik görüşmeler Türkiye'nin başlattığı harekâtı kısıtlamış olsa da önceki hareketlerin toplamından daha fazla alanı terör örgütlerinden kurtarmasını da sağlamıştır. Rusya'nın Esed rejimini destekliyor olmasına rağmen Türkiye'nin çıkarlarını gözeterek Soçi Mutabakatı gerçekleştirmesi Türkiye'yle dostluğunu devam ettirdiğini göstermektedir. Türkiye içinse Rusya'nın başarısız darbe girişiminden sonra takındığı tavır "destekçisi" konumunda yer aldığından Rusya için uyguladığı güvenlik-dışılaştırma politikası devam etmektedir. Bu nedenle iki ülke arasında önceden görüşülen S-400 savunma sisteminin anlaşması yapılmış ve ABD'nin yaptırım uygulama tehditlerine karşın Türk elitleri ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından geri adım atılmayacağı söylemleri yapılmıştır.

İlk kez NATO üyesi olan bir ülkede S-400 hava savunma sisteminin bulunuyor olmasının nedenini Türkiye'nin yaşamış olduğu güvensizlik nedeniyle bir savunma sistemine ihtiyaç duymasıdır. Ancak 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrasında ABD'nin takındığı tavır ve Batı devletlerinin Türkiye'nin aldığı olağanüstü önlemlere yönelik eleştirileri Türkiye'nin dost-düşman ayrımını yeniden yapmasına neden olmuştur. Bu süreçte Rusya'nın Türkiye'yi destekliyor olması ise Ankara'nın Rusya'ya bakışını değiştirmiştir.

Dolayısıyla bu çalışmada realist yaklaşımla yapılan analizlerin ötesine geçerek sosyal inşacı bir güvenlik perspektifi kullanılmış ve Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerindeki düşman ve dost tanımlamalarındaki değişim sürecinin nasıl gerçekleştiği göstermiştir. Bu kapsamda Kopenhag Okulunun güvenikleştirme teorisi ve güvenlik-dışılaştırma teorisi ele alınarak analiz yapılmaya çalışılmıştır. Ülkelerin birbirlerini dost ya da düşman olarak belirlemelerindeki en önemli inşacı gücün ise söylemler olduğu gösterilmiştir. Karar vericilerin üstlendiği güvenikleştirme söylemini gerçekleştirme sürecinde diğer önemli taraf

ise halkın onayıdır. Gerek Rusya'nın Esed rejimine desteđi, Bayırbucak saldırısı ve Rus uçađının dūřurūlmesi sonrası gerilen iliřkiler gūvenlikleřtirmenin halk tarafından onaylanmasına neden olmuřtur. ABD'nin YPG/PYD desteđi ve 15 Temmuz 2016 bařarısız darbe giriřimini desteklediđine dair algılamalar ABD'yi ulusal gūvenlik iēin birincil tehdit konumuna getirmiř, gūvenlik-dıřılařtırma sūreciyle Rusya'yla Tūrkiye'nin yakınlıřmasının ōnūnū aēmıřtır. Rus Būyūkelēisine yapılan suikast ya da Tūrkiye'nin Suriye'de gerēekleřtirdiđi hareketler da bu yakınlıřma sūrecini bozmamıřtır. Hatta iki ūlke arasında tarihi bir karar olarak gōrūlebilecek S-400 fūze savunma sistemi satıř antlařmasının yapılmasına neden olmuřtur.

KAYNAKÇA

- Acet İnce, G. S. (2020). “Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtları”. *İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), s. 65-92.
- Akdevelioğlu, A. ve Kütükcüoğlu, Ö. (2009). B. Oran, (ed). içinde *Türk Dış Politikası Cilt 1 – (1919-1980)*. (s. 784-807). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Akgül Açıkmeşe, S. (2018). “Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenikleştirme”. E. Balta, (ed). içinde *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Akman, H. (2012). “Kıbrıs Cumhuriyeti İlanından Johnson Mektubuna, Kıbrıs Sorunu (1960-1964)”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 22, s. 65-98.
- Aksu, F. (2018). “Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanı ve Başbakanlar”. *Uluslararası İlişkiler*, 13 (59), s. 65-87.
- Aktürk, Ş. (2017). “Türkiye’nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi, 1992-2015”. G. Özcan; E. Balta; B. Beşgül, (ed.). içinde *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler Kuşku ve Komşuluk*. (s. 147-162). İletişim Yayınlar: İstanbul.
- Allison, G. T. (1971). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Little, Brown and Company: Boston.
- Armaoğlu, F. (2016). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1789-1914*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2016). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Atabey, F. (2014). “Montreux Konferansı’ndan İkinci Dünya Harbi’ne Türk-Sovyet İlişkileri”. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 2 (4), s. 1-11.
- Ayastefanos Antlaşması*, (1991). TDV İslam Ansiklopedisi: İstanbul.
- Aydın, M. (2009). “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye – 1939-1945”. B. Oran, (ed). içinde *Türk Dış Politikası Cilt 1 – (1919-1980)*. (s. 399-476). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Aydın, M. (2010). “Contending Agendas For the Black Sea Region: A Turkish Alternative”. *Stratejik Araştırmalar*, 8(14), s. 11-38.
- Ayverdi, S. (1970). *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*. Turan Neşriyat Yurdu: İstanbul.

- Bakan, S.; Şahin, S. (2018). "Uluslararası Güvenlik Çalışmalarının Tarihsel Dönüşüm ve Yeni Tehditler". *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*,4(2), s. 135-152.
- Balkan, C. (2006). *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Sorunları*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları: İstanbul.
- Bayat, C. (2018). "Rusya-Libya İlişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya'nın Politik Tutumu". *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), s. 169-205.
- Baylis, J. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güvelik Kavramı". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), s. 69-85.
- Bekcan, U. (2016). "Sovyetler Birliği'nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939): Nazilerin Avrupa'yı İşgalinin Sorumlusu Kim?". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13 (50), s. 101-118.
- Bellamy, A. J. (2008). "The Responsibility to Project". P. D. Williams, (ed.). in *Security Studies: An Introduction*. (p. 422-437). Routledge: Oxon.
- Bigo, D. (2002). "Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease". *Alternatives*, 27, s. 63-92.
- Bilgiç, A. (2011). "Güvenlik İkilemi'ni Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif". *Uluslararası İlişkiler*, 8 (29), s. 123-142.
- Bilgin, P. (2010). "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları". *Stratejik Araştırmalar*, 8 (14), s. 30-53.
- Birdişli, F. (2014). "Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Okulu". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10 (20), s. 229-256.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması*, (1945). San Francisco: Birleşmiş Milletler (BM).
- Booth, K. (2007). *Theory of World Security*. Cambridge University Press: New York.
- Bottomore, T. (1989). *Frankfurt Okulu (Eleştirel Kuram)*. Ahmet Çiğdem (çev.). Ara Yayıncılık: İstanbul.
- Bourdieu, P. (1980). *Le Sens pratique*. Editions de Minuit: Paris.

- Bourdieu, P. (2000). *Esquisse d'une théorie de la pratique*. Éditions du Seuil: Paris.
- Breuning, M. (2007). *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*. Palgrave Macmillon: New York.
- Buttanrı, B. (2004). *Bölgesel Güç Karadeniz*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Wheatsheaf Books: Great Britain.
- Buzan, B. (1997). "Rethinking Security after the Cold War". *Cooperation and Conflict*, 32 (1), pp. 5-28..
- Buzan, B. (2015). *İnsanlar, Devletler ve Korku*. A. Er (çev.). Emre Çıtak (ed.). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi: İstanbul.
- Buzan, B. (2015). *İnsanlar, Devletler ve Korku*. H. A. Özcan (çev.). Emre Çıtak (ed.). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi: İstanbul.
- Buzan, B. ve Waeber, O. (2004). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Buzan, B., Waeber, O., Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Pub: Boulder.
- Canar, B. (2018). "The Cyprus Question in USSR-Turkey Relations (1964-1979)". *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, 8, p. 223-246.
- Caner, M. (2018), Zeytin Dalı Harekâtı Sonrası Türkiye, Rusya ve İran İlişkileri, *Kriter Aylık Siyaset, Toplum ve Ekonomi Dergisi*, 2(23).
- Chipman, J. (1992). "The Future of Strategic Studies: Beyond Even Grand Strategy". *Survival*, 34 (1), p. 109-131. <http://dx.doi.org/10.1080/00396339208442633>.
- Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents*, (1977). BM Genel Kurulu'nun 3166 sayılı Kararına Ek. New York: BM.
- Çağlar Hekimoğlu, K. (2021). "Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye Politikası". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), s. 1405-1422.

- Çalkıvık, E. A. (2018). “Soğuk Savaş ve Sonrası Güvenlik Siyaseti.” Evren Balta (ed.), içinde *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. (s. 281-302). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008). “Söylem Analizi”. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), s. 99-117.
- Çelikkpala, M. (2007). “1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri”. *Avrasya Dosyası*, 13(1), s. 267-298.
- Çelikkpala, M. (2011). “Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri”. Y. Demirağ ve Ö. Çelebi, (ed). içinde *Türk Dış Politikası: Son On Yıl*. Palme Yayıncılık: Ankara.
- Çelikkpala, M. (2013). “Rusya Federasyonu’yla İlişkiler”. B. Oran, (ed). içinde *Türk Dış Politikası Cilt 3 – (2001-2012)*. (s. 532-559). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Çoban Oran, F. (2020). “Türkiye-ABD İlişkilerinde Din ve Dış Politika İlişkisi: Rahip Brunson Krizi Örneği”. B. B. Coşkun ve İ. Rüma (der.). içinde *Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem*. (s.239-262). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Çoban Oran, F. ve Çiçek, K. N. (2022). “Uluslararası İlişkilerde ‘Güvenlik-Dışlaştırma’: Uçak Düşürme Olayı Sonrasında Türk-Rus İlişkilerindeki Değişimi Anlamak”, *International Azerbaijan Academic Research Congress*, 28-29 Mayıs 2022, 104. Bağımsızlık Yıldönümüne Özel Uluslararası Azerbaycan Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 1-11.
- Dallmeyer, D. G. (1995). “National Perspectives on International Intervention: From the Outside Looking In”, in C.F. Daniel and B.C. Hayes (editors), *Beyond Traditional Peacekeeping*. (p. 20-39). St. Martin’s Press: New York.
- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. Yeniüzyıl Yayınları: İstanbul.
- Deringil, S. (2000). *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Derman Sainur, G. ve Kurban, V. (2016). “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI (33), s. 455-484.
- Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Krizi*, (2015). Ankara: TÜBİTAK-SOBAG 1001 Projesi. Proje No: 112K172.

- Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti Eylül Raporu*, (2016). İstanbul: İHH İnsani ve sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER).
- Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi: Ders Notları*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Erat, M., Sınmaz Sönmez, C., Sönmez, A. (2014). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Kriter Yayınevi: İstanbul.
- Ercan, M. (2015). “Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determinasyon Mu? İlhak Mı?”. *The Journal Academic Social Science Studies*, 36 s. 95- 113.
- Erden, Ö. (2014). “II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Rusya’nın Boğazlarla İlgili Talepleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (34), s. 256-268.
- Ergüven, N. S. (2016). “Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (3), s. 771-835.
- Erşen, E. (2016). “Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s. 153-171.
- Erşen, E. (2017). “2000’li Yıllarda Türkiye-Rusya İlişkileri”. G. Özcan; E. Balta; B. Beşgül, (ed.). içinde *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler Kuşku ve Komşuluk*. (s. 147-162). İletişim Yayınlar: İstanbul.
- Fırat, M. M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Mehmet Ali Kılıçbay (çev.). İmge Kitabevi: Ankara.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. Işık Ergüden (çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. Işık Ergüden ve Osman Akınhay (çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Gazel, F. (2003). “Mavi Akım: Genetik Şifresi Çözüldü”. *Avrasya Dosyası*, 9 (1), s. 53-93.
- Geuss, R. (2002). *Eleştirel Teori*. Ferda Keskin (çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Gülmez, S. B. ve Buhari Gülmez, D. (2020). “Dış Politika Analizi: Teorik Yaklaşımlar”. B. Balamir Coşkun ve İ. Rüma (der.). içinde *Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem*. (s.13-40). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

- Gürpınar, D. and Kenarı, C. (2013). "Cold War in the Pulpit: The Presidency of Religious Affairs and Sermons during the Time of Anarchy and Communist Threat." Cangül Örneş and Çağdaş Üngör (eds.), in *Turkey in yhe Cold War: Ideology and Culture*. (p. 21-46). Palgrave Macmillan: UK.
- Hagverdiyeva, A. ve Mazıcı, N. (2018). "Türkiye'nin Enerji Politikalarının Rus Basınına Yansımaları: Nezavisimaya Gazeta Örneği". *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 31, s. 134-152.
- Halatçı Ulusoy, Ü. (2013). "Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, 4 (14), s. 269-297.
- Haşıl, H. (2021). "YPG'nin Müttefik İkilemi: ABD mi Rusya mı?". *Ortadoğu Analiz (ORSAM)*, 12(97), s. 58-61.
- Henckaerts, J., Doswald Beck, L. (2005). *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku- Cilt 1: Kurallar*. Emre Öktem vd. (çev.). Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: İstanbul.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset Teorisine Giriş*. Hızır Murat Köse (çev.). Küre Yayınları: İstanbul.
- Heywood, A. (2019). *Siyasî İdeolojiler*. Levent Köker (çev.). BB101 Yayınları: Ankara.
- Hobbes, T. (2007). *De Cive – Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*. Deniz Zarakolu (çev.). Belge Yayınları: İstanbul.
- Hobbes, T. (2018). *Leviathan*. Semih Lim (çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Hobsbawn, E. (2008). *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*. Osman Akınhay (çev.). Agora Kitap: İstanbul.
- Hull, C. (1948). *The Memoirs of Cordell Hull*. Hodder&Stoughton: London.
- İşyan Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancuları*, (2011). Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Araştırmaları Vakfı (SETAV).
- Kamalov, İ. (2008). *Putin Dönemi Rus Dış Politikası Moskova'nın Rövanşı*. Yeditepe Yayınevi: İstanbul.

- Karaoğlu, A. O. (2019). “Libya’ya Askeri M¼dahale ve Uluslararası Hukukta Yeniden İnşa Sorumluluğu”. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fak¼ltesi Dergisi*, 6 (1), s. 199-223.
- Kasapoğlu, C. (2017). “T¼rkiye’nin S-400 İnkilemi”. *EDAM Dış Politika ve G¼venlik Kağıtları Serisi*, 5, s. 1-6.
- Kaştan, Y. (2008). “II. D¼nya Savaşı Sonrası T¼rkiye-Irak Siyasi İlişkileri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼ Dergisi*, 19, s. 313-326.
- Kedikli, U. ve Çalağan, Ö. (2017). “Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz’in Önemi”. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017 (1), s. 120-138.
- Keleş, E. (2008). “Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkez Dergisi (OTAM)*, (23), s. 149-194.
- Keleş, E. (2008). “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼ Dergisi (İLKE)*, 21, s. 123-140.
- Kıran, A. (2014). “Arap Baharı, Suriye ve Demokratik D¼n¼ř¼m Beklentileri”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), s. 97-115.
- Kırca, B. M. (2018). “2018 Rusya Başkanlık Seçimleri”. *Turan: İlim Fikir ve Medeniyet Dergisi*, 35, s. 11-24.
- Kıbaroğlu, M. (2018). “T¼rkiye’nin S-400 Macerasının 4 Y¼z¼”. *Y¼r¼nge Dergisi/Savunma*, s. 40-45.
- Koçer, G. (2008). “AKP’nin ve Tayyip Erdoğan’ın Dış Politika Felsefesi.” Haydar Çakmak (Ed.) içinde *T¼rk Dış Politikası: 1919-2008*. (s. 920-926). Barış Platin Kitap: Ankara.
- Kolasi, K. (2014). “Eleştirel Teori ve G¼venlik: Kimin İçin G¼venlik?”. *Uluslararası İlişkilerde G¼venlik Kavramı: Teorik Değerlendirmeler*, s. 121-154.
- Kolesnikov, A. A. (2019). “T¼rkiye-Rusya Enerji İşbirliği”. Halil Burak Sakal (Ed.) içinde *T¼rkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji*. (s. 74-78). Kapadokya Üniversitesi Yayınları: Nevşehir.
- K¼se, İ. (2019). “Sovyetler Birliği’nin T¼rk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notaları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (4), s. 1125-1148.

- Köylü, M. (2018). “Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 11, s. 70-86.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Lenin, V. İ. (2010). *Sovyet İktidarı ve Dünya Devrimi: Devrim Yazıları I*. Ferit Burak Aydar (çev.). Agora Kitaplığı: İstanbul.
- Machiavelli, N. (2018). *Prens*. Kemal Atakay (çev.). Can Sanat Yayınları: İstanbul.
- Mankoff, J. (2009). *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Rowman & Littlefield: USA.
- McSweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge University Press: UK.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. Norton Publishing: New York.
- Melville, A. and Shakleina, T. (2005). *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. Central European University Press: USA.
- Memmedli, M. ve Akgüller, H. (2020). “Brest Litovsk Barış Antlaşması’nın Siyasi Sonuçları (Sovyet Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Açısından)”. *Belgi Dergisi*, (20), s. 2713-2734.
- Metin, Y. (2017). “Temel Hakların Sınırlandırılması ve Ölçülülük: Ölçülülük İlkesi Evrensel Bir Anayasal İlke midir?”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-74.
- Metkin, K. (2018). “Teoriden Pratiğe Uluslararası İlişkilerde Güvenliğin Evrimi”. Levent Yiğittepe ve Y. Anıl Güzelipek (Ed.). içinde *Küresel Güvenlik(siz)lik: Eski Kavramların Yeni Yorumları*. (s. 19-43). Hiper Yayın: İstanbul.
- Meydan, V. (2017). “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı’nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi”. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), s. 417-429.

- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika* (Cilt 1). Ünsal Oskay ve Baskın Oran (çev.). Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları: Ankara.
- Nicolson, H. (1970). *Diplomasi*. Mete Ergin (çev.). Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- No: 269, 5 Ekim 2015, *Rusya Federasyonu'na Ait Uçağın Hava Sahamızı İhlali Hk.*, (2015). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (MFA).
- Nye, J. S. (2005). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York City: PublicAffair Books.
- Oğan, S. (2003). "MAVİ AKIM PROJESİ: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği". *Stradigma E-Dergisi*, 7, s. 1-20.
- Oğuz, M. C. (2008). "Söylem Analizi". *Sosyoloji Notları*, 4-5, s. 52-57.
- Okçu, Y. (2004). *Türk-Rus Mücadelesi*. Berikan Yayınevi: Ankara.
- Orhun, F. Ç. (2017). "Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorununa Muhtemel Etkileri". *VAKANÜVİS – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), s. 36-54.
- Özalp, M. (2018). "Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu". *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (18), s. 169-186.
- Özbay, F. (2011). "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010". *Bilge Strateji*, 2 (4), s. 35-77.
- Özcan, G. (2017). "Rusya'nın Suriye Bunalımına Müdahalesi ve Türkiye". G. Özcan, E. Balta ve B. Beşgül (der). içinde *Kuşku ile Komşuluk*. (s. 269-297). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Özdemir, Ç. (2016). "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim Mi, Bölgesel ve Küresel Güçler Mi?". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), s. 81-102.
- Özdemir, M., Öztürk, F., Çalışkan, S. (2017). "Yalta Konferansı: Soğuk Savaş'a Giden Yol". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5 (2), s. 62-79.
- Özekin, M. K. (2020). "Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16 (33), s. 1-51.
- Peker, H. S., Öztürk Oktay, K., Şensoy, Y. (2019). "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Güvenliği". *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8 (1), s. 85-106.

- Polat, D. Ş. (2020). “Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), s. 53-96.
- Polatoğlu, M. G. (2019). “Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında 1965-1975 Döneminde Gerçekleştirilen Ekonomik İşbirliği ve Yatırımlar”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65, s. 477-496.
- Reddaway, W. F. (1923). “The Crimean War And The French Alliance”. A.W., Ward (ed.). in: *The Cambridge History of British Foreign Policy* (Volume 2). (s. 359-402). Cambridge University Press: London.
- Rusya Federasyonundaki Gelişmeler, Etkileri ve Türkiye. (1995). Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı: İstanbul.
- Sakal, H. B. (2019). “Türk Akımı ve Mavi Akım’ın Türkiye Ekonomisine Etkileri”. Halil Burak Sakal (Ed). içinde *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji*. (s. 93-107). Kapadokya Üniversitesi Yayınları: Nevşehir.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918’e*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Sapmaz, A. (2008). *Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Schmitt, C. (2006). *Siyasal Kavramı*. Metis Yayınları: İstanbul.
- Shaw, M. N. (2018). *Uluslararası Hukuk*. İbrahim Kaya (çev.). TÜBA: Ankara.
- Soysal, İ. (2005). *TDV İslam Ansiklopedisi*. 30. Cilt. Türk Diyanet Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları: İstanbul.
- Sönmezoğlu, F., Güneş, H., Keleşoğlu, E. (2017). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Der Yayınları: İstanbul.
- Stiglitz, J. E. (2018). “Rusya’yı Kim Mahvetti?” içinde *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, (378-421), Alfa Yayınları: İstanbul.
- Suriye’nin Kuzeydoğusuna İlişkin Türkiye-ABD Ortak Açıklaması*, (2019). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Syria – The World Factbook. (2022, 19 May). Erişim Tarihi: 31.05.2022. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/>.

- Şen, Y. (2013). “Suriye’de Arap Baharı”. *Yasama Dergisi*, (23), s. 54-79.
- Taşcı, T. A. (2019). “Türkiye-Rusya İlişkileri ve Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)”. *Kare Dergi*, 8, s. 81-128.
- Taşdemir, F. ve Özer, A. (2015). “Uluslararası Hukuk Açısından Kırım Sorunu: Kosova’nın Rövanşı Mı?” *Erciyes Hukuk Dergisi*, 10(1), s. 43-61.
- Tayhani, İ. (2007). “Tarih’te Türk-Rus İlişkileri (1878-1923)”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22), s. 144-151.
- Tellal, E. (2009). “SSCB’yle İlişkiler”. B. Oran, (ed). içinde *Türk Dış Politikası Cilt 1 – (1919-1980)*. (s. 499-521). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Tellal, E. (2010a). “Sovyetlerle İlişkiler”. B. Oran, (ed). içinde *Türk Dış Politikası Cilt 2 – (1980-2001)*. (s. 158-166). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Tellal, E. (2010b). “Rusya’yla İlişkiler”. B. Oran, (ed). içinde *Türk Dış Politikası – Cilt 2 (1980-2001)*. (s. 540- 550). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Temir, E. ve Yaldız, F. (2018). “Zeytin Dalı Harekâtının Rus Basınına Yansıması: İzvestiya Gazetesi Örneği”. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), s. 383-399.
- Tire Ticaret Odası (2017). *Rusya Federasyonu Ülke Raporu*. Erişim: 11 Haziran 2022, <http://tireto.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/%C3%9CLKE-RAPORU-RUSYA-converted.pdf>
- Topal, C. (2018). “Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Anlaşması”. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4 (6), s. 313-330.
- Topsakal, İ. (2016). “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), s. 33-53.
- Tuğtan, M. A. (2014). “Güç, Anarşi ve Realizm”. E. Balta (ed.). içinde *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. (s. 111-132). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Turizm İstatistikleri*, (2021). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Turkish Incursion into Syria: U.S. Policy Implications*, (2019). Washington: CRS No: IN11179.
- Türk Rus İlişkileri, (1975). Genelkurmay Basımevi: Ankara.

- Türk- Rus İlişkilerinde 500 Yıl: 1491-1992*, (1999). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi*, (2017). Ankara: İçişleri Bakanlığı.
<https://www.icisleri.gov.tr>.
- Türkiye-Rusya İlişkileri Ekseninde Suriye Krizi*, (2012). Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).
- Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*, (2013). Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).
- Ukrayna Vatandaşlarının İşgal Altındaki Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol Şehrinde Rus Pasaportu Almaya Zorlanmasıyla İlgili Ukrayna Dışişleri Bakanlığı'nın Açıklaması*, (2020). Ankara: Ukrayna'nın Ankara Büyükelçiliği.
- Ullman, R. H. (1983). "Redefining Security". *International Security*, 8 (1), pp. 129-153.
- Uluslan, Ş. (2008). "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7 (16), s. 237-258.
- Uslu, N. (2006). *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında: Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar*. Anka Yayınları: İstanbul.
- Uzgel, İ. (2013). "ABD ve NATO'yla İlişkiler". B. Oran, (ed). içinde *Türk Dış Politikası – Cilt 3 (2001-2012)*. (s. 249-336). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Uzman, N. (2018). "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi". *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 11 (22), s. 117-142.
- Walker, R. J.B. (1984). "The Territorial State, the Theme of Gulliver". *Intenational Journal*, 39, s. 529-552.
- Yağmur, M. (2011). "Karadeniz'in Değişen Politigi". M. S. Erol (der). içinde *Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları*. (s. 335-440). Barış Kitabevi: Ankara.
- Yanar, S. (2002). *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya*. IQ Kültür-Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Yeltin, H. (2021). "Neoklasik Realizm Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Ara Değişkenlerin Rolü: Andrey Karlov Suikastı". *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences (IJEASS)*, 4(1), s. 37-57.

Yılmaz, S. (2010). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Yılmaz, S. ve Yakşı, A. (2016). “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri”. *TYB Akademi-Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (17), s. 9-57.

Zafer, H. (1999). *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*. Beta Yayınları: İstanbul.

Zengin, G. (2010). *HOCA: Türk Dış Politikası’nda “Davutoğlu Etkisi”*. İnkılap Kitabevi: İstanbul.

Zürcher, E. J. (1999). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Yasemin Saner Gönen (çev.). İletişim Yayınları: İstanbul.

Gazeteler:

ABD-Rusya-Türkiye: Dört Soruda S-400 Krizi. (2021, 14 Haziran). *DW*.

Adana Mutabakatı Nedir, İçeriğinde Ne Var ve Metin Neler İçeriyor. (2020, 2 Mart). *BBC News*.

Aktan, S. (2020, 8 Ocak). Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Türkiye, Rusya ve Bölge İçin Ne Anlam Taşıyor? *Euronews*.

Angajman Kuralları Değişti Askeri Hareketlilik Arttı. (2012, 28 Haziran). *Haber Türk*.

Aydilek, O. (2007, 26 Kasım). Turusgaz Skandalı’nda Son Durum. *Sabah*.

Bakan Çavuşoğlu, S-400’ler Konusunda Hiçbir Şekilde Geri Adım Atmayacağız. (2019, 14 Haziran). *AA*.

Barış Pınarı Harekâtı 3. Gününde. (2019, 11 Ekim). *BBC News*.

Barış Pınarı Harekâtı Hakkında Neler Biliniyor? (2018, 14 Ekim). *BBC News*.

Başbakan Yıldırım: Biri Yabancı Uyruklu Üç Kişi Yaralandı. (2016, 19 Aralık). *BBC News*.

Başbakanlık Açıkladı, İşte Zeytin Dalı Harekâtının 12 Nedeni. (2018, 22 Ocak). *CNN Turk*.

Bayır Bucak Türkmenleri, TIR’lar Çelişkili Açıklamalar. (2015, 1 Haziran). *Bianet*.

Bayırbucak Katliamı. (2015, 21 Kasım). *Star*.

- Bek, T. (2021, 1 Mayıs). Emniyetin Kolluğu Koruma Genelgesi: Dünya'nın Tüm Polisleri, Türk Polisini Kıskanıyor. *Evrensel.Net*.
- Bolat, A. S. (2016). Fırat Kalkanı harekâtı: 30 Ağustos akşamı harita. Erişim adresi: <https://aliserdarbolat.blogspot.com/2016/09/frat-kalkan-harekat-30-agustos-aksam.html>.
- Bolat, H. (2006, 11 Nisan). Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği. *Kaptan Haber Ajansı*.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan: Rusya ile S-400'lerde Geri Adım Yok, Uzaya Roket Fırlatma, Savaş Uçakları ve Denizaltı Adımlarımız Olacak; İki Yeni Nükleer Santral Yapımını Putin'e Önerdim. (2021, 30 Eylül). *T-24*.
- Davutoğlu'ndan Rus Uçağı Açıklaması: 'Suriye'den Yaklaşan Her Uçak Vurulmalı' Dedik. (2016, 27 Temmuz). *BBC News*.
- Eğilmez, M. (2021, 18 Kasım). TL Neden Değer Kaybediyor? *Gazete Duvar*.
- Enerji Krizi Rusya'ya Yaradı. (2021, 11 Ekim). *TGRT Haber*.
- Erdogan Exclusive: New Page in Russia-Turkey Relations. (2016, 9 August). *TASS*.
- Erdoğan: Afrin'de Kontrol Sağlandı. (2018, 18 Mart). *DW*.
- Erdoğan: Biz Bir Terör Örgütünden Petrol Alacak Kadar Haysiyetsiz Değiliz. (2015, 27 Kasım). *Star*.
- Erdoğan: Fırat Kalkanı Operasyonunun Hedefi Bir Ülke ya da Kişi Değil. (2016, 1 Aralık). *BBC News*.
- Erdoğan: Operasyonun Hedefi Bir Ülke ya da Kişi Değil. (2016, 1 Aralık). *Aljazeera Turk*.
- Erdoğan: Putin ile Bunun Bir Provokasyon Olduğu Yönünde Hemfikiriz. (2016, 19 Aralık). *BBC News*.
- Erdoğan: Suikastçı FETÖ'ye Mensup Bunu Gizlemeye Gerek Yok. (2016, 21 Aralık). *T24*.
- Erdoğan: Zalim Esed'in Hükümranlılığına Son Vermek için Suriye'ye Girdik. (2016, 29 Kasım). *BBC News*.
- Ergin, S. (2012, 28 Temmuz). Erdoğan Suriyeli Türkmenler Dosyasını Açtı. *Hürriyet*.
- F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi. (2012, 11 Ekim). *Aljazeera Turk*.

- Fırat Kalkanı Harekâtı: Başbakan Binali Yıldırım Soruları Cevaplıyor. (2017, 30 Mart). *Milliyet*.
- Gokkus, B. (2019, 8 Mart). Pentagon: Türkiye Rusya'dan S-400 Alırsa Sonuçları Ağır Olur, *Euronews*.
- Gökçek: Fail, Rus Uçağını Düşüren Güçler. (2016, 19 Aralık). *BBC News*.
- Gönenç, D., Nayır M. ve Özdemir C. (2012, 11 Ekim). Suriye Uçağı Ankara'ya İndirildi. *Sabah*.
- Güler, M. Ç. (2019, 12 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı ve Rusya'nın Tavrı, *AA*.
- Gürcistan'ın 'Gül Devrimi'. (2004, 27 Ocak). *BBC Turkish*.
- Hacıoğlu, N. (2019, 24 Ekim). "Türk Ordusu Ezer" Uyarısı. *Hürriyet*.
- Işık: Rusya ile S-400 için görüşüyoruz. (2016, 18 Kasım). *DW*.
- İçişleri Bakanı Soylu: Saldırgan 2.5 senedir Ankara Çevik Kuvvet'te görevli bulunan Mevlüt Mert Altıntaş. (2016, 19 Aralık). *BBC News*.
- İrs, Y. (2021, 10 Mayıs). Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki Ekonomik İlişkiler 1920-1991, *Sol Gazetesi*.
- Kalın: Geri Adım Yok, S-400'ler Aktive Edilecek. (2019, 15 Kasım). *Birgün*.
- Karagöl, E. T. (2016, 22 Aralık). Büyükelçi Suikastı Türkiye-Rusya İlişkilerini Nasıl Etkiler?, *Yeni Şafak*.
- Karlov'a Yönelik Saldırının Arkasında FETÖ Var. (2016, 20 Aralık). *TRT Haber*.
- Korte, G. (2017, 2 August). Facing Veto Override on Russia Sanctions, Trump's Signing Statement Raises Constitutional Issues. *USA Today*.
- Kurt, V. (2019, 17 Ağustos). AK Parti Dönemi'nde Dış Politika, *Sabah*.
- MHP'den Bayırbucak Açıklaması. (2015, 21 Kasım). *Hürriyet*.
- Putin Açıkladı; Büyükelçi Karlov'un Neden Koruması Yoktu? (2016, 22 Aralık). *HaberRus*.
- Putin ve Erdoğan Görüşmesinde Gündem Esat ve Suriye. (2016, 2 Eylül). *AmerikanınSesi.com*
- Putin: Bu Bir Provokasyon, Katili Kimin Yönlendirdiğini Bilmek İstiyoruz. (2016, 19 Aralık). *BBC News*.

Putin: Sırtımızdan Bıçaklandık. (2015, 24 Kasım). *NTV*.

Putin: Türkiye Pişman Olacak. (2015, 3 Aralık). *BBC News*.

Putin'den Çok Sert Çıkış: Türkiye Yaptıklarından Pişman Olacak! (2015, 3 Aralık). *Sözcü*.

Putin'den Rus Elçi Andrey Karlov'a Suikast Açıklaması: Bu Bir Provokasyondur. (2016, 1 Aralık). *Posta*.

Rus Basını Erdoğan'ın 'Hedef Esed' Sözleri için Ne Dedi? (2016, 1 Aralık). *BBC News*.

Rus Basımında Zeytin Dalı Harekâtı: 'Moskova'nın Kürtlere Bir Borcu Yok'. (2018, 22 Ocak). *BBC News*.

Rusya, Duma'daki Saldırıyla ilgili İngiltere'yi suçladı. (2018, 13 Nisan). *BBC News*.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda İrkçı Söylemler. (2022, 28 Şubat). *Hürriyet*.

S-400: Türkiye'nin Rusya'dan Satın Aldığı, ABD'yle Krize Yol Açan Füze Savunma Sistemi. (2021, 21 Eylül). *BBC News*.

S-400'leri Beklerken: Kaç Tane Alıyoruz, Maliyeti Ne? (2019, 29 Haziran). *Diken*.

Saldırgan Ateş Ettikten Sonra 'Halep'i Unutmayın' Diye Bağırıldı. (2016, 19 Aralık). *BBC News*.

Savunma Sanayi Başkanı İsmail Demir: S-400'lerde Geri Adım Yok. (2020, 21 Aralık). *Habertürk*.

She Coined The Catchphrase: Looking Back On The 'Rose Revolution', (2018). Prague 10: Radio Free Europe/Radio Liberty.

Suriye Savaşının Şifreleri. (2016, 11 Şubat). *Hürriyet*.

Suriye Taslağı BM Genel Kurulu'nda Kabul Edildi. (2013, 15 Mayıs). *Anadolu Ajansı (AA)*.

Suriye'ye Askeri Müdahaleyi Destekleyen ve Karşı Çıkan Ülkeler. (2018, 14 Nisan). *BBC News*.

Şam: TSK'nın operasyonu bir egemenlik ihlalidir. (2017, 26 Nisan). *DW*.

Tolstov, S. (2014, 1 Şubat). Ukrayna'daki Siyasi Krizin Sebepleri ve Öne Çıkan Özellikleri, *Aljazeera Turk*.

Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasında Mutabakat Muhtırası İmzalandı. (2019, 22 Ekim). *AA*.

Türkiye Obama Döneminde Patriot'ı Neden Alamadı ve S-400'e Yöneldi? (2019, 29 Haziran). *Diken*.

Türkiye'den Rusya'nın Garanti Talebine Yanıt. (2015, 16 Aralık). *BirGün*.

Uçak Krizi Patladığından Beri Erdoğan ve Putin Neler Söylediler? (2015, 30 Kasım). *CNN Türk*.

Uslu, S. (2016, 7 Aralık). Başbakan Yıldırım: Rusya'nın 15 Temmuz'da Türkiye'ye Yardım Teklifi Unutulmayacak, *AA Haber*.

World Energy Congress: Putin, Erdogan meet in Istanbul. (2016, 10 October). *Aljazeera Turk*.

Yılmaz, S. (2018, 24 Ocak). Zeytin Dalı Harekâtı ve Suriye'de Yeni Dinamikler. *AA Haber*.

YPG: Rusya Kürtlere İhanet Etti, Açık Şekilde Bizi Sattı. (2018, 22 Ocak). *BBC News*.

Zeytin Dalı Harekâtı için Suriye'deki Aktörler Ne Diyor? (2018, 22 Ocak). *BBC News*.

Sosyal Medya:

Doğan, S. [srcndgn]. (2017, 23 Mart). Uluslararası Güvenlik Çalışmaları: Realizm. [Medium]. Erişim Adresi: <https://medium.com/@srcndgn/uluslararası%C4%B1-g%C3%BCvenlik-teorileri-realizm-f21cdb06e99d>.

Erdoğan, R.T. [RTErdogan]. (2019, 9 Ekim). [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/RTErdogan/status/1181919804619407360>.

Moslem, S. [SalehMaslem]. (2018, 18 Mart). Kısıtlanmış erişim: https://twitter.com/SalehMaslem?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetemb%7Ctwterm%5E975323626982510592%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2F [Tweet]. Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-afrinde-kontrol-sa%C4%9Flan%C4%B1/a-43027547>.

Waeber, O. (2014, 3 October). The Open University – Securitisation Theory [International Relations 3/7]. Erişim Adresi: https://www.youtube.com/watch?v=wQ07tWOzE_c.

Arşiv Kaynakları:

Aleskerli, A. (2021, 27 Ağustos). Rusya Federasyonu Anayasası. Erişim adresi: www.anayasa.gen.tr/rusya.htm.

MFA (2012). Dışışleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Suriyeli Türkmenler Platformunda Yaptığı Konuşma. Erişim adresi: https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-suriyeli-turkmenler-platformunda-yaptigi-konusma_-15-aralik-2012_-istanbul.tr.mfa.

Osmanlı700.gen.tr. (1999). Erişim Tarihi: 25.03.2021.
<https://web.archive.org/web/20161119054847/http://www.osmanli700.gen.tr/olaylar/olaym4.html>.

United Nations: Security Council-Veto List. (2021, 26 October).
<https://research.un.org/en/docs/sc/quick>.

